

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

VI/VII – 2016/2017

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

1. strana obálky:

Nicov (okr. Klatovy), kostel Narození Panny Marie. Detail radikálně dynamického ztvárnění barokní architektury v interiéru. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, ú. o. p. v Plzni, foto J. Gryc, 1979)

1. stránka:

Pečetidlo cechu ševců města Plzně. Stříbro lité. Plzeň, kolem roku 1500. V pečetním poli o průměru 4,8 cm je těžkoodětec ve zbroji (herold), jenž nese štít s ševcovským znamením. Opis minuskulí: S/pocztiveho. zremesla. mistru. noweho xx./ Plznie x peczet. (Archiv města Plzně, Cech ševcovský Plzeň, inv. č. 31, sign. Peč 2, foto Š. Pfliegerová, 2017)

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH

VI/VII – 2016/2017

STUDIE A ZPRÁVY

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ V PLZNI
PLZEŇ 2017

Tato publikace pro hmotné kulturní dědictví a památkovou péči v západních Čechách je zapsána Radou pro výzkum, vývoj a inovace při vládě České republiky v *Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice*.

Redakční rada: Ing. Petr Domanický; Ing. arch. Karel Kibic, Ph.D.; Mgr. Pavel Kodera, Ph.D.; PhDr. Petr Křišťuf, Ph.D.; PhDr. Roman Lavička, Ph.D., Mgr. Karel Matásek (tajemník); PhDr. Alena Nachtmannová, Ph.D.; PhDr. Dalibor Prix, CSc.; PhDr. Vratislav Ryšavý; Mgr. Petr Sokol (předseda); Mgr. Radek Široký, Ph.D.; Prof. PhDr. Pavel Vlček

Redaktor: Ing. arch. Jan Kaigl, Ph.D.

Vydavatel: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, Prešovská 7, 306 37 Plzeň

Další informace: <<https://www.npu.cz/cs/uop-plzen/o-nas/edice-pamatky-zapadnich-cech>>.

Za původnost a věcnou správnost uveřejněných příspěvků odpovídají autoři. Obsah příspěvků se nemusí shodovat s názorem vydavatele.

Vychází zpravidla 1× ročně.

Tento svazek je volně dostupný na webových stránkách vydavatele.

© Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, 2017

ISBN 978-80-85035-50-6

ISSN 1805-8906

Obsah

STUDIE

Petr Kolář: Zámek Kaceřov v pramenech historické ikonografie	7
Vratislav Ryšavý: Kilián Ignác Dientzenhofer jako autor vnitřního zařízení kostela v Nicově	17
Zlata Gersdorfová: Historie zámku ve Velkých Dvorcích	25
Pavel Vlček: Vesnička tesařů Ostrovec (Johannesdörfel)	39
Jakub Krček – Kateřina Knotová: Usedlost čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub	47

ZPRÁVY

Pavel Vlček: Co prozradily kralovické matriky	70
Vladimír Červenka – David Tuma: Sepulkrální památky v areálu kostela v Malém Boru na Horažďovicku	73
Dana Linhartová: Bývalý hotel Waldek v Plzni	85

RECENZE

Petr Z. Urlich: Petr Domanický – <i>Hanuš Zápal 1885–1964, Architekt Plzeňska</i>	93
---	----

Příspěvky uvedené v oddílech Studie a Zprávy byly posouzeny v anonymním recenzním řízení a doporučeny dvěma recenzenty k publikaci.

Zámek Kaceřov v pramenech historické ikonografie

PETR KOLÁŘ

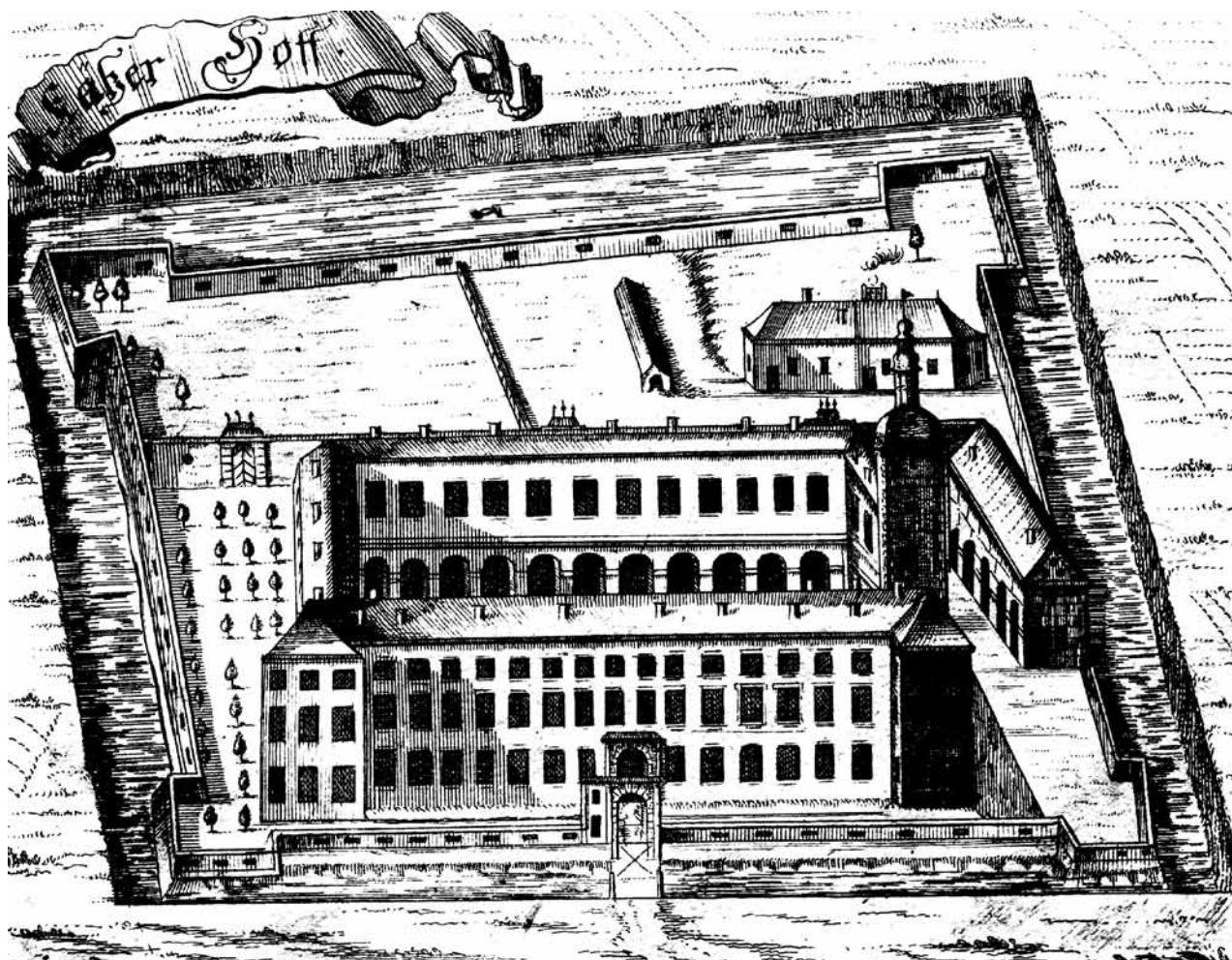
Zámek v Kaceřově na severním Plzeňsku je významnou ukázkou renesanční stavby panského sídla nejen v Čechách, ale i ve středoevropském měřítku. Vybudován byl Floriánem Gryspekem z Gryspachu v období let 1540–1552. U památky takového uměleckohistorického významu patří výzkum ikonografických pramenů k základům jejího poznání. Přesto však dosud nebyla ikonografii zámku Kaceřov věnována dostatečná pozornost. Autor se snaží alespoň zčásti dluh splatit. Uvádí některá historická vyobrazení zejména exteriérů zámku, jak vznikala v období let 1712–1897. Mnohá z nich jsou dnes velmi ceněna, protože podoba památky se pochopitelně během staletí měnila. Zásadní přestavbě se zámek v Kaceřově v minulosti naštěstí vyhnul. Citelnou ránu utrpěl až při zhoubném požáru roku 1912.

Klíčová slova: severní Plzeňsko — Kaceřov — zámek — Florián Gyspek z Gryspachu — renesanční architektura — historická ikonografie

Zámek v Kaceřově na severním Plzeňsku je stěžejním architektonickým dílem mezi panskými sídly období renesance nejen v Čechách, ale i ve střední Evropě. Jeho historie je poměrně známá. Zámek jako své reprezentativní

sídlo nechal vybudovat v období let 1540–1552 na místě tvrze velice vlivný a schopný sekretář české královské komory Florián Gyspek z Gryspachu. Na díle pracovali italští umělci; Kaceřov se stal první čistě renesanční

Obr. 1. Mauritius Vogt: Zámek Kaceřov (Kätzerhoff). Pohled od východu. 1712. (Převzato z VOGT, M.: Das Jetzt lebende Königreich Böhmen)

Obr. 2. Martin Prusík: Zámek Kaceřov. Pohled od jihovýchodu. Akvarel na papíře 26 × 41 cm. Kolem roku 1809. (Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, reprofoto P. Mašek, 2015)

Obr. 3. František Prusík: Klášter Plasy. Kolorovaná kresba na papíře 60,2 × 30 cm. 1814. (Státní oblastní archiv v Plzni, reprofoto P. Mašek, 2015)

Obr. 4. František Prusík: Klášter Plasy. Kolorovaná kresba na papíře 60,2 × 30 cm. 1814. Výřez se zámek Kaceřov. (Státní oblastní archiv v Plzni, reprofoto P. Mašek, 2015)

zámeckou novostavbou v Čechách a na Moravě, nesoucí výrazné rysy městských vil na Apeninském poloostrově, a zároveň jakýmsi prototypem dalších podobných staveb u nás. Stavba byla ovšem unikátní i originální kombinací její vojensky obranné a obytné funkce. Zásahu na tom měla vyspělá bastionová fortifikace, ve své době jedna z nejpokročilejších v oblasti na sever od Alp. – Podobný typ je charakterizován italským výrazem *in modo fortezza* (na způsob pevnosti).¹

Gryspekové ztratili zámek i celé panství v důsledku pobělohorských konfiskací. Novým majitelem se stal v roce 1623 cisterciácký klášter v Plasích, a jím zůstal až do svého zrušení (1785). Po zrušení kláštera a krátkém správcovství Náboženského fondu získává v roce 1826 plaské panství s klášterem včetně zámku Kaceřov tehdy nejlivnější politik ve střední Evropě, kancléř rakouského císaře Františka I., Klemens Lothar V. Metternich (1773–1859). Metternichům patřil zámek až do roku 1922. S jejich obdobím na Kaceřově je spojeno několik nevhodných zásahů do funkce a podoby stavby a posléze i její největší tragédie. V roce 1912 zámek, využívaný jako sýpka, vyhořel. Stopy tohoto požáru si nese dodnes. Naštěstí při tom nebyla dotčena základní renesanční dispozice, takže můžeme zámek jako celek dodnes obdivovat v jeho z větší části autentické podobě. S výjimkou jižního křídla a některých architektonických detailů však byly při požáru takřka zcela zničeny interiéry.

V důsledku první pozemkové reformy se zámek a okolní rozsáhlé zemědělské pozemky dostaly do vlastnictví

rodiny Spěváčkových, která zde hospodařila do roku 1948. Potom objekt sloužil jednotnému zemědělskému družstvu. Památce dokonce hrozil zánik, když se v sedmdesátých letech 20. století uvažovalo o jejím odstranění. Tehdy bylo také bezohlednou výstavbou zemědělských objektů výrazně narušeno blízké okolí zámku. Smutné dědictví reálného socialismu zatěžuje zámek dodnes.

V osmdesátých letech 20. století zámek přešel do správy Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Plzni. V roce 1992 byl vrácen do vlastnictví potomků Spěváčkových – rodině Strunzové.

Zámek se sice dochoval takřka v původním stavu, ale v minulosti prošel několika významnými stavebními změnami, které jsou názorně zachyceny v ikonografických

1 Stavebněhistorickým vývojem zámku v Kaceřově a jeho hodnotami se zabývalo v minulosti více autorů. Pomineme-li dnes již klasické dílo SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, 13. díl, je třeba se zmínit v základním přehledu ještě o dalších. LAUŽIL, C.: *Schloss Kacerov in Böhmen*. FREJKOVÁ, O.: *Palladianismus v české renesanci*. ŠAMÁNKOVÁ, E.: *Architektura české renesance*. Fortifikaci zámku zkoumal FÁK, J.: *Opevnění zámku Kaceřov*. Stavební vývoj dnes již neexistující věže rozkryl NOVOBILSKÝ, M.: *Gotická věž tvrze na zámku v Kaceřově*. K objednateli díla viz KOLÁŘ, P.: *Nejvýznamnější donátor a mecenáš renesanční a humanistické kultury na Plzeňsku*. Zatím jediné komplexní pojednání o zámku, původní tvrzi i celém panství zpracovali ROŽMBERSKÝ, P.; NOVOBILSKÝ, M.: *Gotická tvrz a zámecká pevnost Kaceřov*.

Obr. 5. Ondřej Wiehl: Generální mapa statku Kaceřov. Papír podlepený plátnem, 117 × 172 cm. 1824. Parergon s pohledem na zámek Kaceřov. (Státní oblastní archiv v Plzni, reprofoto P. Mašek, 2015)

pramenech. Ačkoli jsou mnohé z nich dostatečně známé a při různých příležitostech byly opakovaně publikovány, skutečností je, že historické ikonografii Kaceřova se v minulosti až dosud systematicky věnoval pouze jediný autor. Byl jím J. Fák ve svém příspěvku na konferenci v Mariánské Týnici v roce 1997 o grypsekovské tématice, posléze publikovaném.² Jen letmo se historické ikonografie zámku dotkli P. Rožmberský a M. Novobilský.³

Autor tohoto příspěvku na své předchůdce plynule navazuje a přináší některé své nové poznatky. Stěžejní je obrazový materiál. Část pochází z archivních fondů Státního oblastního archivu v Plzni, jedna ukázka je ze sbírek Muzea a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici. Pochopitelně se uplatnila starší literatura včetně periodik. A konečně bylo možné použít i pramen *in situ* ve výzdobě interiéru kaceřovského zámku (i když v tomto případě pouze ve vztahu k jeho staviteli, nikoliv stavebnímu vývoji).

Autoři nejstarších vyobrazení do roku 1850

Zámek Kaceřov budil pozornost už v době svého vzniku. Nějaký čas ovšem trvalo, než se na plátně a na papíře objevila první jeho vyobrazení. Logicky se tak nejdříve stalo v nejbližším okolí, v plaském klášteře. Prvním známým autorem vyobrazení Kaceřova se stal plaský mnich

Mauritius Vogt (1669–1730), jenž se prakticky po celý svůj život věnoval regionální topografii a historii.⁴

S nástupem 19. století se zájem o památku zvětšuje i mezi laickou veřejností. Objevují se první skutečně umělecká vyobrazení. Na zámek se zaměřují především příslušníci kralovické výtvarnické rodiny Prusíků.⁵ Martin Prusík (1745–1822) byl stavitelem a grafikem, podílel se mimo jiné na výstavbě Plas. Vytvořil sérii tří kreseb, které se navzájem liší jen v detailech; dodnes se jedná patrně o nejznámější regionální vyobrazení zámku v Kaceřově. Poměrně málo známý Martinův nejstarší syn František (1789–1838) je autorem veduty plaského klášteře, objevené nedávno ve Státním oblastním archivu v Plzni, v jehož fondech se nalézají doplňující kresby Kaceřova a Mariánské Týnice. František působil nejprve jako zedník, posléze jako stavitel pro pražské arcibiskupy v Červené Řečici u Pelhřimova. Tam také zemřel. Zabýval se ovšem i malířstvím a grafikou. Zároveň se mu připisuje objevení kaolinových dolů v Kaznějově.⁶

2 FÁK, J.: *Zámek Kaceřov v historické ikonografii*, s. 56–61.

3 ROŽMBERSKÝ, P.; NOVOBILSKÝ, M., c. d., s. 50–53.

4 VOGT, M.: *Das Jetzt lebende Königreich Böhmen*. O M. Vogtovi blíže BUKAČOVÁ, I.: *Mauritius Vogt – příspěvek k barokní vzdělanosti v Čechách*, s. 8–9.

5 K historii a genealogii rodu viz PRUSÍK, J.: *Rod Prusíků: 1515–1970*.

6 Tamtéž, s. 15.

Obr. 6. Ondřej Wiehl: Generální mapa velkostatku Plasy. Papír podlepený kartonem, 150 × 115,5 cm. Asi 1825. Parergon s pohledem na zámek Kaceřov. (Státní oblastní archiv v Plzni, reprofoto P. Mašek, 2015)

Též u dále uváděných regionálních autorů jde, nadneseně řečeno, o rodinný klan. Ovšem nebyli to profesionální výtvarníci. Bratři Jan a Ondřej Wiehlové se věnovali lesnímu inženýrství, se specializací na kartografii a zeměměřičství. Pocházeli z rodiny lesníka na klášterním panství Chotěšov. Starší Jan (1762–?) nějaký čas působil v severních Čechách, mladší Ondřej (1768–1844) pro změnu na několika místech západních a jihozápadních Čech.⁷ Oba přišli do Plas v době nejspíš těsně před rokem 1820. Vytvořili větší množství map plaského panství, přičemž na některých z nich, v tzv. parergonech, je zachycen mimo jiné i Kaceřov.⁸ V rodinné tradici pokračoval Ondřejův syn Antonín. Pracoval jako fořt na Býkově a později také jako zeměměřič u lesní správy v Plasích. Vytvořil jedno vynikající mapové dílo plaského panství, jež bylo následně vydáno formou litografie. O Antonínu Wiehlovi není jinak mnoho známo.⁹ Pro úplnost je však třeba uvést, že byl otcem známého architekta Antonína Wiehla (1846–1910).

Stručné medailony autorů nejstarších vyobrazení Kaceřova zakončíme symbolicky osobností, která jako ušlechtilý prvek první předložila odborné knižní zpracování vývoje panských sídel v Čechách, a zároveň se jednalo o rodáka právě ze severního Plzeňska. Mluvíme pochopitelně o Františku Alexandru Heberovi (1815–1849).¹⁰ Jeho právě zmíněné dílo, byť poznamenané dobovým romantickým

nádechem, je vysoce hodnoceno zejména pro kvalitu rytin, které jsou neocenitelným zdrojem poznání stavu panských sídel v Čechách v době kolem poloviny 19. století. Svazek obsahující popis Kaceřova byl vydán v roce 1846.¹¹

Vybraná ikonografie

Pro tento příspěvek bylo vybráno devět vyobrazení zámku z období let 1712–1897 (v jednom případě společně s klášterem v Plasích), jedno vyobrazení interiéru a jedna reprodukce historické výzdoby interiéru. Přihlédnuto

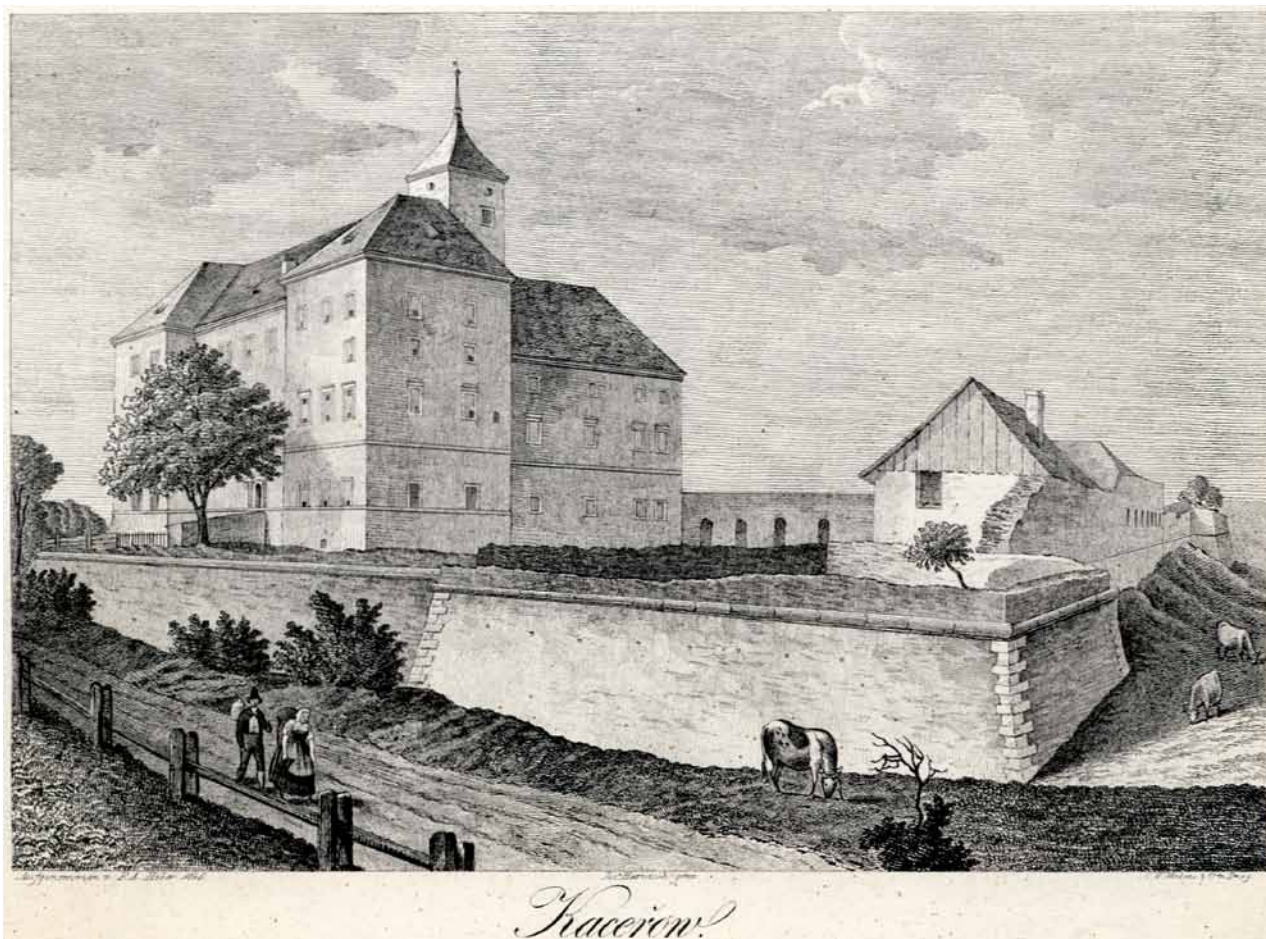
7 Historií rodiny Wiehlů se zabývá HUBKA, P.: *Wiehlové a Plasy*, s. 11–18.

8 Týž, s. 12–14.

9 Týž, s. 16. – P. Hubka uvádí, že A. Wiehl se narodil ve Štáhlavech na jižním Plzeňsku. V matrikách narozených pro obec Štáhlavy však nebyl mezi lety 1782–1832 zjištěn žádný novorozeneček tohoto jména. Dokonce ani samotné příjmení Wiehl v tomto období ve Štáhlavech nenalezeme.

10 Podrobný životopis a soupis díla uvádí BUKAČOVÁ, I.; MILLER, J.: *František Alexander Heber*.

11 HEBER, F. A.: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*, 4. Band.

Obr. 7. František A. Heber: Zámek Kaceřov. Pohled od severovýchodu. 1846. (Převzato z HEBER, F. A.: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*)

bylo především k vypovídací hodnotě ikonografického pramene, ale i k jeho atraktivnosti pro odbornou i laickou veřejnost.

Jak už bylo výše uvedeno, nejstarší známé vyobrazení zámku Kaceřov pochází z roku 1712 a jeho autorem je plaský mnich Mauritius Vogt. Toto vyobrazení je v mnoha ohledech jedinečné. Perspektivně ani dispozičně sice příliš zdařilé není, ale zachycuje jako jediné některé stavební prvky, později zaniklé. Jedná se především o vstupní bránu s přilehlou fortanou či strážnicí, kterou na žádném jiném historickém pohledu nenalezneme; díky tomu si můžeme udělat alespoň základní představu o tehdejší podobě brány. Dále zde vidíme ukončení věže pomocí čtyřboké helmice s lucernou – i ta vzala poměrně brzy za své, takže na mladších vyobrazeních se uplatňují již jiná řešení. M. Vogt se také zcela správně snažil zachytit unikátní stránku zámeckého areálu, tj. jeho bastionové opevnění s vodním příkopem. Zvolil formu nadhledu a nakreslil celý fortifikační systém lichoběžníkového půdorysu. Jasně zároveň vyjádřil základní funkční uspořádání celku, rozděleného na rezidenční východní část a hospodářskou část západní. Obě části jsou odděleny navzájem zdí s nikami a renesančními portály, z nichž dodnes existuje pouze jeden. Kresba naproti tomu ignoruje výškové rozčlenění zámeckých budov a též celková jejich hmota působí oproti skutečnosti příliš subtilně.

Další čtyři vyobrazení pocházejí až z prvních dvou dekad 19. století a jejich autory jsou vesměs Prusíkové. Jedno z nich je navíc poměrně novým nálezem ve Státním oblastním archivu v Plzni. Martin Prusík je autorem tří vyobrazení; uvádíme pouze to pravděpodobně nejstarší, neboť zbylá dvě se od něho skoro vůbec neliší. Jde o pohled z doby kolem roku 1809. Znázorňuje Kaceřov od jihovýchodu. Je na něm dobře vidět především východní a jižní křídlo hlavní zámecké budovy. Oproti kresbě od M. Vogta je ihned patrný rozdíl v řešení horní části věže: jde o krytý arkádový ochoz s cibulovitou bání a dvojitou lucernou, makovicí a žerdí s korouhví ve vrcholu.¹²

Martinův syn František Prusík je autorem veduty plaského kláštera z roku 1814, objevené v letech 2012–2013.¹³ Dva detaily v horních rozích veduty představují poutní areál s proboštstvím v Mariánské Týnici (vlevo) a právě zámek Kaceřov (vpravo). Na první pohled lze rozlišit poněkud odlišný výtvarný styl mladšího z Prusíků.

12 Muzeum a galerie severního Plzeňska, Mariánská Týnice, Pohled na zámek Kaceřov, akvarel 26 × 41 cm, inv. č. 8272. Reprodukcí další Prusíkovy malby, odlišné v detailech, publikoval bez komentáře PODLAHA, A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Kralovickém*, s. 30.

13 SOA v Plzni, Vs Plasy, kresba č. 1, papír, 60,2 × 30 cm (dosud archivně nezpracováno).

Obr. 8. Edvard Herold: Zámek Kaceřov. Pohled od východu. 1871. (Převzato z *Květy*, roč. 6, č. 27, s. 212)

Dále vidíme jiný tvar bastionů, nežli odpovídá skutečnosti; například jihovýchodní bastion se zdá být toliko tříbokým. F. Prusík také opakuje nepřesnost z vyobrazení svého otce, když zeď oddělující obě hlavní vnitřní části areálu přikládá opticky přímo k západnímu průčelí zámku. Nicméně mnohem důležitější je, že další stavební změnu prodělala věž. V období mezi lety 1809–1814 bylo totiž sneseno jedno její patro včetně střechy. Proto zde vidíme věž nižší, opatřenou pouze jednoduchou stanovou střechou. – Díky nálezu veduty je možné upřesnit dobu, kdy došlo k přestavbě horní části věže.¹⁴

Bratři Jan a Ondřej Wiehlové vytvořili několik map plaského hospodářství, přičemž v *parergonech* některých z nich je znázorněn zámek Kaceřov. Zastavme se u dvou vyobrazení od O. Wiehla. Zámek zachycují poněkud schematicky, prakticky ze stejného pohledu od jihovýchodu, a jedno je koncipováno jako oslava Floriána Gryspeka z Grysparu a celého jeho rodu. Vzhledem k tomu, že se jedná o mapy velkostatku, zámecká budova na nich není ústředním motivem; zobrazena je vždy celá přiléhající ves. Starší vyobrazení není datováno, ale vzniklo v době snad ještě před rokem 1824.¹⁵ Časové zařazení druhé mapy není zatím zcela jasné – nejpravděpodobnější je, že pochází z roku 1825.¹⁶ – Další velkostatkovou mapu panství Plasy s vyobrazením Kaceřova vytvořil v roce 1844 syn O. Wiehla Antonín. Byla vydána jako litografie a v tomto příspěvku o ní dále nepišeme.

První, kdo nakreslil zámek Kaceřov v terénu a krajině podle skutečnosti, byl v roce 1846 František A. Heber. Využil při tom pohled od severovýchodu, staršími vedutisty ignorovaný. Na rytině je patrná pokračující destrukce památky; za Klemense L. V. Metternicha, kdy zde byly nejen sýpky, ale posléze navíc četné pronájmy, brala rychlý spád. Vidět je pustnutí fortifikačního systému u severovýchodního bastionu a také destrukce hospodářské budovy vpravo. Poprvé lze zaznamenat zazděná okna zámecké budovy.¹⁷

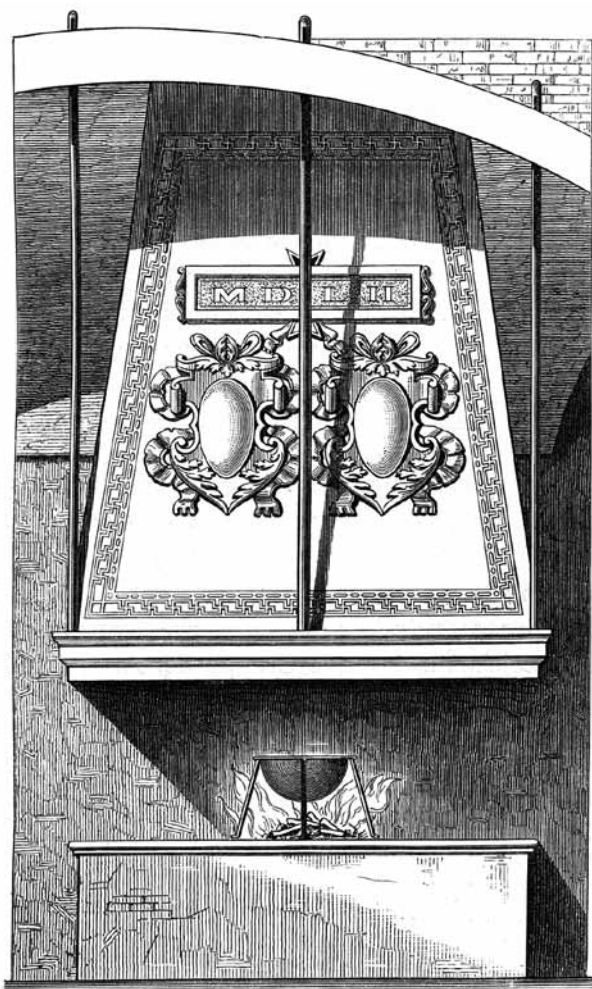
V druhé polovině 19. století se kaceřovský zámek, i pod vlivem tehdy módního romantismu, stával vyhledávanějším než dříve. Jeho vyobrazení se začínala objevovat

14 Tuto skutečnost potvrzují i dvě kresby severního křídla zámeckého nádvoří s arkádami a věží, jak je v jednom ze svých cestovních deníků sám zpracoval K. Kramerius, syn známého pražského nakladatele a obrozence V. M. Kramera, a to právě v roce 1814; také na nich vidíme už jednoduchou stanovou střechu. Poměrně nedávno byla zpracována edice těchto deníků. KALAŠOVÁ, M. (ed.); KRAMERIUS, K.: *Putování po českých hradech (1814–1818)*, s. 180–181.

15 SOA v Plzni, *Vs Plasy, Generální mapa statku Kaceřov*.

16 Tamtéž, *Generální mapa velkostatku Plasy*.

17 Kresby od F. A. Hebera jsou uloženy v Muzeu hlavního města Prahy. Kresba Kaceřova je podle informace kurátora uměleckých sbírek ztracena.

Obr. 9. Carl Laužil: Zámek Kaceřov. Zdobný plášť dymníku v černé kuchyni. 1881. (Převzato z LAUŽIL, C.: *Schloss Kacerov in Böhmen*, s. 25)

v běžném tisku a časopisech. Dvě uveřejnil časopis *Květy* v roce 1871.¹⁸ Jejich autorem byl pražský spisovatel a hlavně malíř a ilustrátor Edvard Herold (1820–1895). První znázorňuje objekt od východu. Destrukce opevnění již tehdy nezadržitelně pokračovala. Památka je jinak zachycena s některými výraznými nepřesnostmi. U jižního rizalitu je přidána navíc prostřední fronta oken. Rovněž věž je opticky posunuta oproti skutečnosti mnohem více směrem do nádvoří. Nicméně jde patrně o poslední známé vyobrazení věže, která byla jedním z nájemců nejspíš v roce 1875 zbourána, přičemž došlo k výraznému poškození arkád severního křídla. Realitě neodpovídá ani bosáž přízemní části obvodového zdiva, která se uplatnila na stavbě dalšího gryspekovského renesančního zámku – v Nelahozevsi, nikoli však v Kaceřově.

Druhé vyobrazení v *Květech* se týká zámeckého interiéru. Souvisí opět s vlivem romantismu. Kresba zachycuje zpustlý hodovní sál v západním křídle, takzvanou tabulnici. Jedná se o tentýž sál, ve kterém měli podle pověsti spáchat hromadnou sebevraždu všichni příslušníci rodu Gryspeků po zamítnutí jejich žádosti o generální pardon císařem Ferdinandem II. Za zmínku ještě stojí nepřesný název *Kačerov*, jenž se v dobové literatuře čas od času objevuje.

Další významné vyobrazení, zahrnující půdorysy stavby a nákresy krbů včetně jejich rozměrů či původních fasád, zpracoval vídeňský architekt Carl Laužil (1842–1902), jenž mimo jiné vyučoval na průmyslových školách ve Štýrském Hradci a krátce též v Plzni. Jedná se o první skutečně odbornou sondu do stavebněhistorického vývoje kaceřovského zámku.¹⁹ C. Laužil nakreslil i černou kuchyni v přízemí, s honosným dýmníkem zdobeným štůty s kartušemi a letopočtem *MDLVII*.²⁰ Tento dýmník dnes už neexistuje.

Zámek Kaceřov nemohl uniknout pozornosti jednoho z našich nejvýraznějších výtvarníků-krajinářů na přelomu 19. a 20. století, Karla Liebschera (1857–1919). V jednom z děl *Ottových Čech* zachytil objekt též poněkud netradičně od západu.²¹ Dobře je vidět zeď oddělující obytnou část areálu od části hospodářské, včetně již pustých nik. Z renesančních portálů je dochován již pouze jediný, ten, co existuje dodnes. Nejvýraznější hmotovou změnou je chybějící věž. Jedná se o jedno z posledních vyobrazení zámku před jeho požárem v roce 1912.²²

Řadu námi uváděných ikonografických pramenů k zámku Kaceřov uzavírá poněkud neobvykle vůbec nejstarší z nich. Týká se potencionálního stavitele. V sále prvního patra jihovýchodního rizalitu se jako zázrakem zachovala malovaná nadokenní římsa s několika podobiznami osob v medailonech. Je to jedna z mála starých nástěnných maleb dochovaných na zámku. Historici umění její vznik časově určují rokem 1556 a jednu z podobizen někteří z nich označují jako možné vyobrazení předpokládaného autora stavby, Paola de la Stelly.²³

V této souvislosti zmiňme ještě jeden pramen, dnes nedochovaný (stejně jako mnoho dalších cenných artefaktů vzal za své při požáru roku 1912). Jde o nástrojnou malbu, která se nacházela v nejreprezentativnější zámecké místnosti – velkém či společenském sále v prvním patře východního křídla. Malba bývala dvoudílná a vznikla v době po roce 1755 za opata Fortunata Hartmanna (1714–1779), jak o tom svědčil jeho znak umístěný mezi oběma částmi malby. Chronologicky první část nesla název *Sen knížete Vladislava I.*, narážející na legendu o vzniku kláštera v Plasích. Druhá část se nazývala *Ferdinand II. vrací klášteru plaskému jeho bývalé statky*, přičemž je jasné, jakou událost oslavovala. Pro nás je důležité, že právě zde byl vpravo v chrámovém oblouku vyobrazen zámek Kaceřov, a to poměrně věrně, jak se zdá podle starých fotografií.²⁴ To jistě nebyla náhoda. Zámek Kaceřov totiž symbolizoval všemožný tlak Floriána Gryspeka a jeho synů na plaské

18 Zde publikujeme kolorovanou verzi Heroldovy kresby, zatímco ilustrace v *Květech* je pouze černobílá.

19 Studii přeložila do češtiny I. Bukačová, ovšem s nesprávným rokem vydání originálu 1877. LAUŽIL, C.; BUKAČOVÁ, I: *Nejstarší vědecký popis Kaceřova*.

20 LAUŽIL, C., c. d., s. 25.

21 *Čechy*, 9. díl, s. 126.

22 Nejspíš stejný autor vytvořil také kresbu, kterou publikoval SEDLÁČEK, A., c. d., s. 113. Je třeba ji zmínit pro úplnost i proto, že zobrazuje zámek ze zřídka používaného pohledu od jihozápadu.

23 Prezentováno na výstavě *Královský letohrádek – skvost renesanční architektury v Čechách*, Pražský hrad, Královský letohrádek, 1. 5. – 29. 6. 2008, kurátor V. Procházka, (výstava bez katalogu).

Obr. 10. Karel Liebscher: Zámek Kaceřov. Pohled od západu. 1897. (Převzato z *Čechy*, 9. díl, s. 126)

Obr. 11. Kaceřov (okr. Plzeň-sever). Zámek. Malovaný nástěnný medailon v sále v prvním patře jihovýchodního rizalitu. Asi 1556. (Foto P. Kolář, 2009)

řeholníky v době předbělohorské. Obraz ve spojení s Ferdinandem II. tedy symbolizoval konečné vítězství cisterciáků nad kdysi obávanými sousedy – Gryspeky z Gryspachu.

Na závěr uvedme znovu, že uměleckohistorický význam renesančního zámku Kaceřov je mimořádný v celostátním

měřítku. Není proto divu, že památka přitahovala pozornost historiků, topografů i umělců v minulosti už velmi záhy. Některá historická vyobrazení publikovaná autorem zde byla uveřejněna už dříve, ale ikonografii zámku v Kaceřově až dosud nikdo nevěnoval systematictější pozornost. Je v povaze věci, že ani náš příspěvek téma zdaleka nevyčerpává. Nabízí se možnosti dalšího prohloubení poznatků o historické ikonografii, a využití novějších pramenů (fotografického materiálu atd.) je prozatím polem téměř neoraným.²⁵

24 Národopisné muzeum v Plzni, inv. č. KPS 633. Publikovali ji např. ROŽMBERSKÝ, P.; NOVOBILSKÝ, M., c. d., s. 4. Jinou fotografií celého sálu i s nástrojnými malbami publikoval PODLAHA, A., c. d., s. 39, ale zámek sám je na snímku jen těžko rozeznatelný. Pro úplnost je třeba uvést jednu zajímavost. V expozici Muzea a galerii severního Plzeňska v Mariánské Týnici se nacházejí dvě olejomalby na plátně z 18. století s obdobnými náměty Vladislava I. a Ferdinanda II. se zámek Kaceřov v pozadí.

25 Za zmínku v tomto směru stojí práce věnovaná kolorovaným diapozitivům. FÁK, J.; KRČMÁŘ, L.: *Severní Plzeňsko na historických kolorovaných diapozitívech*. Několik fotografií, pořízených před požárem zámku roku 1912, publikoval také PODLAHA, A., c. d., s. 30–42.

Prameny

KALAŠOVÁ, Marcela (ed.); KRAMERIUS, Karel: *Putování po českých hradech (1814–1818)*. Praha, Scriptorium, 2010. Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, inv. č. 8272, veduta zámku Kaceřov od M. Prusíka, akvarel, kolem roku 1809.

Národopisné muzeum Plzeňska, inv. č. KPS 633, fotografie fresky v interiéru zámku Kaceřov, před r. 1912.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek (Vs) Plasy, veduta kláštera Plasy od F. Prusíka, kresba č. 1, papír, 60,2 × 30 cm, kolem roku 1814. Tamtéž, *Generální mapa statku Kaceřov*, papír podlepený plátnem, 117 × 172 cm, inv. č. 2040, mapa č. 4, (nezpracováno), O. Wiehl, asi 1824. Tamtéž, *Generální mapa velkostatku Plasy*, papír podlepený kartonem, 150 × 115,5 cm, (nezpracováno), O. Wiehl, 1825.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, Církev římskokatolická, sign. Starý Plzenec 07, (1782–1814), a 08, (1806–1813); sign. Štáhlavy 01, (1814–1841).

Literatura a nepublikované zprávy

BUKAČOVÁ, Irena; MILLER, Josef: František Alexander Heber. In *Ročenka klubu Augusta Sedláčka*. 85. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka, 1985, s. 5–24.

BUKAČOVÁ, Irena: Mauritius Vogt – příspěvek k barokní vzdělanosti v Čechách. In *Severní Plzeňsko – vlastivědná ročenka*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1994, s. 7–47.

Čechy. 9. díl, Západní Čechy. Praha, J. Otto, 1897.

FÁK, Jiří: Opevnění zámku Kaceřov. In *Severní Plzeňsko – vlastivědná ročenka*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1993, str. 41–46.

FÁK, Jiří: Zámek Kaceřov v historické ikonografii. In *Gryspekové a předbělohorská šlechta, Kralovice a poddanská města*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1998, str. 56–61.

FÁK, Jiří; KRČMÁŘ, Luděk: *Severní Plzeňsko na historických kolorovaných diapoziivech*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2008, s. 20–22.

FREJKOVÁ, Olga: *Palladianismus v české renesanci*. Praha, Česká akademie věd a umění, 1941.

HEBER, František A.: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*. 4. Band. Prag, Artistisch-typographischen Institutes von C. W. Medau und Comp., 1846.

HUBKA, Petr: Wiehlové a Plasy. In *Antonín Wiehl, Sborník příspěvků přednesených na konferenci pořádané ke 100. výročí úmrtí významného českého architekta v Plasích 23. září 2010*. Plasy, Město Plasy, 2010, s. 11–18.

KOLÁŘ, Petr: Nejvýznamnější donátor a mecenáš renesanční a humanistické kultury na Plzeňsku, 500 let od narození Floriána Gryspeka z Gryspachu. In *Minulostí západočeského kraje*. 44. Plzeň, Archiv města Plzně, Plzeň, 2009, s. 35–72.

Kaceřov (zámek) – pojednání a fotografie. Plzeň, Kroužek přátel starožitností, 1912.

KRČÁLOVÁ, Jarmila: *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*. Praha, Academia, 1966.

KRČÁLOVÁ, Jarmila: Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. In *Dějiny českého výtvarného umění*. 2. svazek, 1. díl. Praha, Academia, 1989.

Květy. 1871, roč. 6, č. 27, s. 212 a 214.

LAUŽIL, Carl: Schloss Kacerov in Böhmen. *Mittheilungen der Kaiserl. Königl. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*. 1881, Jg. 7, Bd. 1, s. 17–25.

LAUŽIL, Carl; BUKAČOVÁ, Irena: Nejstarší vědecký popis Kaceřova. *Vlastivědný sborník – čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. 1997, roč. 7, č. 3, s. 8–10.

MUK Jan; LANCINGER Luboš: *Kaceřov, Stavebně historický průzkum zámku*. Praha, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, 1969. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

NOVOBILSKÝ, Milan: Gotická věž tvrze na zámku v Kaceřově. In *Dějiny staveb 2006*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka, 2006, s. 85–93.

PODLAHA, Antonín: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Kralovickém*. Praha, Archaeologická komise při České akademii věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.

PRUSÍK, Jaromír: *Rod Prusíků: 1515–1970*. Praha, vlastním nákladem, 1970.

ROŽMBERSKÝ, Petr; NOVOBILSKÝ, Milan: *Gotická tvrz a zámecká pevnost Kaceřov*. Plzeň, Petr Mikota, 2007.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. 13. díl. Praha, F. Šimáček, 1905, s. 113–117.

ŠAMÁNKOVÁ, Eva: *Architektura české renesance*. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961.

VOGT, Mauritius: *Das Jetzt lebende Königreich Böhmen*. Frankfurt/Leipzig, Bey Johann Ziegern, 1712.

Summary

The mansion at Kaceřov in the sources of historical iconography

Keywords: area to the north of Pilsen — Kaceřov — mansion — Florian Gryspek of Gryspach — Renaissance architecture — historical iconography

The mansion at Kaceřov in the area to the north of Pilsen ranks among architecturally prominent Renaissance manor houses in Bohemia. It was built by the Bohemian Royal Chamber's Secretary Florian Gryspek of Gryspach between 1540 and 1552. Early on, its singularity and almost intact state of preservation started attracting artists and illustrators. As far as an edifice of such significance is concerned, researching into the iconographic

sources belongs to essential means of learning its history. Until now, however, the iconography of Kaceřov has not been given the adequate attention, in spite of the fact that many images accompanying this article have already been published in the past. The author accordingly endeavours to pay off at least partially that debt, drawing attention to numerous images capturing the edifice between 1712 and 1897. Some of them are valuable just with regard to the circumstance that the mansion's look had undergone various changes in the course of centuries, whereas the edifice avoided a fundamental redevelopment. The site, however, suffered a severe blow during the devastating fire in 1912.

(Translated by Karel Matásek)

Kilián Ignác Dientzenhofer jako autor vnitřního zařízení kostela v Nicově

VRATISLAV RYŠAVÝ

Známý poutní kostel Narození Panny Marie v Nicově u Klatov je doloženým dílem Kiliána Ignáce Dientzenhofera nejen co do architektury, ale i vnitřního zařízení, jak dokládají kostelní účty. Kromě hlavního oltáře, doplněného v roce 1739 o baldachýn (skříňku) k soše Panny Marie a v roce 1751 o sochy Nejsvětější Trojice nad baldachýnem, to byly oba boční oltáře, kazatelna, klenotnické výrobky a blíže neidentifikovaná gloria, to vše od nejmenovaných pražských uměleckých řemeslníků z roku 1751, ale podle návrhu K. I. Dientzenhofera. I když byla část liturgického nádobí nuceně odprodána v roce 1807, to co se dochovalo, představuje svým způsobem unikátní soubor vnitřního chrámového vybavení v českých zemích.

Klíčová slova: Kilián Ignác Dientzenhofer — Nicov — oltáře — baldachýn — socha Panny Marie — kazatelna — kostelní stříbro

Práce na stavebněhistorickém průzkumu poutního kostela Narození Panny Marie v Nicově u Plánice (okr. Klatovy) v létě roku 2001 odhalila další, v odborné literatuře zatím nepublikovaná fakta;¹ kromě upřesnění doby vzniku

Obr. 1. Nicov (okr. Klatovy), kostel Narození Panny Marie. Pohled od severovýchodu. (Foto R. Kodera, 2008)

stavby i více než zajímavé poznatky o zařizování původního interiéru. Nicovský kostel patří mezi časnější chrámové stavby Kiliána Ignáce Dientzenhofera – žádost o povolení ke stavbě podána roku 1721, nejpozději z téže doby i stavební projekt, v roce 1726 kostel ve stavu rozestavenosti, roku 1730 vysvěcen.² Důležité součásti původního vnitřního chrámového vybavení byly však zhotoveny, dodány a zaplacený o dost později.

Až v roce 1739 bylo *tapecíroví* (čalouníkovi) z Prahy od vyhotovení nad Pannou Marií jeden baldachýn z poručení Mil. Vrchnosti [...] zaplacené dle smlouvy 45 zlatých 15 krejcarů. Baldachýn byl proveden nejmenovaným truhlářem z nedalekých Obytců za 8 zlatých (*truhláři obiczkému od udělení téhož baldachýnu*); jednalo se tedy o dřevěnou, více či méně čalouněnou konstrukci. Plánický zámečník Krams (nebo Kramsa) zhotovil k baldachýnu žerd praporce za 4 zlaté 30 krejcarů. Nejmenovaný plánický kovář dodal pro baldachýn několik *klamrů*, tj. skob k upevnění ve zdi. Nejmenovaný provazník dodal dva provazy k baldachýnu, pravděpodobně na vytažení při jeho instalaci.³

Ještě později, přibližně až za dvě desetiletí po vysvěcení, bylo v kostele doplněno další zařízení. Kniha kostelních účtů z období let 1738–1765 uvádí, že teprve v roce 1748 se začalo s přípravou obou bočních protějškových oltářů, protože tehdy pro ně byla vezděna do stěn chrámu *nová železa a hřeby*. Samotné oltáře byly však dodány

1 HORNYA, M.; RYŠAVÝ, V.: *Poutní kostel Narození P. Marie*.

2 Datum 13. 3. 1721 nese dopis plánického faráře Antonína J. Lyseho na arcibiskupství v Praze se žádostí o povolení ke stavbě nové kaple v místě Nicov. V příloženém německém listu patrona, hraběte Adolfa B. z Martinic, je uvedeno, že pan stavitel má už hotový plán kostela, který bude možno poslat ke schválení (NA, APA, kart. 1098). Dne 22. 3. 1726 plánický farář Jan Novák informoval arcibiskupství, že *kostel s velkou kupolí a dvěma věžemi v průčelí je stavěn v podobě („in norma“) kostela křížovníků u pražského Karlova mostu* (NA, APA, kart. 1161). Dne 17. 9. 1730 byl kostel slavnostně vysvěcen litoměřickým biskupem hrabětem Janem A. Vratislavem z Mitrovic. Přitom byla slavnostně instalována i nová mariánská socha na hlavní oltář (SOA Klatovy, AM Plánice, *Pamětní kniha obce Plánice*, s. 41).

3 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Plánice, účty kostela v Nicově, 1738–1765.

Obr. 2. Níčov, kostel Narození Panny Marie. Hlavní oltář. (Foto V. Ryšavý, 2014)

Obr. 3. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Svatostánek hlavního oltáře z pohledu. (Foto V. Ryšavý, 2014)

a zaplacený až v roce 1751, spolu s dalším zařízením kostela. Kromě dvou bočních oltářů to byla nová kazatelna, *Svatá Trojice na velký oltář* (sousedí Nejsvětější Trojice na římské barokní skříňce, tedy na horním dílu hlavního oltáře nad svatostánkem), a dále klenotnické výrobky – šest stříbrných svícňů, monstrance, kadidelnice, konvičky s tácky, lampička věčného světla a *gloria* (?). Vše vyrobili nejmenovaní pražští umělečtí řemeslníci dle *baumistra Dienzenhöffera*.⁴

Po úvodním shrnutí následuje v účtech podrobnější rozpis s udáním práce a mzdy, ale bez jakéhokoliv jména provádějící osoby. Poměrně vysoké sumy naznačují, že práce byla zadána významným, možná předním uměleckým řemeslníkům v zemi. Truhlář za provedení dvou oltářů a kazatelny dostal 540 zlatých, malíř za malbu *dvouh plátů* (pláten) *do těch dvou nových oltářů* 250 zlatých, řezbář za řezbářské (sochařské) části obou oltářů, kazatelny a za *Sv. Trojici na velký oltář* celkem 780 zlatých, *štafír* (štafírer) za štafírování obou oltářů 850 zlatých, za štafírování kazatelny 150 zlatých, za štafírování *velkého oltáře* 230 zlatých, dohromady za vše 1 230 zlatých. Vůbec nejvíc dostal zaplacen zlatník – za šest nových stříbrných svícňů 1 554 zlatých 59 krejcarů, za monstranci 397 zlatých 43 krejcarů, za kadidelnici 158 zlatých 27 krejcarů, za konvičky a tácky 99 zlatých 45 krejcarů, za *glorii* a *paroze* (?), snad lampička věčného světla) 1 045 zlatých 24 krejcarů. Mimo úvodní seznam tehdy doplněných a zaplacených předmětů je v této specifikaci ještě uvedeno *18 novejš stolicí* (lavic) *do kostela* za 180 zlatých a *rámy a postamenty*

(podstavce) *na velký oltář* za pouhých 25 zlatých. Obojí prováděl stejný truhlář, jenž zhotovil i oba boční oltáře a kazatelnu. Také na konci specifikace uvedené *sklo k Panně Marii* za 36 zlatých potvrzuje, že teprve tehdy byl asi dokončen baldachýn osazením prosklených dvířek před vyklenkem se sochou.⁵

Uvedené zařízení tak představuje soubor, u něhož je jedinečně archivně prokázáno, že jeho autorem je zároveň slavný architekt chrámové stavby (a to na sklonku svého života; † 1751).

V kostele se dochovala jen část původního souboru. V roce 1807, po rakouském státním bankrotu v roce 1806, došlo k nucenému odprodeji kostelního stříbra státu. Příslušná kniha kostelních účtů uvádí seznam k odprodeji určených drahocenných předmětů: stříbrný řetěz s drahými kameny, svícny z hlavního oltáře (bez udání jejich počtu), z nichž každý sestával z devíti částí, dále kadidelnice s řetězy, miska na kadidlo se lžičkou, čtyři mešní konvičky na víno a vodu, k tomu dva tácky, jeden starý kalich, jedna paténa, jedna andílčí hlavička a jeden k ní příslušející obláček.⁶

Ze souboru kostelního stříbra vyrobeného podle Dienzenhoferova návrhu nepřežily pravděpodobně svícny

4 Tamtéž.

5 SOA v Plzni, pracoviště klášter, Vs Plánice, účty kostela v Plánici, 1764–1858.

6 Tamtéž.

Obr. 4. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Boční oltář sv. Václava. (Foto V. Ryšavý, 2014)

Obr. 5. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Boční oltář sv. Petra. (Foto R. Kodera, 2005)

k hlavnímu oltáři, kadidelnice a rovněž konvičky s tácky. U konviček s tácky jejich původní počet v roce 1751 neznáme. Podobně není jasné, kolik svícňů z kterého oltáře bylo rekvírováno. Zachovat se měla monstrance a lampička věčného světla. Možná i *gloria*, pokud to ovšem nebyla mezi rekvírovanými předměty uvedená andělčí hlavička na obláčku (pravděpodobně pějící slávu Bohu); termínu v době baroka nejspíš jednoznačně srozumitelnému dnes sotva rozumíme.⁷

Mimo konkrétně v účtech uvedené a zaplacené části kostelního inventáře je především zřejmé, že zhotovená *svatá Trojice na velký oltář* doplnila už dříve provedený hlavní oltář, atypicky dvoudílný. Výše zmiňovaný baldachýn nebyla nic jiného než v horním a zároveň i zadním dílu hlavního oltáře, nad menzou se svatostánkem a soškami po jeho stranách, na zděném pilířku stojící barokní skříňka s dynamickou římsou, skrývající mariánskou sošku, ideové jádro svatyně.

Baldachýn byl původně dřevěný a čalouněný. Soupis památek z roku 1899 uvádí, že baldachýn tvoří červená látka obroubená zlatem vyšitým orientálním pruhem. Tamtéž je publikována fotografie s částí této látky a vrchního, bezesporu dřevěného dílu baldachýnu.⁸ Přesnou dobu zániku díla zatím neznáme.⁹

Jak už bylo výše zmíněno, dřevěné sousoší Nejsvětější Trojice bylo instalováno roku 1751. Zřejmě až tehdy byla také skříňka-baldachýn s mariánskou sochou doplněna

o prosklená dvířka před výklenkem se sochou. Původní umístění praporce není zatím jasné. Jistě jej nemohla držet v ruce socha Panny Marie. Kultovní mariánská soška pravděpodobně až do roku 1739, kdy byl pro ni pořízen baldachýn, stála přímo na pilíři.

Z velmi těsně navzájem ideově a výtvarně provázané skladby hlavního oltáře vyplývá, že to byla původní jednotná, byť vnitřně komplikovaná, ale logická kompozice. S největší pravděpodobností hlavní oltář v jeho syrovější, neúplné podobě včetně mariánské sochy, zatím ještě bez baldachýnu, datuje *ante quem* vysvěcení kostela v září roku 1730.¹⁰

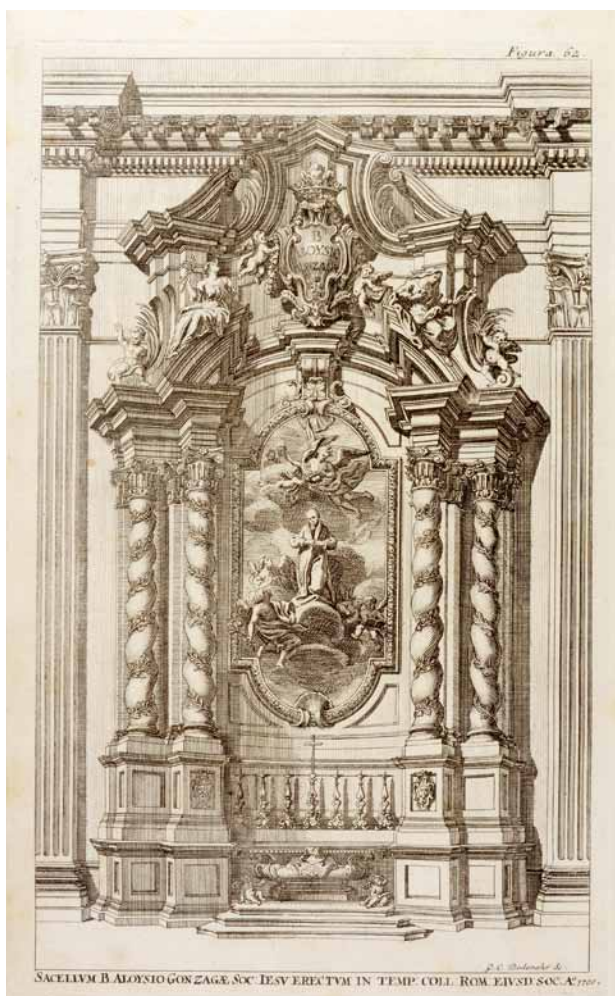
7 Dalším z možných liturgických předmětů takto označeným mohla být tzv. nápisová čili kanonická tabulka pod sklem ve zdobně řezaném rámečku, často položená na oltáři, s textem krátkých modliteb *Gloria in excelsis Deo* nebo *Gloria Patri et filio et Spiritui Sancto*.

8 VANĚK, F.; HOSTAŠ, K.; BOROVSKÝ, F. A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Klatovském*, s. 128, s. 127 a obr. 91.

Autoři uvádějí, že látka byla přenesena ze starého baldachýnu, ale bez dokladů k tomuto tvrzení.

9 Tyto části inventáře nejsou zaznamenány evidenčními kartami nicovského kostela z roku 1965, uloženými v Národním památkovém ústavu, ú. o. p. v Plzni.

10 SOKA Klatovy, AM Plánice, *Pamětní kniha města Plánice*, s. 41.

Obr. 6. Řím, kostel sv. Ignáce, oltář sv. Aloise Gonzagy. (Převzato z POZZO, A.: *Perspectivae pictorum atque architectorum, Der Maler und Baumeister Perspectiv*. 1719, fig. 62.)

I po výlučně výtvarné stránce je hlavní oltář kostela v Nicově kompozici hluboce promyšlenou, a přes četné užití až dramatických tvarových kontrastů plně vyváženou a harmonickou. Ve vysoké míře tu platí charakteristika jednoty v mnohosti. Mramorový, poměrně rozměrný a silně plastický svatostánek na menze, výrazně konvexní, s kladím po stranách naopak kontrastně zakřiveným na tordovaných sloupcích, je výrazně na obou stranách roztažen do šířky, přičemž boční úseky mají funkci soklů dvou symetrických, poměrně rozměrných plastik. Jde o poměrně velké plastiky proroků Jeremiáše a Izaiáše, napůl sedící, napůl ležící postavy, souměrně nakloněné směrem ke středu, tedy k svatostánku. Svým měkkým křivkovým, v podstatě souměrným tvarem opticky spojují široce roztažené boční úseky tabernáklu s nástavcem. Sochy mají srovnatelnou estetickou funkci jako voluty po stranách štítů barokních staveb.

Nad profilovaným úplným kladím svatostánku se nalézá křivkově výrazně plasticky dynamizovaný nástavec, nahoře opatřený římsou dynamicky zalamanou i profilovanou, jež nese plastický glóbus a na něm sedícího beránka se svatozáří. Glóbus je oživen po každé straně plastickou andělčí hlavičkou a rovněž symetricky ještě jednou

Obr. 7. Oltář označený Alia Ara. (Převzato z POZZO, A.: *Perspectivae pictorum atque architectorum, Der Maler und Baumeister Perspectiv*. 1719, fig. 79)

andělčí hlavičkou vpředu, poněkud přesahující římsu nástavce.

Druhý díl hlavního oltáře na zděném pilíři za svatostánkem se skládá z vysoko umístěné dřevěné, poměrně velké skříňky, tvarově se blížící výklenkové barokní kapličky, nahoře opatřené výraznými úseky symetricky uprostřed rozeklané římsy, stočené do volut. Ve výklenku stojí soška Panny Marie Nicovské. Vrchol skříňky tvarově oživuje a ideově korunuje dřevěné sousoší Nejsvětější Trojice s postavami Boha Syna s křížem vlevo, Boha Otce vpravo, nad nimi uprostřed Duch Svatý v podobě holubice ve svatozáří. Po stranách skříňky, ale o něco níže, jsou dvě protějškové, opět dosti velké sochy letících andělů. Dříve byly osazeny na rovných profilovaných římsách v supraportách dvou slepých portálů v apsidě závěru, tj. po obou stranách oltáře, jak je vidět na staré fotografii z konce 19. století.¹¹ Měly nepochybně jakoby přidržovat dnes už neexistující látku baldachýnu.

Prameny nepřinášejí žádné údaje o pozdějších povrchových úpravách oltáře. Proto můžeme i předpokládat,

11 VANĚK, F.; HOSTAŠ, K.; BOROVSÝ, F. A., c. d., s. 127, obr. 91.

Obr. 8. Přeštice (okr. Plzeň-jih), kostel Nanebevzetí Panny Marie, boční kaple sv. Barbory. Oltář sv. Barbory. (Foto R. Kodera, 2009)

Obr. 9. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Kazatelna. (Foto V. Ryšavý, 2014)

že jeho současná barevnost je autentická (byť dosud nebyl proveden restaurátorský průzkum podobně jako u ostatního chrámového mobiliáře). Tato barevnost potvrzuje výslednou uměleckou jednotu díla ve vnitřně vyvažujících se kontrastech – kromě zlaté barvy, užitě u některých menších prvků, která má zdůraznit jejich klíčový ideový význam, jsou tu použity jako základní barevný akord barva zelenomodrá a hnědavé, až hnědočervené tóny, tedy dvě barvy navzájem doplňkové, ideálně kontrastující barvy.

Oba boční protějškové oltáře (jeden zasvěcen sv. Petrovi, druhý sv. Václavu), tvarově i rozměrově shodné, už nedosahují takové kompoziční originality jako hlavní oltář. Přesto jsou bezesporu výtvarně hodnotnými příklady pozdně barokní oltářní tvorby v Čechách. Oba jsou poměrně plošně pojaté, s okraji symetricky se rozvírajícími šikmo vpřed do prostoru. Boční šikmo zalomené úseky jsou tvořeny pilířem a volným sloupem při kraji, které nesou úseky vysokého úplného, poměrně plastického kladí. Před bočními zalomenými kraji oltářů stojí vždy poměrně velká socha. Širokou plochu retáblu mezi dynamickými okraji oltáře sv. Petra vyplňuje mladší velký obraz

sv. Petra s Kristem kráčejícím po vodě, u druhého oltáře jde o rovněž novější obraz sv. Václava na koni.¹² Siluetu obou oltářů dynamizuje široký nástavec, rovněž plošně pojatý, chápaný jako rám z křivkově dynamických, těsně na sebe navazujících dřevěných štafírovaných plastik. Uvnitř rámu uprostřed nástavce oltáře sv. Petra je umístěn model chrámu. V oltáři sv. Václava je dnes prázdná plocha, zakrytá jemnou vzorovanou látkou.

Na nástavci oltáře sv. Petra je umístěna nejvyš uprostřed tiára a dva zkřížené klíče – papežské symboly, po stranách symetricky je vždy soška andělka. U svatováclavského oltáře lze vidět zkřížený meč a kopí a nad křížením těchto zbraní knížecí čapku. Prázdný prostor uvnitř zdobného rámu nástavců počítal s osvětlením zezadu, z bočního chrámového okna, které mělo pohledově akcentovat symboliku uvnitř průzoru. Oba oltáře jsou celodřevěné,

12 Oba dnešní obrazy namaloval strakonický malíř Antonín Cellerin (někdy též *Zöllrein*) v roce 1841 (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Plánice, úcty kostela v Plánici, 1764–1858).

Obr. 10. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Monstrance. (Foto R. Kodera, 2005)

štafírované na způsob mramoru stejnými doplňkovými barvami jako hlavní oltář.

Ani kazatelna nijak typologicky nevybočuje z dobové tvorby. Svými výtvarnými kvalitami se ale řadí jistě k těm lepším dílům svého druhu. Řečniště má celkem běžný tvar s lehce, nedramaticky křivkově dynamizovaným půdorysem s křivkovým protažením směrem dolů, na vnějším obvodu se soškami dvou andílků držících starozákonní desky a rozevřenou knihu Nového zákona. Mezi soškami andílků i po jejich stranách se nacházejí na vnějším obvodu řečniště i na schodišti poměrně ploché řezané kartuše s motivy téměř rokají, které jsou podobně jako figurky andílků zlacené. Baldachýn je opatřen plastickou, půdorysně i v siluetě křivkově dynamizovanou, poměrně vysokou římsou. Dole pod baldachýnem na zadní stěně řečniště je patrná vyřezávaná, zlacená rokajová kartuše, po bocích nahoře řezané závěsy, přidržované po každé straně soškou andílka. Jak závěsy, tak figurky andílků jsou zlacené. Zlacené symbolické sošky evangelistů stojí také na římsě baldachýnu, nad jehož křivkovým vytažením ve vrcholu se nalézají na glóbu o něco větší zlacené soška Panny

Obr. 11. Nicov, kostel Narození Panny Marie. Chrámová lavice, čelní strana. (Foto V. Ryšavý, 2014)

Marie se sepnatými rukama. Celodřevěná kazatelna je štafírována stejně jako oba boční oltáře doplňkovými barvami hnědočervenou a zelenomodrou.

Jak se zdá, žádný z tehdy architektů běžně užívaných vzorníků neobsahuje vzor pro kompozici hlavního nicovského oltáře. Pro boční oltáře se stal předlohou nejspíš oltář sv. Aloise Gonzagy v jezuitském kostele sv. Ignáce v Římě, a to podle Pozzova vzorníku malířů a architektů,¹³ který vycházel opakovaně od konce 17. století v překladu do hlavních evropských jazyků, popřípadě návrh oltáře označeného *Alia Ara*.¹⁴ Vztah ke vzoru je však volnější – podstatně víc, než je tomu třeba u podobného oltáře původně z kostela sv. Michala servitského kláštera na Starém Městě pražském, jenž byl podle Pozzova vzorníku navržen architektem Františkem Ignácem Prée a byl po zrušení kláštera přemístěn do děkanského kostela v Rokycanech

13 POZZO, A.: *Perspectivae pictorum atque architectorum*, *Der Mahler und Baumeister Perspectiv*, 1. Pars, fig. 62.

14 Tamtéž, fig. 79.

jako boční oltář; v tomto případě se jednalo prakticky o citaci Pozzova vzoru.

Oba boční oltáře kostela v Nicově mají svou kompozici i užitými tvarovými motivy rovněž velmi blízko k vedlejším oltářům děkanského kostela v nedalekých Přešticích; z nich nejbližší těm nicovským je oltář sv. Barbory v tamější stejnojmenné kapli. Je to hlavně kvůli stejně pojatému nástavci na způsob průhledného zdobného rámu, počítajícího rovněž s osvětlením oknem za oltářem. Všechny přeštické oltáře vznikly ale podstatně později než boční oltáře nicovské, a to někdy těsně před rokem 1775, kdy byl kostel v Přešticích slavnostně vysvěcen. Jako veškeré vnitřní zařízení přeštického chrámu (včetně detailů, jako je mřížka před hlavním oltářem, zařízení sakristie i knihovny nad sakristií s dřevěným obložení stěn apod.) jsou slohově jednotné s architekturou, což vede k předpokladu, že je navrhoval architekt, jímž byl stejně jako v Nicově právě K. I. Dientzenhofer.

V nicovském chrámu dochované zbytky souboru mešních předmětů ze stříbra s vrcholně barokními slohovými znaky – monstrance, lampička věčného světla, svícen barokního typu – si autor netroufá blíže hodnotit, jednak

pro svou menší zkušenost v oboru barokního zlatnictví, jednak i pro stále trvající nejistotu, zda jde skutečně o původní, Dientzenhoferem navržené předměty. Podobně je tomu u soudobých osmnácti kostelních lavic; proti Dientzenhoferovu návrhu tu svědčí také jejich cena, která byla proti ostatním soudobým dodávkám uměleckého řemesla pro kostel v Nicově nápadně nízká.

Slohově jednotný soubor vnitřního zařízení poutního mariánského kostela v Nicově, od oltářů a kazatelny až po stříbrné liturgické předměty, je nejrozsáhlejší ukázkou Kiliánem Ignácem Dientzenhoferem prokazatelně navrženého díla v jím projektované chrámové stavbě. Tato skutečnost potvrzuje dříve publikovaný postřeh, že K. I. Dientzenhoferovi byl z celého velkého množství kostelů podle jeho návrhu nejmilejší právě kostel v Nicově, protože ho měl považovat za svou nejlepší stavbu.¹⁵

15 DLABACZ, G. J.: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, 1. Band, sl. 326.

Prameny

Národní archiv v Praze (NA), Archiv pražského arcibiskupství I (APA), inv. č. 3036, sign. D 9, karton 1098. Tamtéž, inv. č. 3041, sign. D 13, karton 1161.

Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, archiv evidence, poř. č. 15773/4-340, Nicov, kostel Narození Panny Marie, hlavní oltář, doplňkový list nemovité kulturní památky.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek (Vš) Plánice, inv. č. 1895, účty kostela v Nicově, 1738–1765. Tamtéž, inv. č. 1896, účty kostela v Plánici, 1764–1858.

Státní okresní archiv (SOKA) Klatovy, Archiv města (AM) Plánice, inv. č. 86, sign. OK 125, *Pamětní kniha města Plánice*.

Literatura a nepublikované zprávy

BIEGL, Richard; MACEK, Petr: Mnohotvárná architektura Kiliána Ignáce Dientzenhofera. In BIEGEL, Richard; MACEK, Petr; BACHTÍK, Jakub (eds.): *Barokní architektura v Čechách*. Praha, Karolinum, 2015, s. 419–468.

DLABACZ, Gottfried J.: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. 1. Band. Prag, Stände Böhmens, 1815.

HORYNA, Mojmir; KUČERA, Jaroslav: *Dientzenhoferové*. Praha, Akropolis, 1998.

HORYNA, Mojmir; RYŠAVÝ, Vratislav: *Nicov, Poutní kostel Narození P. Marie. Stavebněhistorický průzkum*. 2002. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.

Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Katalog výstavy. Praha, Národní galerie, 1989.

POZZO, Andrea: *Perspectivae pictorum atque architectorum, Der Mahler und Baumeister Perspectiv*. 1. Pars. Augsburg, Johann Friederich Probst, 1719.

VANĚK, Ferdinand; HOSTAŠ, Karel; BOROVSKEJ, František A.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Klatovském*. Praha, Archaeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1899.

Summary

Kilián Ignác Dientzenhofer as the author of the furnishings in the church at Nicov

Keywords: Kilián Ignác Dientzenhofer — Nicov — altars — baldachin — statue of the Virgin Mary — pulpit — church silver

Kilián Ignác Dientzenhofer is the ascertained author of the pilgrimage church of the Nativity of the Virgin Mary (Klatovy district) not only in terms of its architectural design, but also as far as its furnishings are concerned, as the church's ledgers attest. To begin with, the high altar's statue of the Virgin Mary was enhanced with

a baldachin in 1739, whereas the statues of the Holy Trinity were added above the baldachin in 1751. Moreover, the other features of the furnishings include both opposite side altars, the pulpit, as well as jewellery products – six silver candlesticks, monstrances, censers, small jugs with salvers, the sanctuary lamp and an unidentified *gloria* – all that made by nameless Prague-based artistic craftsmen in 1751, but in accordance with the design by K. I. Dientzenhofer. Although the liturgical vessels were partially sold out during a forced sale in 1807, the preserved items in a way constitute a unique collection of church furnishings in the Czech lands.

(Translated by Karel Matásek)

Historie zámku ve Velkých Dvorcích

ZLATA GERSDORFOVÁ

Článek přináší zpracování dějin zámku ve Velkých Dvorcích na Tachovsku především podle výsledků výzkumu archivních pramenů a historické ikonografie. Naznačena je problematika autorství projektu zámecké novostavby v 17. století. Pokud jde o stavební práce a architekturu, autorka je se znalostí dosavadních názorů v literatuře podává pohledem historika ve vztahu ke všem významným proměnám zámecké budovy v minulosti.

Klíčová slova: Velké Dvorce — zámek — architektura — stavební historie — Kolovratové — Giovanni Domenico Orsi — Osvald Polívka

Velké Dvorce (německy *Groß Meierhöfe*) jsou dnes místní částí města Přimda (okr. Tachov) a nacházejí se ve vzdálenosti přibližně 3 km severovýchodně od jeho centra. Původně byly součástí panství náležejícího k hradu Přimda. Název obce je odvozen od poplužního dvora, u kterého záhy vznikla malá obec. Přívlástek *Velké* se začal používat až v průběhu 17. století, kdy došlo k rozlišení názvů dvou vsí podobného jména (Dvory, Dvorce) vzdálených od sebe necelé 2 km. V historických pramenech se vyskytují další označení lokality – dvůr pod Přimdou, dvůr poplužní *Przindeczky*, dvůr poplužní *Mayrhof*, *welký Mayerhof*, Dvorce (Dvory) velké, Velké Dvorce. Z německých názvů připomeňme například *Mayerhoff*, *mayerhöffen*, *Groszen Meyerhoff*, *Meyerhöfen*, *Grossmaierhöffen* nebo *Meyerhofe*.¹

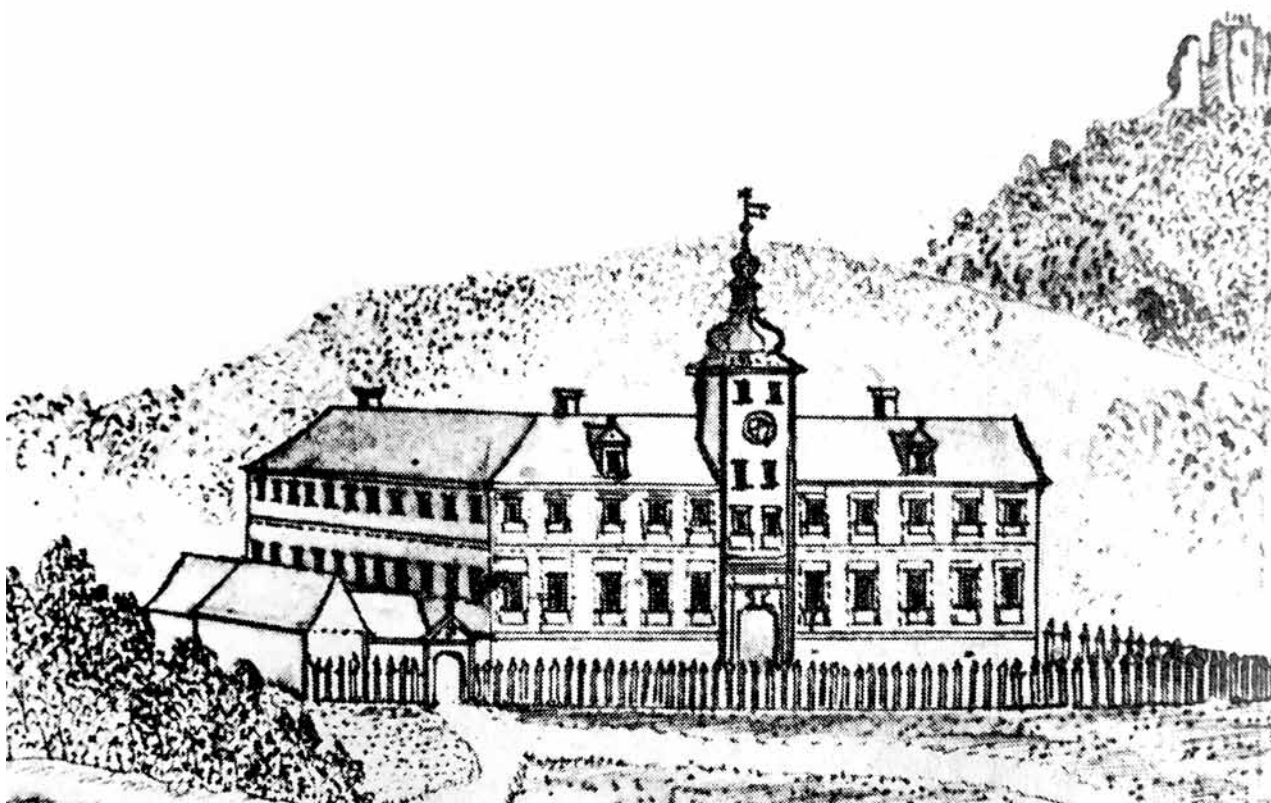
Velkým Dvorcům nebylo doposud v uměnovědné a historické literatuře věnováno mnoho pozornosti.² Hospodářský dvůr, od něhož obec získala své jméno, sloužil zřejmě již za Švamberků jako panské sídlo; pro panstvo zde bylo vyhrazeno několik pokojů jako náhrada za tehdy už neobyvatelný hrad Přimda.³ Bývalý poplužní dvůr se nalézal při silnici na Kundratice a dosud postrádá, i přes svůj neutěšený stav, bližší stavebně-historické zhodnocení. Obdobně jen málo bližších poznatků existuje o zámku ve Velkých Dvorcích.⁴ Zámek,

navracený v devadesátých letech 20. století Kolovratům, několikrát od té doby vystřídal majitele a nezadržitelně chátrá.

- 1 VETRÁK, M.: *Archiv obce Velké Dvorce 1871–1946*, s. 6.
- 2 Zámek je uváděn v encyklopedické literatuře: KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*, s. 609. KRČMÁŘ, L.; KAREL, T.: *Panská sídla západních Čech*, s. 265–266. VLČEK, P.: *Encyklopedie českých zámků*, s. 250. Týž: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 490–491. BĚLOHLÁVEK, M. et al.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 4. díl, s. 379–381. Nejobsáhleji s naznačením stavebního vývoje viz PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J.: *Hrady a zámky okresu Tachov*, 3. díl, s. 248–253. Ze starší německé literatury lze zmínit vlastivědné tituly, např. *Burg und Stadt Pfraumberg in tausend-jähriger Vergangenheit*, nebo KÖFERL, J.: *Der politische Bezirk Tachau*, s. 417–418.
- 3 KRČMÁŘ, L.; KAREL, T., c. d., s. 265.
- 4 Zatím byly zpracovány dva elaboráty stavebněhistorického průzkumu zámku. První pochází ze SÚRPMO Praha z roku 1984 (NOVOSADOVÁ, O. et al.: *Velké Dvorce*). Druhý byl zadán v souvislosti s plánovanou rekonstrukcí zámeckých budov na počátku 90. let 20. století. Ten se ale nezabývá historií, nýbrž hlavně uměleckohistorickým a stavebním rozbor památky (KNOFLÍČEK, Z.: *Zámek Velké Dvorce*). Text autorkou publikovaný zde vychází z připravované aktualizace stavebněhistorického průzkumu, resp. z historické rešerše provedené pro tento účel.

Obr. 1. Velké Dvorce, lokalita na tzv. císařském otisku stabilního katastru. Výřez. 1838. Celková situace zámku a panského dvora. Ve východním nároží hlavní zámecké budovy je označena křížkem zámecká kaple. (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, reprofoto archiv autorky)

Obr. 2. Friedrich B. Werner: Zámek Velké Dvorce pod Přimdou. 1752. Výřez. (Převzato z PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J.: *Hrady a zámky okresu Tachov*, 3. díl, s. 252)

Při archivním studiu se o stavební podobě zámku v minulosti mnoho nedozvíme, nehledě na to, že k historii zámecké budovy se dochovalo poměrně málo zpráv.⁵ Archivní fond *Velkostatku Velké Dvorce* z období let 1698–1941 představuje dnes pouze torzo jeho původního rozsahu; zámku se týkají stavební knihy z let 1861–1867. Většina literatury zmiňuje, že fond nebyl v době po roce 1945 nijak zajištěn. Otázkou však je, zda se do druhé světové války vůbec zachoval, nebo zda jeho některé části nezůstaly v osobním držení rodiny Kolovratů, především Jindřicha Kolovrata, pobývajících dlouho v zahraničí.⁶ *Archiv obce Velké Dvorce* obsahuje hlavně dokumenty týkající se místní správy,⁷ obecní kroniky chybí a k zámku v něm není nic. Rovněž tak archivní fond *Místní národní výbor Velké Dvorce*, který však dosud není celý uspořádán, se o zámku nezmiňuje.⁸ Po zrušení patrimoniální správy patřilo povolování stavební činnosti ve Velkých Dvorcích a stanoviska k ní do působnosti Okresního úřadu v Tachově.⁹ Ale ani v archivech z jeho činnosti se nepodařilo najít žádné potřebné dokumenty.

Vzhledem k tomu, že zámek byl utilitárně využíván také jako ubytovna, základní škola, kancelářské prostory zemědělského družstva, byly hledány informace i v dalších, tematicky souvisejících archivních fondech. Z fondu *Základní devítiletá škola Velké Dvorce* existují pouze třídní výkazy.¹⁰ Fond *Agrokombinát Tachov*, který obsahuje i písemnosti Státního statku Velké Dvorce, poskytuje ucelený přehled o zemědělské výrobě. Část týkající se statku Velké Dvorce není zpracována a obsahuje zejména korespondenci.¹¹ Z doby, kdy zámek byl ve správě statku,

5 V dopise J. Pavlíkové z KSSPPOP v Plzni ze dne 17. 6. 1967 je dokonce uvedeno, že snaha pátrat po materiálu ke stavební historii zámku zůstala bezvýsledná. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, areál zámku Velké Dvorce.

6 Příbuznou strukturu má fond *Ústřední správa Kolovratů 1787–1880* (SOA v Plzni, pracoviště Klášter). Tento fond není sice zatím uspořádán, ale díky ochotě archivářky J. Myslivcové bylo možné nahlédnout do spisu o fondu, podle kterého fond ústřední správy obsahuje k velkostatku Velké Dvorce pouze dokumenty hospodářské správy, lesního úřadu a železárny, vesměs též jen z 60. a 70. let 19. století. Z období let 1861–1863 se dochovala běžná korespondence stavební inspekce, ovšem žádné detailní údaje k zámku zde nejsou. Tato korespondence se časově překrývá se stavebními knihami zámku Velké Dvorce z období let 1861–1867 (SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Velké Dvorce). Tamtéž jsou materiály týkající se stavebních úprav včetně rozpočtů zámku pro období let 1863–1864. Do tohoto období spadá i těžiště fondu *Velkostatek Velké Dvorce*. To vše vede k úvaze o společném osudu obou fondů a jejich záměrné likvidaci či uschování.

7 SOkA Tachov, Archiv obce Velké Dvorce 1871–1945.

8 Ústní sdělení pracovníků SOkA Tachov. Malý příspěvek k ikonografickým pramenům zámku představuje příloha ke kronice obce z období let 1982–1990, kde jsou dvě fotografie zámku (SOkA Tachov, MNV Přímada, příloha ke kronice obce z let 1982–1990, str. 2 a 4).

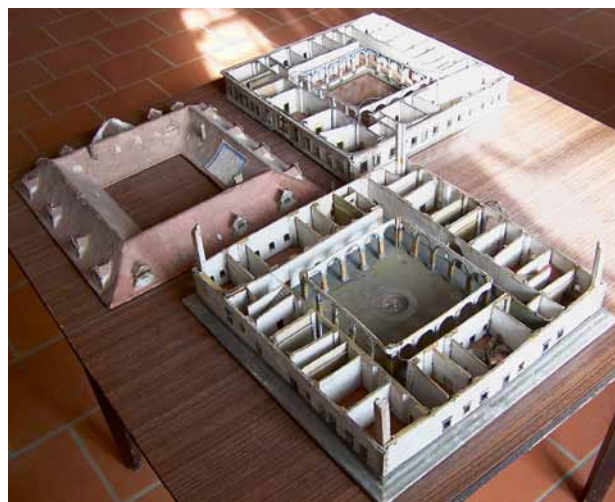
9 SOkA Tachov, Okresní úřad Tachov I, II.

10 SOkA Tachov, Základní devítiletá škola Velké Dvorce 1950–1965.

11 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Agrokombinát Tachov 1960–1999.

Obr. 3. Adolf Maurus Pilati(?): Model zámku. 1788. Dřevo, papír. Pohled shora a na hlavní průčelí. Tento rozkládací model byl považován za model zámku ve Velkých Dvorcích. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

Obr. 4. Adolf Maurus Pilati(?): Model zámku. 1788. Dřevo, papír. Rozložený stav. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

se dochovaly materiály k plánované adaptaci neobarokní zámecké budovy na kulturní a společenské centrum. Jsou uloženy včetně plánové dokumentace v archivu územního odborného pracoviště v Plzni Národního památkového ústavu, a rovněž na stavebním odboru Městského úřadu v Boru u Tachova.

*Rodinný archiv Kolovratů Krakovských*¹² ani *Rodinný archiv Kolovratů, Rychnov nad Kněžnou*, podle inventářů neobsahují žádné významné dokumenty, týkající se kolovratského majetku ve Velkých Dvorcích;¹³ lze v nich dohledat například korespondenci některých členů rodiny, kteří zámek vlastnili, a dílčí dokumenty k fideikomisu. Vlastní fideikomisní spis a desky zemské jsou tak dnes prakticky jediným pramenem, jenž se k historii zámku přímo váže. Než pro stavební dějiny jsou však cenné spíše pro výzkum soudobého šlechtického prostředí, protože obsahují detailní popisy zařízení zámeckých budov. Nalezneme zde například soupisy kolovratského archivu, jenž býval ve Velkých Dvorcích uložen. Nicméně dokumenty uvedené v inventářích nejsou dnes součástí žádného veřejného archivu, pokud se vůbec dochovaly. Taktéž není znám ani jeden plán zámku z doby před jeho poslední přestavbou na počátku 20. století.

Historie Velkých Dvorců

V písemných pramenech jsou Velké Dvorce poprvé zmíněny k roku 1548, kdy se bratři Adam, Zdeněk, Jindřich a Jáchym ze Švamberka dělili o pozůstalost po svém otci. Jindřichovi ze Švamberka připadla část přiměstského zboží, do které náležely tzv. dvory.¹⁴ Dvůr nedaleko hradu zřejmě záhy nabyl i rezidenční funkci, protože je doloženo, že Švamberkové zanedbávali údržbu hradu Přimda, který v důsledku toho nezadržitelně chátral; Švamberkové měli údajně získat příslib od krále, že jim panství s hradem bude prodáno natrvalo, a proto tímto způsobem zřejmě záměrně snižovali hodnotu zastaveného zboží. Král však svému slibu nedostál. Hrad byl roku 1592 vyplacen

a krátce nato zastaven Bořitovi z Martinic.¹⁵ Roku 1595, po vyplacení zástavy královskou komorou během správy královského hejtmána Teofila Lvovického ze Lvovic, se ukázalo, že hrad je ve značně zanedbaném stavu a vyžaduje enormně nákladnou obnovu. Nakonec bylo rozhodnuto o rozprodání přiměstského panství.¹⁶ Část panství, kde se nacházel poplužní dvůr s příslušenstvím, získala vdova po Adamovi ze Švamberka, Griselda z Lobkovic, na kterou tak přešlo právo na polovinu bývalého přiměstského zboží.¹⁷

Z této doby pocházel popis robotních povinností vázících se ke dvoru. Z pramene vyplývá, že dvůr byl již tehdy rozsáhlý: *Proti městu Boru pak leží poplužní dvůr patřící k zámku a zdejšímu panství, dobře vystavěný pány ze Švamberka s několika místnostmi a komorami.*¹⁸ Jedná se o zmínku z roku 1591 z urbáře, dnes nenávratně ztraceného. Dozvídáme se z něj, že ke dvoru patřilo i devět chalup, což je možné považovat za základ budoucí obce.¹⁹

V roce 1608 byly Dvory darovány vnučce Griseldy z Lobkovic, Griseldě z Donína, rodem ze Švamberka, která je ještě téhož roku prodala bratřím Janu Šebestiánovi a Jiřímu Petrovi ze Švamberka.²⁰ V roce 1623 prodal Jan Bedřich

12 SOA v Třeboni, Rodinný archiv Kolovratů Krakovských.

13 BOUZA, E.: *Kolovratové, Rychnov nad Kněžnou (1450) 1487–1521 (1525)*, Katalog listin. MAZLOVÁ, A.; TRÍŠKA, K.: *Rodinný archiv Kolovratů Krakovských Hroby (1529) 1750–1927*. SEKOTOVÁ, V.; SVATOŠ, M.: *Rodinný archiv Kolovratů Rychnov nad Kněžnou 1480–1947*.

14 VETRÁK, M., c. d., s. 6.

15 VÁŇOVÁ, L.: *Velkostatek Velké Dvorce (1548) 1691–1941*, s. 7.

16 DURDÍK, T.; SUŠICKÝ, V.: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků, Západní Čechy*, s. 165.

17 VETRÁK, M., c. d., s. 7.

18 PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 248.

19 Stručné výtahy a zmínky má MAUR, E.: *Poslední boj přiměstských Chodů*, s. 131–144. PÖHNEL, K.: *Aus dem Urbar der Burg Pfraumberg*, s. 31–39.

20 VÁŇOVÁ, L., c. d., s. 7. VETRÁK, M., c. d., s. 7. PROCHÁZKA, Z.; ÚLOVEC, J., c. d., s. 248, udávají rok darování 1606 bez uvedení zdroje.

Obr. 5. Anonym: Velké Dvorce. Polovina 19. stol. Kvaš, 65 × 81 cm. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství)

ze Švamberka, syn Jiřího Petra, *der Hof unterhalb Přimda, genannt Mayerhof und Hoff Münichsfeld* za 9 000 říšských tolarů knížeti Juliu Jindřichu Sasko-Lauenburskému,²¹ jenž roku 1632 majetek prodal Janovi Husmanovi z Namedy a Riolsburgu.²² Ten jej připojil ke svému tachovskému panství. Vdova po Janu Filipovi v roce 1664 odprodala z tachovského panství deset vsí – Malý Rapotín, Ctiboř, Kundratice, Novou Ves, Rozvadov, Svatou Kateřinu, Hošťku, Bohuslav, Újezd a Velké Dvorce hraběti Janu Václavovi Kolovratovi Novohradskému.²³ Právě uvedený soubor vsí dal vzniknout samostatnému panství Velké Dvorce. Roku 1674 přikoupil hrabě ještě panství Přimda zahrnující městy Přimdu a vsi Rájov, Milkov, Málkov a Třískolupy.²⁴

Tyto državy se staly základem pro vznik rodového svěřenectví, ustaveného v závěti Jana Václava Kolovrata Novohradského (1638–1690). Jednalo se o jedno z nejstarších svěřenectví v Čechách, které Kolovratové Novohradští drželi až do roku 1861.²⁵ Fideikomis z Košátek a Přimdy podle závěti publikované 20. 3. 1690 vznikl se souhlasem císaře Leopolda I. ze dne 30. 4. 1673.²⁶ Testament uvádí, že *v království Českém se nacházejí statky Košátky, Velké Dvorce, Münichsfeld a Přimda se vším příslušenstvím a v tom stavu, jak se nalézá ke dni úmrtí zřizovatele, spolu s domem na Starém městě Pražském, který byl zřizovatelem nově postaven, budou jako celek dědičné pro mužské potomky rodu Novohradských z Kolovrat na základě primogenitury, držitel nesmí být osobou duchovního stavu. Není-li mužských dědiců, přechází svěřenectví na ženy rodu, po vymření rodu*

*Novohradských má fideikomis za stejných podmínek přejít na Kolovraty Libštejnské, pak na Krakovské. Držitelé svěřenectví z těchto rodů budou povinni připojit ke svému jménu i jméno Novohradský.*²⁷

Jan Václav Novohradský z Kolovrat zřejmě založil již v sedmdesátých letech 17. století ve Velkých Dvorcích nové panské sídlo, centrum budoucí fideikomisní državy. Tato volba nejspíš navazovala na tradici staršího panského obydlí v areálu poplužního dvora, které bylo vybudováno asi za Švamberků.²⁸ Nový zámek vznikl na dosud nezastavěném místě, stranou od starší zástavby v okolí poplužního dvora, aby mohla být rozvinuta velkorysá parková úprava okolí zámku.

Nový zámek byl postaven v podélné ose severozápad-jihovýchod. Jednalo se o čtyřkřídlou patrovou budovu s centrálním dvorem a hranolovou věží uprostřed jihovýchodního průčelí. Vnitřní nádvoří bylo lemováno půlkruhovými arkádami v přízemí i patře. Toto schéma se i přes

21 NA, DZ, sign. DZV 154, fol. A17.

22 NA, DZ, sign. DZV 300, fol. E9.

23 NA, DZ, sign. DZV 315, fol. B23.

24 VÁŇOVÁ, L., c. d., s. 7–8.

25 Tamtéž, s. 8.

26 BORŮVKA, V.: *Rodopis pánů z Kolovrat*, s. 35.

27 NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d., s. 3.

28 Později byl dvůr též nazýván jako *Altschloss*. Tato poznámka je připojena na mapě 1. vojenského mapování [online].

Obr. 6. Anonym: Velké Dvorce. Polovina 19. stol. Kvaš, 65 × 81 cm. Výřez se zámek. (Fotoarchiv Národního památkového ústavu, generální ředitelství)

mladší pseudobarokní úpravy zachovalo dodnes. Podle nejstarší veduty zámku od Friedricha Bernharda Wenera z roku 1752 to nebylo slohově příliš pokročilé dílo. Rovněž tak vnitřní dispozice neukazuje na velkou tvůrčí invenci projektanta, jímž snad mohl být jeden z mnoha italských architektů a stavitelů, kteří v Čechách působili v období po třicetileté válce. Z. Knoflíček o italském autorovi nepochybuje, o čemž, podle Z. Knoflíčka, vypovídá čtyřkřídlá dispozice s centrálním nádvořím. Hospodářská křídla, která tvoří čestný dvůr vedle hlavní zámecké budovy, vznikla později (*terminem ante quem* je výše zmíněná Wernerova veduta). Jejich vznik lze předpokládat v době asi nedlouho po dokončení hlavní zámecké stavby, jak o tom svědčí velkoformátové cihly, používané ještě v době raného baroku.²⁹ Zámek sám je oproti tomu proveden převážně z lomového a smíšeného zdiva.

O autorovi stavby zámku ve Velkých Dvorcích lze celkem úspěšně polemizovat, neboť k jejímu založení zatím nemáme žádné archivní dokumenty. Hypoteticky by bylo možné uvažovat o architektovi Giovannim Domenicu Orsim, jenž v době vzniku velkodvorského zámku pro Jana Václava Novohradského prokazatelně pracoval.³⁰ Předpokládá se, že je autorem stavby Kolovratského paláce v Praze,³¹ ve službách Kolovratů působil i na Svaté Hoře u Příbrami. Zároveň je jeho činnost zachycena v nedalekých Světcích u Tachova, kde měl navrhnout klášterní kostel paulánů Čtrnácti svatých pomocníků.³² Pokud se podíváme na Orsioho zámecké stavby,³³ překvapí nás strohost fasád a jednoduše dispozic, kterým by odpovídal i zámek ve Velkých Dvorcích. Na druhou stranu lze namítnout, že zámek ve Velkých Dvorcích byl od počátku venkovskou rezidencí, takže nemusel splňovat nároky té

nejokázalejší reprezentace. Ani fideikomisní spisy se nezmiňují o přehnaně luxusním vybavení interiérů zámku, ačkoli ve své době jistě byl pohodlným sídlem.

Po smrti Jana Václava v roce 1690 přechází svěřenectví na syna Františka Zdeňka (1659–1716).³⁴ Po smrti jeho syna Františka Václava (1689–1738) byl pořízen první známý inventář. Jedná se však pouze o soupis místností bez bližšího určení či lokalizace: kaple, rohový pokoj vedle jídelny, jídelna, ložnice (vlevo od jídelny), pokoj vedle ložnice, parádní pokoj, kabinet, knihovna, modrý pokoj, červený pokoj, holandská kuchyně, malířův pokoj, kvelb, dva hostinské pokoje, rohový pokoj, předsíň, přízemí: čtyři pokoje, kvelb, kuchyň; mimo zámek stáj pro osm koní, kůlna, vrchnostenská kancelář, *rentamt*.³⁵

Z této doby pocházejí další stavební úpravy zámku, následující velmi pravděpodobně po jeho požáru v roce

29 KNOFLÍČEK, Z., *c. d.*, s. 5–6.

30 VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 461–463.

31 LEDVINKA, V.; MRÁZ, B.; VLNAS, V.: *Pražské paláce*, s. 160. POCHE, E.; PREISS, P.: *Pražské paláce*, s. 38.

32 VLČEK, P. (ed.), *c. d.*, s. 462.

33 Účast tohoto architekta je doložena na přestavbě zámku v Zákupech (VLČEK, P. et al., *c. d.*, s. 462), a možná je jeho účast i na stavbě zámku v Cítolibeč (EBEL, M.; VLČEK, P.: *Zámecká zahrada v Cítolibeč*, s. 25). Odděleně od této skupiny staveb je třeba vnímat návrh zámku v Praze-Troji, jehož realizaci převzal Jean Baptiste Mathey. VLČEK, P. et al., *c. d.*, s. 462.

34 BORŮVKA, V., *c. d.*, s. 37–38.

35 NOVOSADOVÁ, O. et al., *c. d.*, s. 6–7. NA, *Fdk*, kart. č. 1047. – Za tímto inventářem je připojen obsahově stejný, nadepsaný rokem 1743.

Obr. 7. Velké Dvorce (okr. Tachov), zámek. 1905. Vlevo dole pohled na východní průčelí hlavní zámecké budovy. (Převzato z BAXA, V. et al.: Přimsko a Borsko na starých pohlednicích, s. 242)

1731. Není přesně známo, co vše požár způsobil; je jen doloženo, že žár ještě zvýšila podlaha z pálených dlaždic v místnostech.³⁶ Podle sondážního průzkumu došlo tehdy k dílčím úpravám interiérů a zazděny byly nádvořní arkády v prvním patře. Úpravy sledovaly zvýšení obytného a tepelného komfortu jednotlivých místností. Z této etapy se dají očekávat nálezy barokních nástěnných maleb a další výzdoby interiérů.³⁷

Nedlouho poté, či ještě v této stavební etapě byla upravena zámecká kaple, respektive víme, že u ní byla do datečně zřízena sakristie. Jak je známo z relace Josefa Schmidta, vikáře a faráře v Boru u Tachova, jenž 28. 2. 1762 referoval na arcibiskupství pražské o domácí kapli na zámku ve Velkých Dvorcích, sloužily se v zámecké kapli již dost dlouho mše. Po dostavbě zámku byla jedna z komnat v jeho východním nároží, využívaná původně jako ložnice, určena pro domácí kapli. Byla decentně zařízena a vyzdobena, a také na památku toho po stěnách nově vymalována. V kapli byl z té doby latinský nápis informující, že tato kaple zasvěcená sv. Janu Křtiteli byla vysvěcena vikářem Janem Zikmundem P [...] nečitelné] v roce 1692 dne 17. června.³⁸ První inventář zámku v roce 1738 zámeckou kapli uvádí, ovšem bez sakristie; ta se připomíná až v dalším inventáři z roku 1764, takže lze soudit, že k jejímu zřízení došlo mezi těmito roky.

V držení fideikomisu pokračoval v období let 1738–1764 František Ferdinand (1714–1764), jenž se ve Velkých Dvorcích narodil.³⁹ Po jeho smrti byl pořízen inventář, v němž

je uvedena kaple s dřevěným oltářem na způsob mramoru, sakristie. Dále pokračuje výčet místností v prvním patře: knihovna s perlově šedou tapetou, jídelna s tapetami malovanými architekturami v černých rámech, vedlejší pokoj s porcelánem a majolikou, pokoj s tapetami s textem, pokoj průchozí s obrazy koní, domácích i divokých zvířat, historickými i náboženskými náměty, kabinet a kabinet malý, oba s plnými stěnami obrazů, pokoj plný obrazů, devět pokojů, kulečnický pokoj, předsíň, chodba. V přízemí inventář uvádí tyto místnosti: dva pokoje, kvelb, čtyři pokoje, divadlo (pokoj), tři kvelby, kuchyňský pokoj, kuchyň, archivní komora, dva malé kvelby, dolní chodba, prádelna. Na půdě byly též prostory, které jsou v inventáři zaznamenány, a to sedlovna a komora. U zámku se nacházela vozová kůlna, stáj u Martina a stáj s komorou kočtho.⁴⁰

Posledním mužským potomkem z novohradské rodové linie, který panství spravoval v období let 1764–1802, byl František Antonín (1739–1802), syn Františka Ferdinanda.

36 SOKA Tachov, FÚ Planá u Mariánských Lázní, Kirchen Buch S. Annae zu Plan 1726 ad. – Za informaci děkuji PhDr. V. Ryšavému.

37 KNOFLÍČEK, Z., c. d., s. 11–12. Restaurátorský průzkum byl sice plánován, ale není známo, zda byl proveden.

38 NA, APA I, kart. č. 1389. – Za informaci děkuji PhDr. V. Ryšavému.

39 BORŮVKA, V., c. d., s. 39.

40 NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d., s. 7–8. NA, Fdk, kart. č. 1048.

Obr. 8. Velké Dvorce, zámek. Hlavní budova. 1931. Pohled od jihovýchodu. Stav po neobarokní přestavbě. (Archiv autorky)

Po jeho smrti byl pořízen první podrobnější popis zámku ve Velkých Dvorcích: *V přízemí zámku brána vjezdu, klenuté podloubí po všech stranách vnitřního dvora, uprostřed nádvoří kašna. Všechny místnosti přízemí jsou klenuté: velká a malá kuchyň, deset kvelbů s podlahami z prken, šest kvelbů dlážděno cihlami – z toho jeden užíván jako domácí kaple, druhý jako sakristie. Do suterénu vedou kamenné schody do sklepa 4 sáhy dlouhého, 2 sáhy širokého. 1. patro – přístupné po velkém dřevěném hlavním schodišti, vzadu je schodiště šnekové, dřevěné. V patře je osmnáct pokojů, všechny mají rákosové stropy a podlahy z prken. Na půdu vede točité dřevěné schodiště, půda je celá volná – průchozí, podlaha z mazaniny, krov vlašský, střecha kryta šindelem. Na půdě hodinový stroj. K zámku náleží: prádelna, bělidlo, zvonice, stáj pro koně – dvacet dva státní, byt podkoního s vozovou kůlnou, jízdárnou, zámecká kovárna, dřevěná kůlna, střelnice, dřevěný gloriét, skleník, stáje hříbat. Zámek se všemi budovami je v dobrém stavu, jeho cena 6000 zlatých.*⁴¹

Za života Františka Antonína vznikl zajímavý dřevěný model, který byl identifikován jako model zámku ve Velkých Dvorcích.⁴² Tento model je uložen v kladrubském klášteře, kde je veden jako součást kmenového mobiliárního fondu podle prvního soupisu konfiskovaného majetku státem po roce 1945. Zda se jedná o svoz, nebo původní součást sbírek Windischgrätzů, není jasné. Starší informace o původu modelu v evidenci chybí. Jedná se o rozkládací model čtyřkřídlého patrového objektu, vyrobený ze dřeva a papíru a opatřený měřítkem (vídeňské sáhy). Hlavní vchod do zámku tvoří zdobný portál s pásovou bosází na dřících pilastrů a s rozeklaným segmentovým nástavcem. Nad portálem v jeho ose je kartuše s naznačeným erbem,

ovšem bez možnosti identifikace. Model je jinak velmi precizní, zabíhá do takových maličkostí, jako jsou schody, oltář v domácí kapli, komíny, hodiny, kachlová kamna, apod. Uprostřed nádvoří je umístěn funkční kompas se střílkou. Na modelu čteme latinský nápis: *ADOLPH: MAUR: PILATI: FECIT ANNO 1788.*

K Adolfu Maurovi Pilatimu se nepodařilo dohledat žádné materiály, které by jej spojovaly s Velkými Dvorki či rodem Kolovratů; podrobná archivní rešerše z prostředí Windischgrätzů zatím nebyla provedena. Je totiž velmi pravděpodobné, že model nezachycuje žádnou konkrétní stavbu, ale jde jen o návrh stavby, která svému tvůrci zajistila mistrovský titul.⁴³ Budově zámku ve Velkých Dvorcích model neodpovídá v základním členění, jako je počet okenních os či řazení místností, které známe z historických inventářů.

Po smrti Františka Antonína v roce 1802 fideikomis připadl jeho tetě Klaudivii Terezii (1728–1804), provdané za Adama hraběte Miaczinského, komořího polského krále. Rodové svěřenectví Klaudivie Terezie spravovala pouze dva roky. Po její smrti roku 1804 v bezdětném manželství přešel fideikomis na sestru Františka Antonína, Johanu (1749–1826), provdanou hraběnku Cavriani.⁴⁴ Ta se o své

41 Tamtéž.

42 NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d. – Fotografie modelu je v obrazové příloze. V elaborátu stavebněhistorického průzkumu archivovaném v Národním památkovém ústavu, ú. o. p. v Plzni, je ručně dopsána poznámka, že model neodpovídá.

43 Děkuji za konzultaci PhDr. M. Ebelovi, Ph.D., z Národního technického muzea.

44 BORŮVKA, V., c. d., s. 40.

Obr. 9. Velké Dvorce, zámek. 50. léta 20. století. Pohled do nádvoří hlavní budovy. (Archiv autorky)

majetky dobře starala. Existují záznamy, že zámky i hospodářské objekty byly za jejího života udržovány v dobrém stavu, mnohé byly v období let 1822–1826 stavebně upravovány.⁴⁵ Zámek ve Velkých Dvorcích těmito záznamy přímo zmiňován není; lze předpokládat, že se úpravy týkaly zejména interiéru a běžné údržby. Podle ocenění majetku z roku 1826, po hraběncině smrti, se dozvídáme, že zámek byl ve výborném stavu.⁴⁶

Smrtí hraběnky Johany Cavriany vymřela po přeslici novohradská linie rodu. Svěření přешlo na starší rodovou větev Libštejnských z Kolovrat, konkrétně na hraběte Františka Antonína (1778–1861). Ani on se svou chotí Růženou, rozenou Kinskou z Vchynic a Tetova (1780–1842), neměl žádné potomstvo, a byl tak posledním mužským členem svého rodu.⁴⁷

V roce 1861 bylo pořízeno ocenění zámku a budov ve Velkých Dvorcích. Zajímavé jsou údaje o zbořených budovách: *bělidlo, později využíváno jako prádelna a po výstavbě nové prádelny zbořeno, zvonice zbořena, jízďárna zbořena; na panství nebyli drženi téměř žádní jezdecktí koně; zámecká kovárna zbořena, střelnice zbořena, dřevěná kůlna v zámeckém předdvoří a sušárna ovoce zbořeny.*⁴⁸ Zřejmě tedy za hraběte Františka Antonína došlo na zámku ke klasicistní přestavbě.⁴⁹ Jak zámek v době po těchto úpravách vypadal, zachycuje fotografie z roku 1890,⁵⁰ a pohlednice z let 1900 a 1905.⁵¹ Byla ubourána věž, kterou nahradil segmentový štít, a celkovou siluetu zámku proměnila nová mansardová střecha.

Roku 1861 se původní rodové svěření Novohradských dostalo do rukou starší linie rodu Krakovských

z Kolovrat, konkrétně Jana Nepomuka, zvaného Hanuš (1794–1872), který se od 24. 2. 1871 stal také uživatelem jména a znaku Novohradských z Kolovrat. Jan Nepomuk nebyl ženat a jeho smrtí vymírá starší větev Krakovských z Kolovrat a na Březnici.⁵²

Zmínka o březnickém majetku je důležitá zejména v té souvislosti, že stavebněhistorický průzkum z roku 1984 uvádí mezi ikonografickými prameny obraz zámku ve Velkých Dvorcích, pocházející z 18. století, uložený právě na zámku Březnice.⁵³ V evidenci zámeckého mobiliáře se žádný takový obraz neuplatňuje. Při osobní návštěvě se však podařilo najít obraz v evidenci blíže neurčený, který lze s jistotou identifikovat jako zámek ve Velkých Dvorcích. Jedná se o kvas z doby kolem poloviny 19. století, namalovaný pro Jana Nepomuka Hanuše. Jeho autor

45 NOVOSADOVÁ, O. et al., *c. d.*, s. 10.

46 NOVOSADOVÁ, O. et al., *c. d.*, s. 11–14. *NA, Fdk*, kart. č. 1050. – Dále následují popisy budov a zařízení zámeckého parku a hospodářského zázemí (hospodářský dvůr, kovárna, pekárna, ovcárna, pivovar, atp.), které však bezprostředně se zámeckou budovou nesouvisejí.

47 BORŮVKA, V., *c. d.*, s. 52, 64.

48 NOVOSADOVÁ, O. et al., *c. d.*, s. 11–14. *NA, Fdk*, kart. č. 1051, 1052.

49 KNOFLÍČEK, Z., *c. d.*, s. 12–13.

50 KÖFERL, J., *c. d.*, s. 416.

51 BAXA, V. et al.: *Přimdsko a Borsko na starých pohlednicích*, s. 242–243.

52 BORŮVKA, V., *c. d.*, s. 88, 96.

53 NOVOSADOVÁ, O. et al., *c. d.*, s. 35.

Obr. 10. Velké Dvorce, zámek. Pohled do nádvoří hlavní budovy. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

není znám. Znázorňuje celkový pohled na Velké Dvorce od jihu.⁵⁴ V pravém dolním rohu je zachycen vrchnostenský dvůr (*Alt Schloss*) společně s mlýnem a rybníkem, vlevo v pozadí, téměř na horizontu, vidíme zámek s hospodářskými budovami. Velmi výrazná je dodnes dochovaná kočárová cesta k zámku v ose parku, lemovaná již tehdy vzrostlými stromy, rovněž tak je patrná silnice směrem k Přimdě. Tento obraz představuje jeden z mála ikonografických pramenů, který znázorňuje zámek ve Velkých Dvorcích před jeho neobarokní přestavbou.

Ze dne 23. 10. 1878 pochází popis zámku od Ing. Nováka a zednického mistra Františka Antonína Schreiera. Zámek uvádějí jako jednopatrovou budovu s mansardovou střechou na půdorysu pravidelného čtyřúhelníku s hlavním průčelím obráceným k jihovýchodu, kde se nachází ve výšce střechy kruhový fronton, na kterém jsou umístěny hodiny. Vnější fasády jsou bez výraznější architektonické výbavy (což koresponduje s dobovými fotografiemi). Fasády vnitřního dvora v přízemí mají obloukové rámování, v horním patře liseny s římsou a architrávem, střední pole mezi lisenami jsou zdobeny oblouky. Následuje popis objektu – pozornost je věnována dveřním a okenním výplním, podlahám, stropům, svislým a vodorovným konstrukcím. Zajímavý je popis *salla terreny*, umístěné uprostřed zahradního křídla v délce předstupujícího rizalitu. Její interiér je korunován zrcadlovou, štukaturami zdobenou klenbou, na čelní stěně se nacházejí dvě polokruhově prohloubené niky se dvěma obloukovými okny a prosklenými dveřmi.⁵⁵

Rodová svěřenectví, Přimdu a Košátky, držel v období let 1872–1879 Filip (1811–1879) z prostřední větve

Krakovských, starší odnože. S ním se o panství soudil jeho synovec Jindřich (1826–1904). Po čtyřletém sporu bylo dosaženo smíru a majitelem Velkých Dvorců se roku 1877 stal Jindřich. Poté co zemřel, aniž by zanechal mužského potomka, fideikomis připadl na mladší rodovou větev. Přejchod majorátu se opět neobešel bez problémů, jak vyplývá z dědického sporu mezi Leopoldem Filipem (1852–1910) z této větve a mezi linií rodu Krakovských na Rychnově. Spor trval do roku 1906. Vítězně z něj vyšel Leopold. Fideikomis pak drželi jeho synové, nejdříve Alexander Josef (1886–1927) a po něm Jindřich (1897–1996).⁵⁶

Na počátku 20. století došlo k rozsáhlé úpravě zámku, která mu vtiskla jeho konečnou podobu. Jednalo se o neobarokní úpravu, která měla zámek ve Velkých Dvorcích pozvednout na reprezentativní sídlo. Leopold z Kolovrat se obrátil zřejmě na některého z architektů obeznámených s dílem Friedricha Ohmanna; zvažuje se, že jím mohl být Osvald Polívka, neboť architektura zámku se údajně má blížit jiné Polívkově realizaci, stavbě Zemské banky v Praze.⁵⁷ Najít přímý vzor pro neobarokní přestavbu zámku ve Velkých Dvorcích zřejmě není možné, a takové pátrání ostatně přesahuje rámec této studie. Dílo

54 Národní památkový ústav, Státní zámek Březnice, inv. č. BN 1363. V evidenci Národního památkového ústavu je obraz veden jako krajinný námět se statkem a zámekem v pozadí, bližší určení schází.

55 NA, Fdk, kart. č. 1055.

56 VÁŇOVÁ, L., c. d., s. 9.

57 KNOFLÍČEK, Z., c. d., s. 15.

Obr. 11. Velké Dvorce, zámek. Hlavní budova. Pohled od jihu. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

ostatně odkazuje na typologický eklektismus, hlavní trend v architektonické produkci v Čechách na počátku 20. století, kdy v celkové výzdobě stavby vévodí subjektivní zacházení se stylovými předlohami.⁵⁸

Velkorysá neobarokní přestavba se týkala zejména vnějších fasád a sjednocení hlavní zámecké budovy s přístavbami hospodářských křídel, které byly zvýšeny o patro. Dispoziční změny lze označit za zanedbatelné. Siluetu zámku pouze doplnila věž v nároží jihovýchodního průčelí, které bylo pojato nejreprezentativněji z celé stavby.⁵⁹ Úpravy byly zahájeny roku 1906, ale již v roce 1907 zámek vyhořel; při požáru byly zničeny střechy i stropy prvního poschodí.⁶⁰ Ačkoli se začalo ihned s opravami, byla stavba již v následujícím roce zastavena pro nedostatek finančních prostředků.⁶¹ Ještě v roce 1909 je zámek na fotografiích zachycen pod lešením.⁶² Nedlouho poté, v roce 1910, zde byly zřízeny filmové ateliéry firmy *Sascha Filmfabrik* a o dva roky později zámek vyhořel znovu.

Filmové ateliéry na zámku ve Velkých Dvorcích zřídil Alexandr Josef Kolovrat Krakovský, pozoruhodná osobnost své doby. Jeho láskou byl automobilismus, letectví a film.⁶³ Byl velmi úspěšným filmovým producentem. Požár zámku v roce 1912 způsobila patrně neopatrnost v laboratoři při zacházení s filmy. Výroba filmů na zámku Velké Dvorce byla nejspíš zkušební charakteru, nicméně právě zde vznikla velká filmová reportáž o svatbě arcivévodky Karla Habsburského se Zitou Bourbonso-Parmskou, kterou 21. 10. 1911 natočil sám hrabě se svým kameramanem ve Schwarzau.⁶⁴

V roce 1912 byly laboratoře a ateliéry přesunuty z poškozeného zámku ve Velkých Dvorcích do Vídně, kde firma *Sascha-Filmindustrie*, respektive *Sascha-Filmindustrie A* po sloučení s firmou *Philipp & Pressburger* v roce 1918 dále úspěšně působila.⁶⁵ V období let 1912–1914 vyrobila okolo třiceti němých filmů. Během první světové války se podílela na vzniku válečných týdeníků a propagačních filmů v prorakouském duchu.

58 VYBÍRAL, J.: *Friedrich Ohmann*, s. 59.

59 Dříve v tomto nároží byla situována kaple, jak je vidět na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1848. ÚAZK, ČÚZAK, Stabilní katastr [online]. Její interiéry jsou v přízemí dosud patrné. Loď byla zaklenuta klášterní klenbou s koutovými výsečemi, presbytář opatřený valenou klenbou byl oddělen od lodi triumfálním obloukem s profilovanou římsou. Sakristie měla křížovou klenbu. Při neobarokní přestavbě byl probourán z původního presbytáře průchod do věže.

60 NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d., s. 75.

61 NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d., s. 26, 75.

62 BAXA, V. et al., c. d., s. 243.

63 Nedávno vznikla o hraběti životopisná kniha, která popisuje zejména jeho automobilovou a filmovou kariéru. PECHA, R.: *Benzin & celuloid – Automobilový závodník a filmový magnát hrabě Saša Kolowrat*. Vzhledem k tomu, že tento článek byl redakci odevzdán dříve, informace o filmové činnosti ve Velkých Dvorcích vycházejí ze starších zdrojů.

64 Jednalo se o jeden z prvních filmových záznamů císařské rodiny. BROKEŠ, V.: *Střípky z minulosti Týnce u Klatov* [online].

65 *Alexander Joseph Kolowrat Krakovský* [online].

Obr. 12. Velké Dvorce, areál zámku. Hospodářské objekty – jižní křídlo, přiléhající k hlavní budově. Pohled od východu. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

V roce 1917 nechal Alexandr Josef zrušit prodělečný pivovar ve Velkých Dvorcích a zámek byl zabrán pro vojenský lazaret.⁶⁶

V době krátce po válce, v období let 1919–1922 rakouská filmová produkce vzkvétala a firma *Sascha-Filmindustrie A* se na tom podílela nemalou měrou. Vznikl mimo jiné velkoilm *Sodoma a Gomora*, v tehdejší Rakousku nejdražší film vůbec. Ač patřil mezi kasovní trháky, byl těžce prodělečný a úvěr na jeho financování byl zaručen na panství Velké Dvorce.

Na konci roku 1927 Alexandr zemřel. Dědictví měl převzít jeho bratr Jindřich. Firma *Sascha-Filmindustrie A* byla však značně zadlužená, a její provozy byly roku 1928 uzavřeny. Na velkostatku Velké Dvorce tehdy vázl dluh přibližně 15 miliónů korun, pocházející z činnosti firmy. Jindřich proto odmítl firmu převzít a v rámci soudního řízení napadl podstatu dluhu. Soud rozhodl v jeho prospěch – dluh na velkostatku Velké Dvorce neuznal z toho důvodu, že úvěr byl poskytnut v době fideikomisu panství Velké Dvorce a institut svěření byl zrušen zákonem v roce 1925. Tím byl podpis Alexandra Josefa Kolovrata Krakovského z dřívější doby uznán neplatným. K finančnímu vyrovnání došlo nakonec v roce 1930, kdy se vlastníkem firmy *Sascha-Filmindustrie A* stala banka *Creditanstalt*, která filmový podnik v roce 1932 prodala.⁶⁷

V Jindřichově držení zůstal velkostatek Velké Dvorce až do roku 1942, kdy byl *mit Wirksamkeit 9. November 1942 zugunsten des Reiches eingezogen* a prohlášen za německý majetek jako *deutsches Einziehungsvermögen*.⁶⁸ Na základě smlouvy z 25. 8. 1944 byl zámek ve Velkých Dvorcích včetně hospodářského zázemí dán do užívání s platností od 20. 9. 1944 *Fliegerhostkommandatur* v Chebu.⁶⁹

Z doby Kolovratů existují ještě dva popisy zámku, uložené ve fondu *Fideikomisní spisy Praha*. První z roku 1904

obsahuje pouze výčet jednotlivých místností, druhý z roku 1927 je detailnější. Ačkoli byly zahájeny opravy požárem poškozeného objektu, práce nebyly dokončeny, a to pro nedostatek prostředků, a zřejmě i proto, že scházel plán využití zámecké budovy. Bylo provedeno základní stavební zajištění, oprava střechy a vnější fasády. Uvnitř však objekt připomínal ruinu, byl utilitárně využíván k ukládání sena a obilí. Připojena je poznámka, že podle soudního znalce je vyhořelý a opuštěný zámecký objekt neprodejný a je pro majitele velkostatku zátěž. Zchátralá budova byla oceněna k 4. 12. 1927 na 150 000 Kčs.⁷⁰ Správa velkostatku byla přenesena na zámek *Diana*.

Po druhé světové válce se Jindřich opět ujal správy rodového majetku, ač sám byl roku 1946 jmenován československým velvyslancem v turecké Ankaře. Po únorovém převratu 1948 mu byl veškerý majetek zabaven, vzdal se úřadu velvyslance a od té doby se pohyboval v zahraničí.

Areál zámku ve Velkých Dvorcích byl využíván k různým účelům.⁷¹ Nejstarší část stavby, tedy vlastní zámek nadále chátral. Sloužil například jako sklady zeleniny, pro

66 BROKEŠ, V., c. d. [online]

67 Tamtéž.

68 *SokA Tachov, pomocná sbírka listin*, 11. 12. 1942, vrchní finanční prezident v Drážďanech Správě hraběcích kolovratovských lesních závodů v Dianě. Srov. NOVOSADOVÁ, O. et al., c. d., s. 31, kde je uveden rok zaboru 1941.

69 Tamtéž.

70 *NA, Fdk*, inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1060.

71 Často je v této souvislosti zmiňována adaptace na domov důchodců; ANDRŠ, J.: *Město Přimda, Historie, Okolní osady* [online]. Archivní dokumenty se však k tomuto záměru nepodařilo dohledat. Možná se jedná o záměnu se zámekem *Diana*, který v roce 1960 takovou adaptaci prodělal.

Obr. 13. Velké Dvorce, zámek. Interiér hlavního schodiště. (Foto Z. Gersdorfová, 2014)

Obr. 14. Velké Dvorce, zámek. Klenutý sál se štukovou výzdobou v přízemí hlavní budovy, využívaném jako stáj pro dobytek. (Foto S. Plešmíd, 2013)

ustájení dobytka apod. Hospodářská stavení v prostoru čestného dvora byla lépe udržována, zejména pro potřeby administrativy státního statku, ale byla zde také restaurace a prodejna Jednoty.⁷² V období let 1950–65 byla na zámku národní, resp. od 1. 9. 1960 devítiletá škola s pěti postupnými ročníky.⁷³ Fungovala zde rovněž mateřská škola.⁷⁴

V roce 1967 proběhla výměna střešní krytiny. Mělo se jednat o první krok k celkové rekonstrukci a adaptaci zámku na kulturní a společenské centrum, které by zahrnovalo zámeckou restauraci, ubytovací kapacity a administrativní prostory. Nepočítalo se s výraznějšími změnami dispozice. Jedinou novou přístavbou měla být uhelná kotelná, přimykající se k zahradnímu průčelí západního křídla u čestného dvora. Tato celková rekonstrukce ale nebyla dokončena.⁷⁵

V roce 1975 záměr obnovy zámku opět ožil. Hlavní zámecká budova byla tehdy bez využití, západní křídlo hospodářských budov sloužilo k administrativním účelům státního statku – závodu Velké Dvorce, v jižním křídle byla umístěna prodejna potravin, restaurace a sál, přičemž toto křídlo se nacházelo *ve stavu nedobrém, ale adaptace schopném*.⁷⁶ Vznikly dvě varianty řešení, přičemž obě se shodovaly na využití jižního křídla u čestného dvora jako místního kulturního zařízení. Střední část měla i nadále sloužit administrativě státního statku. Obě varianty počítaly s využitím hlavní zámecké budovy jako školícího a rekreačního střediska pro pracovníky oborového podniku, a to včetně stravování, ubytování a kulturního využití.

První varianta počítala v přízemí s byty pro správce a topiče, dále s kuchyní, jejíž kapacita by se rozšířila na 200–250 jídel, včetně pomocných prostor (přípravná, sklady). Zbývající místnosti měly být využity pro ubytování. Uvažovalo se zde také o umístění společenského sálu či zimní zahrady. V prvním patře se plánovala obnova schodišového prostoru, vytvoření velké jídelny, která by zároveň mohla sloužit jako zasedací sál. Dále zde měla být knihovna s čítárnou a ubytovací kapacity, pro které bylo vyhrazeno i podkroví. Podle druhé varianty by vznikla v přízemní jídelna, v patře zasedací sál a byt správce, ostatní využití prostor se předpokládalo stejné jako u první varianty. Oba návrhy vyžadovaly změny vnitřní dispozice, ale nenavrhovaly žádné nové přístavby a počítaly

72 Blíže o tom pojednává *Záznam o stavu zámku a parku ve Velkých Dvorcích* z 17. 4. 1956 od Karla Tůmy, který je přílohou stavebněhistorického průzkumu z roku 1993 (KNOFLÍČEK, Z., c. d.).

73 BÍZOVÁ, D.: *Základní devítiletá škola Velké Dvorce 1950–1965*, s. 3.

74 MÚ Bor u Tachova, stavební úřad, statický posudek zámku ve Velkých Dvorcích z roku 1975.

75 PIXA, M. et al.: *Zámek Velké Dvorce – studie*. MÚ Bor u Tachova, stavební úřad, závazný posudek Okresního národního výboru v Tachově. – Plánovaný rozsah investic byl vyčíslen na 12 000 000 Kčs.

76 PIXA, M. et al., c. d., s. 2.

s maximální obnovou původních stavebních a slohotvorných prvků.⁷⁷

O tehdejším technickém stavu zámeckých budov se dozvídáme více ze statického posudku.⁷⁸ Konstatuje se v něm značné podmáčení základů, největším dílem z důvodu porušení systému odvodu dešťové vody; vlhkost zdívedm prostupovala na některých místech až do výše 1,50 m. Vertikální konstrukce statik shledal v celkem dobrém stavu, označil je za spíš předimenzované. Malou poruchu zaznamenal v sále prvního patra, kde byla trhlina šíře 2–5 cm v příčné zdi, která však spíš než o narušené statické svědčila o nevhodném zásahu v nadpraží dveřního otvoru. Horizontální konstrukce, zejména stropní trámy, byly na mnoha místech zasaženy dlouhodobým působením vlhkosti a hniloby; jejich využitelnost statik odhadl pouze na 30 %; doporučil mikrobiologickou analýzu a všeobecně konstatoval poddimenzování trámových stropů. Krov se nacházel v celkem dobrém stavu (dnes je napaden dřevomorkou), využitelnost jeho konstrukcí statik odhadl na 80 %. Podlaha na půdě byla již tehdy zničená. Hlavní schodiště bylo celkem zachováno, ovšem schodiště vedlejší bylo již ve stavu nebezpečném pro užívání. Celkové náklady akce měly činit 25 055 000 Kčs. Jak vyplývá z archivních dokumentů, zvítězila první varianta.⁷⁹ Stejně jako u prvního záměru obnovy z roku 1967 skončily práce vyhotovením projektové dokumentace.

V roce 1992 byl zámek včetně pozemků vrácen Kolo-
vratům, kteří však o zchátralou památku nejevili zájem a záhy nato ji prodali.⁸⁰

Z roku 1994 pochází další projekt rekonstrukce zámku, a to pro reprezentační a administrativní účely. V rámci projektových příprav bylo zadáno i zpracování staveb-

něhistorického průzkumu, jenž se soustředil pouze na povšechnou stavební analýzu, neobsahuje historii objektu a dokonce ani neodkazuje na stavebněhistorický průzkum z roku 1984.⁸¹ Rekonstrukce nakonec zahájena nebyla a zámek nedlouho poté změnil majitele. V současné době se pracuje na dalším projektu rekonstrukce a památkové obnovy.⁸² Zbývá jen doufat, že se zámek ve Velkých Dvorcích konečně dočká optimální obnovy a následné péče.

Závěrem lze uvést, že zámek ve Velkých Dvorcích je dosud jen málo poznanou památkou, přičemž mlčení písemných pramenů je v tomto ohledu pro nás nepřekonatelnou překážkou. Neobarokní přestavba z počátku 20. století zcela setřela starší podobu zámku. V úvahách o případném školení a původu architekta barokní stavby je problémem také zatím nedostatečné poznání její původní dispozice; starší plánová dokumentace zámku zcela chybí a historické inventáře jsou dosti strohé. Rovněž tak autorská atribuce poslední velké – neobarokní, zčásti nedokončené přestavby je nad rámec tohoto příspěvku a vyžaduje další podrobné studium. Od té doby, co zámek ve Velkých Dvorcích dvakrát po sobě vyhořel, po století marných pokusů o jeho záchranu a obnovu památka dodnes nezadržitelně chátrá.

77 Tamtéž, s. 3–5.

78 MÚ Bor u Tachova, stavební úřad, statický posudek zámku ve Velkých Dvorcích z roku 1975.

79 PIXA, M. et al., c. d., zápis ze dne 5. 12. 1975.

80 ÚLOVEC, J.: *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech, 2. díl*, s. 567.

81 KNOFLÍČEK, Z., c. d.

82 V rámci něj byl investorem zadán stavebněhistorický a restaurátorský průzkum.

Prameny

Městský úřad (MÚ) Bor u Tachova, stavební úřad, statický posudek zámku ve Velkých Dvorcích z roku 1975; čj. H1/1/2523/67, závazný posudek Okresního národního výboru v Tachově.

Národní archiv v Praze, Archiv pražského arcibiskupství I (APA I), inv. č. 3076, sign. D 32, kart. č. 1389, recepta (1762, I-II).

Národní archiv v Praze, Desky zemské (DZ), sign. Desky zemské větší 154 (Kvatern trhový proměnný barvy pro cizozemce od léta 1626); sign. Desky zemské větší 300 (Kvatern památný zelený pátý od 1635 do 1639). Tamtéž, Fideikomisní spisy Praha (Fdk), inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1047; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1048; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1050; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1051; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1052; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1055; inv. č. 140, sign. VII E 32, kart. č. 1060.

Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, areál zámku Velké Dvorce.

Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska [online]. [Ústí nad Labem], Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně, Laboratoř geoinformatiky [2015] [cit. 2016-09-08]. 1. vojenské mapování – josefské. Mapový list č. 154. Dostupné z WWW: <<http://http://oldmaps.geolab.cz/>>.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek (Vs) Velké Dvorce, inv. č. 66, kart. č. 5; inv. č. 403–410, K 376–384.

Státní okresní archiv (SOKA) Tachov, Farní úřad (FÚ) Planá u Mariánských Lázní, *Kirchen Buch S. Annae zu Plan 1726 ad*. Tamtéž, Místní národní výbor (MNV) Přimda, příloha ke kronice obce z let 1982–1990. Tamtéž, pomocná sbírka listin, čj. O 5300 B – 1639/P 15b/105, 11. 12. 1942, vrchní finanční president v Drážďanech Správě hraběcích kolovratovských lesních závodů v Dianě.

Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru (ÚAZK) [online]. [Praha], Český úřad zeměměřičtí a katastrální (ČÚZAK), 2015 [cit. 2015-09-03]. Stabilní katastr. Císařský otisk mapy. Velké Dvorce. List I. Dostupné z WWW: <<http://archivnimapy.czuk.cz/>>.

Literatura

Alexander Joseph Kolowrat Krakowský. In *Kolowrat-Krakowští* [online]. [Praha], Kolowrat-Krakowští, 2012–2016 [cit. 2014-3-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.kolowrat.cz/cs/alexandr-joseph-Kolowrat-Krakovsky>>.

ANDRŠ, Jiljí: *Město Přimda, Historie, Okolní osady* [online]. Přimda, Město Přimda, 2000 [cit. 2016-6-10]. Dostupné z WWW: <<http://www.primda.cz/historie-osad.php>>.

BAXA, Václav et al.: *Přimdsko na starých pohlednicích*. Hostivice, Baron, 2008.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav et al.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 4. díl. Praha, Svoboda, 1985.

- BORŮVKA, Václav: *Rodopis pánů z Kolovrat*. Praha, Onyx, 2000.
- BROKEŠ, V.: *Strípky z minulosti Týnce u Klatov* [online]. 2011 [cit. 2014-3-15]. Dostupné z WWW: <<http://historian.freepage.cz/nova-stranka-155964/>>.
- Burg und Stadt Pfraumberg in tausendjähriger Vergangenheit*. Pfraumberg, Verlag der Stadtgemeinde Pfraumberg, 1925.
- DURDÍK, Tomáš; SUŠICKÝ, Viktor: *Zříceniny hradů, tvrzí a zámků, Západní Čechy*. Praha, Agentura Pankrác, 2005.
- EBEL, Martin; VLČEK, Pavel: Zámecká zahrada v Cítolibeč. *Průzkumy památek*. 1995, roč. 2, č. 2, s. 23–30.
- KAREL, Tomáš; KRČMÁŘ, Luděk: *Panská sídla západních Čech, Plzeňsko*. České Budějovice, Veduta, 2006.
- KÖFERL, Joseph: *Der politische Bezirk Tachau, Eine Heimatskunde für Haus und Schule*. Tachau, Joseph Köferl, 1890.
- KUTHAN, Jiří: *Aristokratická sídla v českých zemích 1780–1914*. Praha, Lidové noviny, 2014.
- LEDVINKA, Václav; MRÁZ, Bohumír; VLNAS, Vít: *Pražské paláce*. Praha, Akropolis, 2000.
- MAUR, Eduard: Poslední boj přimdeckých Chodů. In *Minulostí Západočeského kraje*. 3. Plzeň, Archiv města Plzně, 1964, s. 131–144.
- PECHA, Richard: *Benzin & celuloid – Automobilový závodník a filmový magnát hrabě Saša Kolowrat*. Praha, Kolowratovy domy, 2016.
- PÖHNEL, Karl: Aus dem Urbar der Burg Pfraumberg. *Unsere Heimat, Zeitschrift für die Sudetendeutschen Pilsner und Ellbogener Kreises*. 1940, Jg. 12., Nr. 4–5, s. 31–32, 38–39.
- POCHE, Emanuel; PREISS, Pavel: *Pražské paláce*. Praha, Odeon, 1973.
- PROCHÁZKA, Zdeněk: *Stříbrsko a Borsko, Historicko-turistický průvodce*. Domažlice/Plzeň, Nakladatelství Českého lesa, 1995.
- PROCHÁZKA, Zdeněk; ŮLOVEC, Jiří: *Hrady a zámky okresu Tachov*. 3. díl. Tachov, Okresní muzeum Tachov, 1991.
- ŮLOVEC, Jiří: *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech*. 2. díl. Praha, Libri, 2005.
- VLČEK, Pavel: *Encyklopedie českých zámků*. Praha, Libri, 1994.
- VLČEK, Pavel: *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*. Praha, Libri, 2001.
- VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, Academia, 2004.
- VYBÍRAL, Jindřich: *Friedrich Ohmann, Objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách*. Praha, Vysoká škola uměleckopřemyslová, 2013.

Nepublikované zprávy

- BÍZOVÁ, Daniela: *Základní devítiletá škola Velké Dvorce 1950–1965*. Tachov, 2006. Státní okresní archiv Tachov.
- BOUZA, E.: *Kolovratové, Rychnov nad Kněžnou (1450) 1487–1521 (1525), Katalog listin*. Praha, 1964. Archivní správa Ministerstva vnitra.
- GERSDORFOVÁ, Zlata: *Zámek Velké Dvorce, Historická rešerše dějin objektu*. Plzeň, 2014. Archiv autorky.
- KNOFLÍČEK, Zdeněk: *Zámek ve Velkých Dvorcích, Stavebně-historický průzkum*. Plzeň, 1993. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- MAZLOVÁ, A.; TRÍŠKA, K.: *Rodinný archiv Kolovratů Krakovských Hroby (1529) 1750–1927*. Praha, 1965. Archivní správa Ministerstva vnitra.
- NOVOSADOVÁ, O. et al.: *Velké Dvorce, okres Tachov, Zámek čp. 1, Stavebně historický průzkum*. Praha, SÚRPMO, 1984. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- PIXA, M. et al.: *Zámek Velké Dvorce – studie, Průvodní zpráva*. Plzeň, Krajská projektová organizace – Stavoprojekt, 1975. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni.
- SEKOTOVÁ, V.; SVATOŠ, M.: *Rodinný archiv Kolovratů Rychnov nad Kněžnou 1480–1947*. Praha, 1965. Archivní správa Ministerstva vnitra.
- VÁŇOVÁ, Ladislava: *Velkostatek Velké Dvorce (1548) 1698–1941*. Plzeň, 2003. Státní oblastní archiv v Plzni.
- VETRÁK, Miroslav: *Archiv obce Velké Dvorce, 1871–1945*. Tachov, 2010. Státní okresní archiv Tachov.

Summary

The history of the mansion at Velké Dvorce

Keywords: *Velké Dvorce — mansion — architecture — architectural history — Kolovrat family — Giovanni Domenico Orsi — Osvald Polívka*

As far as the mansion at Velké Dvorce (Tachov district) is concerned, only dispersed entries in dictionaries and other compendious publications have until now dealt with its history. Based predominantly on archival sources and hitherto known iconography, this article brings in a separate comprehensive description of its history. The mansion at Velké Dvorce was most probably built in the 1670s by Jan Václav Novohradský of Kolovrat. The structure continues the local residential tradition represented by Přimda Castle and later by the manorial farm at Velké Dvorce. The mansion, however, was built on a quite different site, to fully unfurl its disposition. During the first construction stage, a closed edifice with four wings and an arcaded courtyard came into existence, built in the style of Early Baroque and drawing from Late Renaissance patterns. These circumstances

lead to a hypothesis that its architect might have been one of Italian master-builders. In particular, Giovanni Domenico Orsi should be taken into consideration, because he worked for the Kolovrat family. Unfortunately, neither he nor the progress of construction works and other alterations to the site (e.g. the Classical transformation) are substantiated with archival records. The same lack of corroborating evidence affects the uncompleted Neo-Baroque remodelling commenced in the early 20th century, probably on the basis of a project designed by a so far unknown architect from the circle around Friedrich Ohmann. Subsequently, the mansion burnt down twice in quick succession and since then its main structure has been left out of use. In 1992, within the framework of property restitution procedures, the mansion was returned to the members of the Kolovrat family. The Kolovrats, however, sold the dilapidated site. Since then, several owners have already taken turns in performing property rights to the mansion. Regrettably, in spite of various rehabilitation projects, the mansion's condition continually deteriorates.

(Translated by Karel Matásek)

Vesnička tesařů Ostrovec (Johannesdörfel)

PAVEL VLČEK

Na místě dávno zaniklé středověké vesnice Ostrovec na severním Plzeňsku vznikla počátkem 18. století nová osada Johannesdörfel, patrně jako malý vrchnostenský dvůr, jehož nevelké pozemky byly posléze rozděleny osadníkům. V devíti ze čtrnácti chalup, které zde byly v 18. století, žili tesaři. Jednalo se tedy o vesničku tesařů, kteří zpracovávali dřevo bezpochyby z okolních lesů. Z původní vsi se dochoval kostel sv. Jana Křtitele, jenž vznikl přibližně v polovině 14. století zásluhou pražských křižovníků s červenou hvězdou. V době po roce 1720 se uvažovalo o přestavbě kostela. Její plány vypracoval František Maxmilián Kaňka. Tato přestavba nebyla realizována. Druhá přestavba podle návrhu od zednického mistra Johanna Mathese Spiesse z roku 1757 byla nakonec asi upravena, snad Antonínem Haffeneckerem.

Klíčová slova: Ostrovec (Johannesdörfel) — tesaři — kostel sv. Jana Křtitele — František Maxmilián Kaňka — Johann Mathes Spiess — Antonín Haffenecker

Již v roce 1902 byla vesnička Ostrovec, nepochybně zásluhou svého umístění uprostřed lesů, na konci místních komunikací, vnímána jako idylické místo odpočinku pro *nervózní obyvatele velkých měst*.¹ A na tom se prakticky dodnes nic nezměnilo. Pouze ubylo stálých obyvatel: v roce 2011 zde (obec a k. ú. Velečín, část obce Ostrovec, okr. Plzeň-sever) měly stálé bydliště pouze čtyři osoby. Přibýlo však rekreačních chalup, kterých je dvacet pět. V roce 1787 obklopovalo původní náves a přilehlé cesty čtrnáct domků.²

Nejstarší název Ostrovec (Ostrovce) se objevuje poprvé v druhé polovině 14. století. Německý název, odvozený od středověkého kostelíka sv. Jana Křtitele, lze doložit podle matrik až od roku 1716,³ v původní formě *Johannesdörfel* (vzácně také jako *S. Johannes Kirchlein*), vystihující dobře malou velikost obce. Vesnička byla s největší pravděpodobností vysazena na místě starší vsi, zaniklé zřejmě během husitských válek. Její trvání nebylo dlouhé. V roce 1296 podle všeho ještě neexistovala; tehdy totiž ves Velečín, v jehož katastru Ostrovec leží, prodali synové Bohuslava ze Šanova, Petr a Konrád, pražským křižovníkům s červenou hvězdou.⁴ Nepochybně právě až křižovníci tu založili vesnici, snad v době kolem poloviny 14. století, a nechali v ní vybudovat malý kostelík, jenž se v obvodovém zdivu dosud takřka plně dochoval. Kostel v roce 1352

stál, protože tehdy je veden v rejstříku papežských desátků s předepsaným platem 12 grošů. Tato výše se podle záznamů do roku 1405 neměnila s výjimkou roku 1399, kdy dosahuje dvojnásobku, podobně jako u jiných kostelů.⁵ Známe také řadu farářů z konce 14. století: v srpnu 1380 byl dřívější farář Jan pro rezignaci vyměněn Konrádem, jenž dříve sloužil v Bříze na Stříbrsku. Stalo se tak za souhlasu *Johannis, magistri supremi et conuentus mon. S. Francisci*, tedy představeného preláta pražských křižovníků s červenou hvězdou. Ale již v roce 1386 je zmíněn nový farář Ondřej, jenž odstoupil a byl vyměněn Jiřím, dřívějším farářem v Kunžvartu (Strážném) na Šumavě.⁶ Další změna je doložena v roce 1392. Tehdy v Ostrovci nastoupil Štěpán, předtím farář v Boleboři u Jirkova. Po jeho smrti (1404) zde působil Václav z Divišova, kterého uvedl Zdeněk, *supremi magistri hospitalis cruciferorum*

1 ROTT, W.: *Der Politische Bezirk Podersam*, s. 878.

2 SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 9. Theil, s. 116.

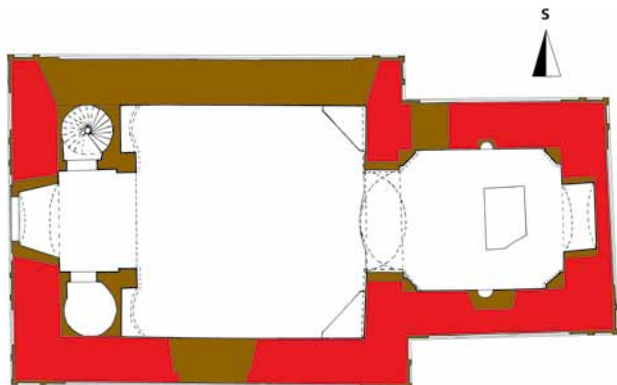
3 SOA v Plzni, sign. Žihle 01.

4 ROTT, W., c. d., s. 876.

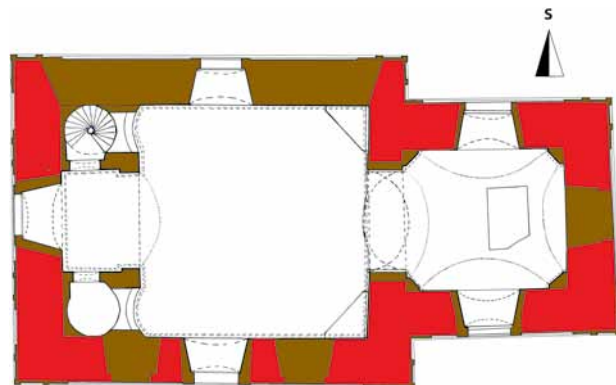
5 RDP, s. 43. Viz také ČECHURA, M.: *Archeologický výzkum kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovci*, s. 199.

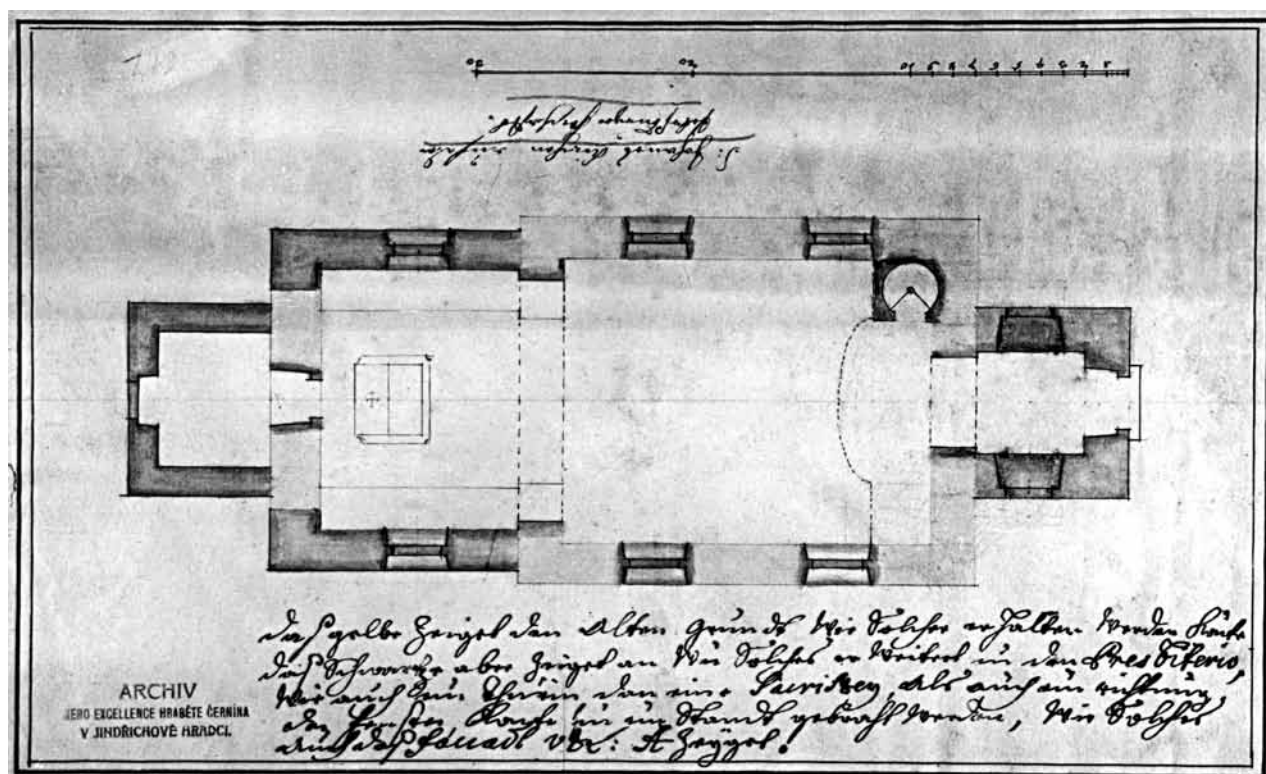
6 LC III-IV, s. 131, 186. Viz též ROTT, W., c. d., s. 878.

Obr. 1. Ostrovec (obec Velečín, okr. Plzeň-sever), kostel sv. Jana Křtitele. Půdorys přízemí. Předběžné vyhodnocení hlavních stavebních etap. Červeně jsou vyznačeny gotické stavební konstrukce, hnědě konstrukce barokní. (Kresba P. Vlček, 2016)

Obr. 2. Ostrovec, kostel sv. Jana Křtitele. Půdorys v úrovni tribuny. Předběžné vyhodnocení hlavních stavebních etap. Červeně jsou vyznačeny gotické stavební konstrukce, hnědě konstrukce barokní. (Kresba P. Vlček, 2016)

Obr. 3. František Maxmilián Kaňka: Půdorys staré stavby [kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovc] s návrhem na její rozšíření. Asi 20. léta 18. století. (Převzato z VLČEK, P.: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, s. 82)

cum stella. Nový farář po dvou měsících zemřel a do Ostrovice přišel Oldřich z Příbrami. Ten se v roce 1407 benefícia vzdal a *Sdenkonis, supremi magistri hospitalis in latere pontis Prag* souhlasil s dosazením Klementa, dříve oltářníka v Žluticích.⁷ Po něm přišel v roce 1411 Onš, farář v Soběchlebech. Souhlas k tomu dal *Johannis mag. hospit. Crucifer. c[um]. st[ella]. in Ostrawicz patroni*.⁸ Křižovníci od sv. Františka u pražského mostu tedy měli ke kostelu zcela jistě až do husitských válek patronátní právo.

V roce 1420 křižovnícký majetek zastavil císař Zikmund pánům z Gutštejna a ti Velečín s Ostrovcem přičlenili ke svému rabštejnskému panství. S ním pak obě vesnice sdílely své osudy. 21. 6. 1564 tehdejší majitel Jáchym Šlik rabštejnské panství prodal bratrům Švamberkům. Už o několik let později (1578) se stalo součástí petrohradského panství Libštejnských z Kolowrat.⁹ V roce 1600 byl Velečín vyčleněn a prodán Jiřímu Chotkovi, sídlícímu v Žihli. Ten sice během stavovského povstání v období let 1610–1620 zemřel, ale jeho majetek byl za účast v odboji proti panovníkovi stejně zkonfiskován. T. V. Bílek uvádí, že *všecko jmění* bylo dle výpovědi konfiskační komise z 12. 11. 1622 zabaveno – totiž statek Žihle, k němuž náležela tvrz Žihle s městečkem, s poplužními dvory v Žihli, Pohvizdech a Malměřicích, vsi Blatno, Velečín, Malmeřice, Pastuchovice, Ždár, a Podbořánky, jak to vše roku 1600 Václav Chotek koupil od Mikuláše Libštejnského z Kolowrat za 53 500 kop míšeňských a prodáno za 48 000 zl. rýnských.¹⁰ Nakonec ho v roce 1622 koupil Heřman Černín z Chudenic a přičlenil znovu do petrohradského panství (spolu s Žihlí), při kterém

Ostrovec zůstal až do konce patrimoniální správy. Při prodeji bylo Černínovi sleveno 15 000 kop míšeňských z celkové ceny;¹¹ je zajímavé, že zde není uveden statek Ostrovec, i když krátce před tím vznikly konfiskační protokoly z roku 1621 Ostrovec zmiňuje (dvůr *na wostrowczy*) s budovou v hodnotě 100 kop míšeňských a pozemky v celkové sumě 1 800 kop grošů.¹²

Zprávy o kostele dlouho chybí. Po třicetileté válce, pokud byl tehdy poškozen, proběhla nějaká jeho obnova, týkající se však zřejmě jen vybavení, případně dřevěných konstrukcí. Od roku 1691 byl kostel v Ostrovcu přiřazen jako filiální k Žihli. Farní kronika v Žihli k roku 1667 uvádí kostel sv. Jana Křtitele (*dicta in Sylva*), hovoří o třech oltářích a zmiňuje dva požehnané zvony. Pod kostel tehdy spadaly dvě obce (Ostrovec ale zmíněn není), a to Velečín s 35 obyvateli a poněkud větší Pastuchovice o 50 duších, odevzdávající desátek ve výši 5 strychů a 3 věrtelů, respektive 6 strychů a 2 věrtelů. Zmíněn je také hřbitov obklopující kostel, uzavřený zdí. Jako výdaj je uvedena platba 1 zl. a 10 kr. za rok, a to za ministrování.¹³ Podle *fase*

7 LC VI, s. 110, 116. Viz též ROTT, W., c. d., s. 878.

8 LC VII, s. 39. Viz též ROTT, W., c. d., s. 878.

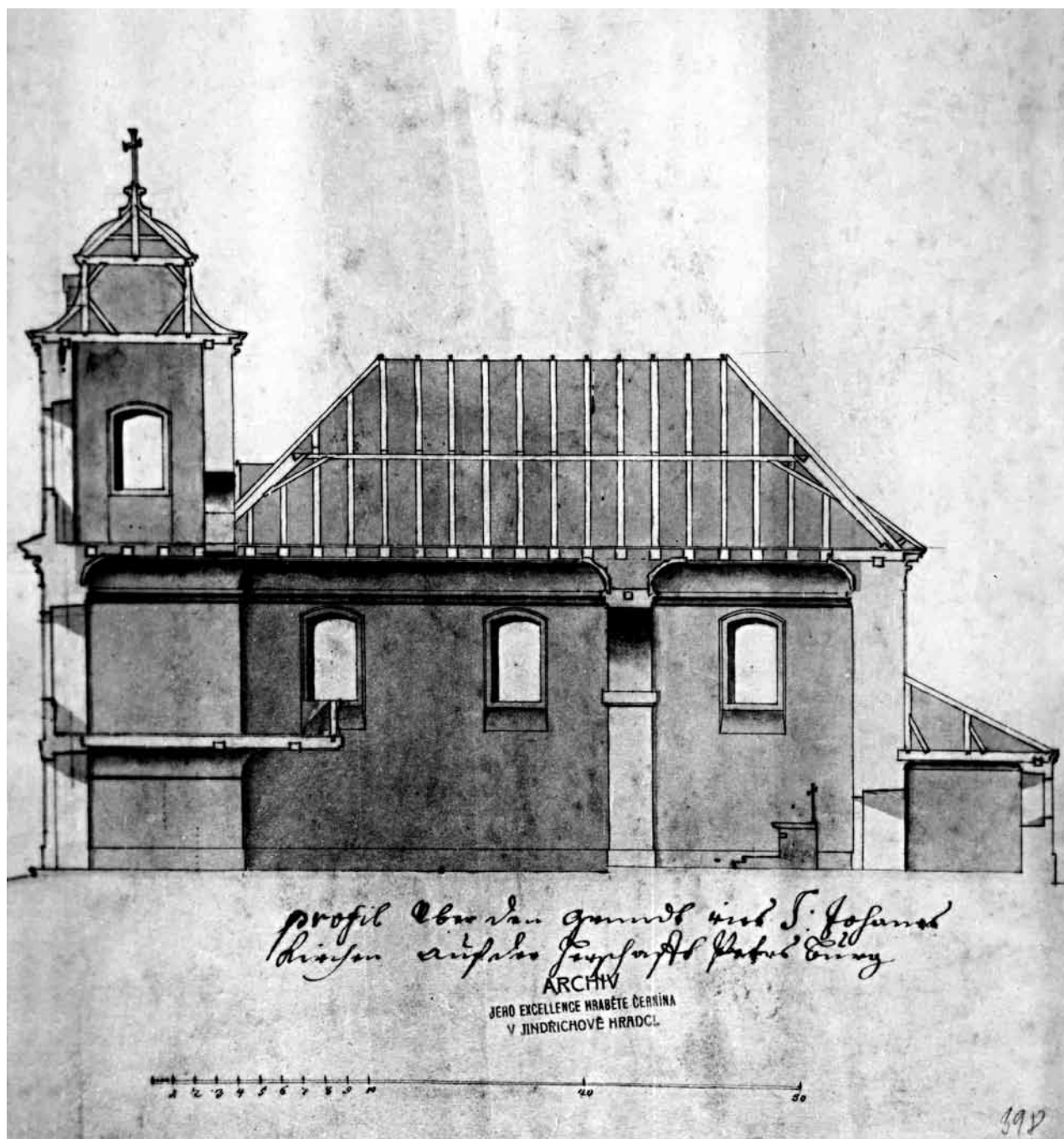
9 ROTT, W., c. d., s. 876.

10 BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, s. 208.

11 SOKA Plasy, GOHOUT, F.: *Heimatkunde und Geschichte der Stadt Scheles*, s. 147, s odkazem NA C 215, C. 4, Liber confis. 2., fol. 2, D.Z. 141 J 17 a 292 H 8.

12 SOKA Plasy, GOHOUT, F., c. d., s odkazem na RA Černínů, Jindřichův Hradec, sign. IA alfa, 2a.

13 SOKA Plasy, Žihle, *Liber memorabilium*, fol. 125.

Obr. 4. František Maxmilián Kaňka: Řez [podélný, k návrhu na rozšíření stavby kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovci]. Asi 20. léta 18. století. (Převzato z VLČEK, P.: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, s. 82)

dominikálu z roku 1713 se počet obyvatelstva výrazně zvýšil: jednalo se celkem o 261 duší z obou vesnic (opět není zmíněn Ostrovec). Zvednul se také desátek, více u Velečína, kde činil 7,2 strychu, u Pastuchovic se navýšil jen na 6 a ½ strychu žita. Příjmy tehdy přiznával farář Andres Jörschl.¹⁴ Ještě tereziánský katastr v polovině 18. století eviduje v Ostrovci pouze dominikální půdu, ale zmíněno je již šest domů.¹⁵

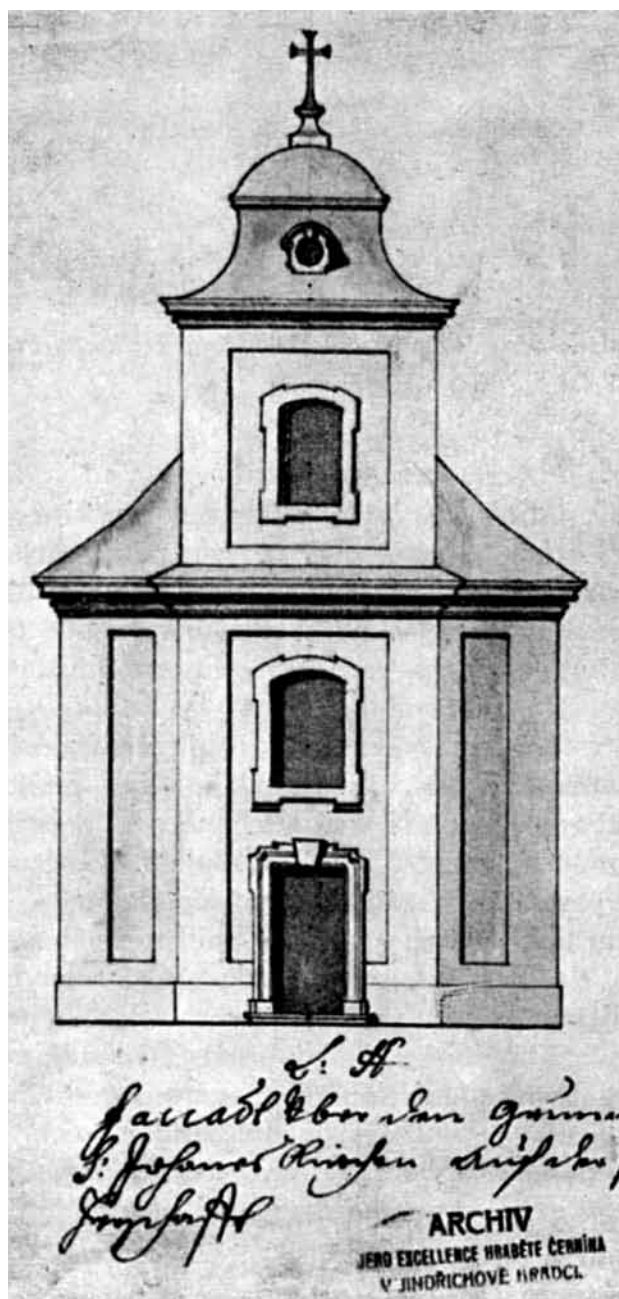
Přestože u kostela v Ostrovci nebyla žádná osada a sloužil vlastně jen Velečínu vzhledem k tomu, že Pastuchovičtí měli takřka stejně daleko do žihelského farní svatyně, uvažoval patronátní pán o jeho přestavbě. Lze se jen

domnívat, že to souviselo se špatným technickým stavem, popřípadě se skutečností, že u kostela byla právě tehdy založena osada. V každém případě již v dvacátých letech 18. století chtěl František Josef Černín z Chudenic nechat kostelík upravit a rozšířit. Tímto úkolem pověřil svého výborně placeného architekta Františka Maxmiliána Kaňku.

V roce 1940 upozornil na plány právě zmíněné přestavby, i když nepřesně identifikované jako návrh na úpravu

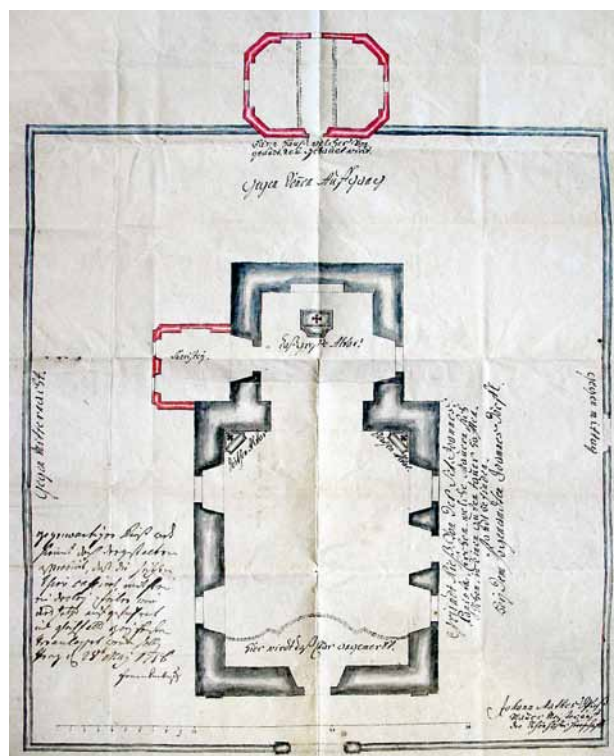
14 SOkA Plasy, Gohout, F., c. d., s. 147.

15 *Tereziánský katastr český*, 2. svazek, s. 400.

Obr. 5. František Maxmilián Kaňka. Fasáda [hlavní, k návrhu na rozšíření stavby kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovci]. Asi 20. léta 18. století. (Převzato z VLČEK, P.: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, s. 79)

kostela sv. Jana v Petrohradu, J. J. Morper.¹⁶ V černínském archivu v Jindřichově Hradci se zachovaly všechny tři plány kaple v Ostrovci (nedatované), popsané Kaňkovou rukou. Nadepsány jsou jako *S. Johannis kirche auf der Petersburger Herrschaft*. První plán je označen jako *Grundriß des alten Baues mit Erweiterungsvorschlag Schrift eigenhändig*, druhý jako *Faciada vber den Grundt ries* a třetí jako *Profil vber den grundt ries Beschriftung eigenhändig*. Kaňka navrhoval chrámovou stavbičku rozšířit na vstupní straně o věž a za presbyteriem, jehož boční zdi měly být ale zbourány, aby prostor presbyteria mohl být rozšířen, navrhoval přístavět sakristii. Starší okna po stranách lodi

Obr. 6. Johann Mathes Spiess: Návrh přístaveb v areálu kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovci. Půdorys. 1756. Rys černou tuší na papíře 43 × 50 cm. Kolorováno. Grafické měřítko. Signováno. (Národní archiv Praha, foto z archivu autora)

měla být rozšířena a zastropení – jak lodi, tak presbyteria – mělo být ploché. Návrh průčelí sledoval obvyklé kaňkovské řešení s lisenovými rámci, segmentově zakončenými okny se šambránami s uchy ve všech rozích a jednoduchým vstupním portálem.¹⁷

Na přestavbu nakonec nedošlo, nebo alespoň nebyla provedena v celém plánovaném rozvrhu: nevznikla ani věž, ani sakristie. K přestavbě a rozšíření kostela došlo až mnohem později, roku 1757 za Prokopa Vojtěcha Černína a jeho ženy Antonie, rozené Colloredo. Tento letopočet a sdužené erby manželů byly na triumfálním oblouku.¹⁸

V archivu pražského arcibiskupství se zachovala žádost vikáře ze Žaboklik P. Jana Clave, aby mohl dát veřejnou kapli sv. Jana Křtitele *in silva* u vsi *Johannesdorf* opravit a rozšířit. Podle rozpočtu měly práce přijít na 2 566 zl. a 12 kr. Přiložen je plán (půdorys), signovaný *Johann Mathes Spiess, Mauermeister auf die Schönhoffer Herrschaft*. J. M. Spiess byl docela aktivní polír a stavitel.¹⁹ V popisu je zmíněno, že kostnice bude od základu nově postavena. Jako novostavba je vyznačena i sakristie na severní

16 MORPER, J. J.: *Das Czerninpalais in Prag*, s. 169, pozn. 206.

17 Plány již byly několikrát publikovány, naposled VLČEK P.: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*, s. 79, 82.

18 ROTT, W., c. d., s. 878–879.

19 VLČEK P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 613. Spiess, zednický mistr a měšťan v Bušovicích, pracoval pro vikariát v Žaboklikách (po roce 1732 zde upravoval stavbu fary), takže návrh asi vzešel z iniciativy vikáře a nikoliv patronátního pána.

straně. Plány byly podle poznámky vyhotoveny v Praze 28. 5. 1756. Zachovaly se dva půdorysy a dvojí vyhotovení boční fasády.²⁰

Plány ale nezachycují dnešní stav kostela. Týkají se vlastně jen přístavby sakristie, nakonec zřejmě neuskutečněné, jak ukazují mapy stabilního katastru, na nichž žádná sakristie zakreslena není, a novostavby márnice, která naproti tomu postavena byla. Přitom na severní stěně presbyteria je dnes dobře patrná zadržívka nevelkého, segmentově zakončeného vstupu (28 cm od koutu zdi s triumfálním obloukem) o šířce 122,5 cm, jehož vnitřní strana má zachovanou omítku, svědčící o využívání tohoto vchodu v minulosti. Žádný otisk stavby, která by tvořila sakristii, není vidět.

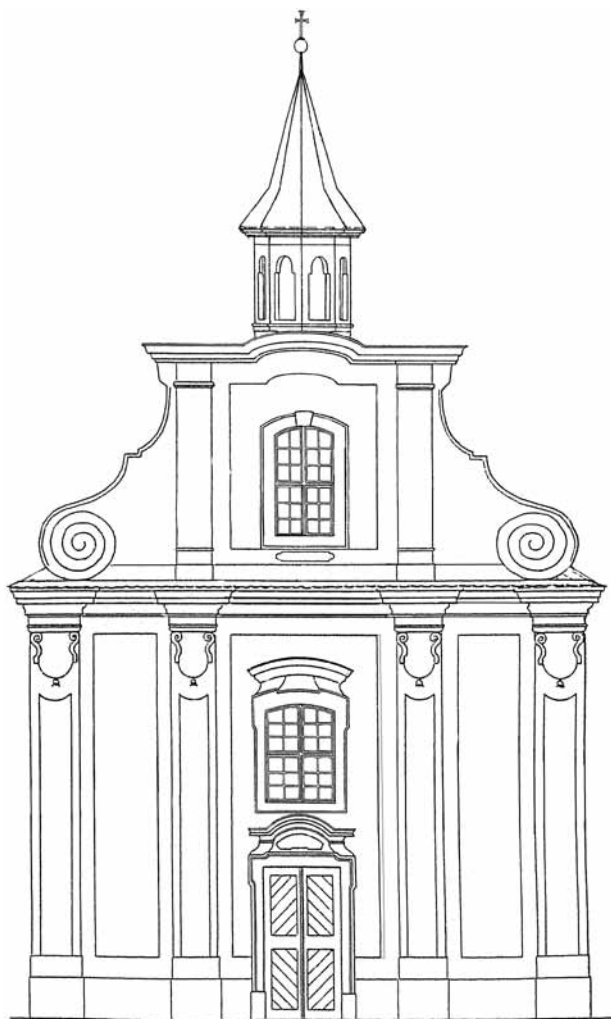
Rumělková barva, kterou jsou na plánu vytaženy nové přístavby, se neuplatňuje na žádné části zákresu existující stavby, na němž jsou ale ve shodě s Kaňkovými plány zachycena vždy dvě okna na severní i jižní straně chrámové lodi. Nalezneme tu ještě dva velice zajímavé detaily, vyznačené jako současný stav: jednak dynamicky pojatou kruchtou, jednak pilastry hlavního průčelí. Zdá se být tedy jisté, že v mezidobí od projektu od F. M. Kaňky po návrh od J. M. Spiesse proběhla menší barokní přestavba kostela. Při ní byla zvětšena okna. Gotický vstupní portál na jižní straně lodi byl tehdy stále funkční.

Stavební úpravy v roce 1757 byly zřejmě nakonec náročnější, než jak ukazuje Spiessův návrh. Během přestavby se asi ukázala nutnost celou severní stranu pro její špatný technický stav zbourat takřka v celém rozsahu a nově vyzdít, ale již jen s jediným oknem uprostřed. Podobně byla zazděna dvojice oken u jižní fasády a nově vybouráno jediné okno nad nově zazděným gotickým vstupním portálem. Odlišně byla v interiéru vyřešena kručhta. Sice tak trochu v závislosti na řešení Kaňkově, ale nově byl vyprojektován i triumfální oblouk, jenž byl silně zúžen, jistě proto, že se počítalo se zaklenutím presbyteria. Na tento záměr poukazují vložené šikmé koutové pilastry, které měly nepochybně nést baldachýnovou klenbu, patrně neprovedenou.

Nově byly také přeřešeny fasády, zvláště hlavní štítové průčelí. Na štítu lze rozeznat dvě fáze: starší štít měl nižší křídla s drobnými volutami, ale nakonec byl štít vyzděn v náročnější podobě s mohutnými volutami po stranách. Je otázkou, zda k tomu došlo ještě během barokní úpravy, kdy do projektu zasáhl významnější architekt, nebo až při obnově kostela v době po požáru v roce 1878. První předpoklad se zdá být pravděpodobnější. Ještě jeden detail byl pozměněn, a to pravá část lisenového rámce průčelí, která byla proti protějškovému prvku rozšířena. Jistě se tak stalo proto, že vstupní portál a okno nad ním jsou poněkud vychýleny z osy a nevelké zesílení lisenového rámce mělo alespoň částečně tuto asymetrii vyrovnat. Ani zde není patrné, kdy k této změně došlo; jisté je, že se tak stalo až po omítnutí.

Pozdně barokní řešení je poměrně kvalitním, byť nevelkým dílem. Nelze vyloučit hypotézu V. Ryšavého o autorském podílu Antona Haffeneckera, jenž byl tou dobou architektem Černínů, a mohl tak výslednou podobu Spiessovy přestavby zásadním způsobem pozměnit.²¹

Kostel v Ostrovcu zdaleka není bezvýznamnou architekturou. Na formování jeho stavby se již od středověku

Obr. 7. Ostrovec, kostel sv. Jana Křtitele. Hlavní průčelí. (Kresba P. Vlček, 2016)

podíleli zdatní kameníci a stavitelé, v době barokní přímo či nepřímo významní projektanti.

Kostelík ovšem není jedinou zajímavostí Ostrovice. Další je sama, takřka miniaturní vesnice. Podle J. Schallera se v roce 1787, jak už bylo výše zmíněno, jednalo o osídlení *Johannesdörfel* o čtrnácti domech s tím, že zde donedávna byl jen dvůr a kaple sv. Jana v lese.²² Vskutku malá vesnička je ale zajímavá zaměstnáním svých obyvatel, majících jen velmi omezené pozemkové vlastnictví. Stabilní katastr dokládá pozemky (políčka a louky) jen u devíti usedlostí (čp. 1–3, čp. 5, čp. 9–13), z nichž největší patřily k usedlosti čp. 5 v majetku rodiny Harantů, kteří se živili také jako tkalci. Tak jsou psáni jak Jan Jiří Harant († 1765), tak Jan Petr, ale patrně i tito tkalci pocházeli z rodiny tesaře Kryštofa Haranta, jehož pozůstalá vdova Magdaléna zemřela ve věku šedesáti let roku 1752. Tesařské povolání

20 NA Praha, APA, kart. č. 1358. Plán půdorysu 42 × 55 cm, resp. 43 × 50 cm, dvojmo provedená boční fasáda na plánu 35 × 44,5 cm, resp. 36 × 44 cm, rýsováno na papíře černou tuší, šedě lavírováno, kolorováno.

21 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv.

22 SCHALLER, J., c. d., s. 116.

Obr. 8. Ostrovec, kostel sv. Jana Křtitele. Detail volutového štítu hlavního průčelí (dodatečně přizdělá část je zeslabena). (Foto P. Vlček, 2013)

bylo v Ostrovcu nejběžnější – nalezneme je hned v devíti chalupách (a to ještě když už nepočítáme s Kryštofem Harantem).

Starší matriky povolání obyvatelstva neudávají, takže prvním bezpečně doložitelným tesařem v Ostrovcu je Jakob Müller v usedlosti čp. 11 v roce 1747, dále Martin Kraupner roku 1753 a Mathes Kraupner roku 1789, oba v usedlosti čp. 3, Matěj Schiferdecker (Schieferdecker) v roce 1759 a Adalbert Schiferdecker v roce 1799, oba v usedlosti čp. 6. Ale vzhledem k tomu, že se stejná jména objevují i ve starší matrice, je pravděpodobné, že první tesaři byli zaměstnání již při místním vrchnostenském dvoře.

V roce 1771 lze doložit tesaře Matyáše Čihaře (Tschiharsch), kdy se přiženil do domu čp. 3 rychtáře Antona Stürzla (Störzla, † 1777). O tři léta později byl tesař Josef Vočovský (Wotschowsky) v usedlosti čp. 10 a tesař Joseph Steiner v usedlosti čp. 2, kam se roku 1779 přiženil (a stal se švagrem) tesař Jakub Čihař. V konci 18. století (1780) je zmíněn tesař Thadeas Müller v usedlosti čp. 14, kde ovšem později (1790) bydlel sedlář, roku 1782 v usedlosti čp. 12 tesař Anton Kraus a v roce 1792 tesař Johann Schiferdecker v usedlosti čp. 13, patrně z rodiny v usedlosti čp. 6. V roce 1794 je tesař Adalbert Schiferdecker z čp. 15 totožný se stejnojmenným, výše uvedeným tesařem z čp. 6.

Hned tři tesaři přišli do Ostrovice (tehdy již do *Johannesdörflu*) z nedaleké Drahouše, ležící jižně od Jesenice rovněž na černínském panství. Jistě z této obce pocházel Jakub a Matěj Čihařové, také Anton Kraus. Všechny zmíněné okolnosti svědčí pro skutečnost, že Černínové nechali v někdejší Ostrovcu založit novou vesnici na místě malého statku, jehož pozemky rozparcelovali a přidělili tesařům. Dávno před raabizací tak zde vytvořili pozoruhodnou obec, kde tesaři zpracovávali asi pro celé černínské panství dřevo z lesů v okolí.

V čele vesnice stál rychtář. Nejstarší známý z nich je Anton Störzl (asi 1701 – 28. 2. 1777) z usedlosti čp. 9, posléze pak Adalbert Lifka (patrně Liška) z usedlosti čp. 1; zřejmě také proto bylo při číslování domů v roce 1771 započato od malé hospodářské usedlosti Lifkovy. Nechyběl dům obecního pastýře (pastouška, čp. 8) v tradiční pozici u průhonu na obecní pastviny a dům vojenských vysloužilců (čp. 7). Chyběla ale obecní kovárna.

Vznik nové vesničky či vrchnostenského dvora na místě dávno zaniklé středověké vesnice lze podle matrik poměrně přesně určit do období let 1715–1716; do té doby žihelská matrika lokalitu vůbec neuvádí, byť v ní nalezneme nejružnější samoty jako Chvojkův, Vocáskův či Blatenský mlýn, nebo dvůr Pohvizdy a Malměřický ovčín.

Obr. 9. Ostrovec, kostel sv. Jana Křtitele. Detail lisenového rámce hlavního průčelí po pravé straně portálu s viditelným dodatečným rozšířením. (Foto P. Vlček, 2013)

Do roku 1715 tak zde nepochybně nebyla ani vesnička, ani dvůr, kostel stál osamocen uprostřed lesů, které jej obklopovaly ještě těsněji než dnes. Starý název *S. Joannes in Silva* ostatně tuto situaci dobře vystihuje.

Až z roku 1716, přesně 20. 7., máme první záznam v matrice sňatků, křtů a úmrtí z období let 1685–1728,²³ kdy Jakob Müller se svou manželkou Alžbětou pokřtili syna Václava. Hned v říjnu 1716 následoval další křest a v dalších letech se již pravidelně objevují křty – osídlení s mladými lidmi ožilo. Zdá se, že vrchnost založila dvůr s ovčínem, pro který bylo zapotřebí vykácet lesy. Proto zde byli snad už od počátku tesaři, kteří dřevo upravovali, a to s jeho využitím snad pro celé černínské panství. Jejich práce se osvědčila natolik, že vrchnost nakonec přistoupila k rozdělení půdy (ostatně nevelké) a vytvoření unikátní specializované vesničky tesařů. Tyto změny lze hypoteticky spojit se snahou o druhou přestavbu místního kostelíka. První jeho přestavba zřejmě na počátku dvacátých let 18. století souvisela se založením hospodářského dvora s šesti chalupami, druhá v roce 1757 patrně s krátce předcházející změnou dvora na vesničku s více jak dvojnásobným počtem chalup. Dispozici původního panského dvora nelze na starých mapách rozeznat. Podle W. Rotta se nacházel v prostoru pozdější usedlosti čp. 3 a patřil k němu ještě ovčín na místě usedlosti čp. 5.²⁴ S ohledem na zcela odlišnou podobu rolí ostatních vlastníků, které jsou celistvé, se zdá být pravděpodobnější, že původní panský dvůr stál na místě usedlosti čp. 5.

Nejstarší známý obyvatel Ostrovice Jakob Müller (asi 1680–1766), nebo jeho stejnojmenný syn byli snad tesaři, což je doloženo v roce 1747; tesařem byl i další příslušník rodiny, Thadeas (1777). Ani u Johanna Kraupnera, psaného též jako Graubner (asi 1675–1745), není povolání označeno, ale jeho potomci – jak Martin (1764), tak Mathes (1789) – jsou uvedeni jako tesaři. Další osobou, která se objevuje v roce 1718 v Ostrovci, byl Johann Urban, jehož potomek Wenzl Urban se roku 1769 zmiňuje jako tesař. To platí i pro Ondřeje Vočovského, nepochybně stejné generace, protože vdova po něm Rosina zemřela roku

Obr. 10. Velečín, indikační skica k mapě stabilního katastru (1841). Výřez s osadou Ostrovec (Johannes Dorf). Stav vesnice před požárem v roce 1878, zákresy mladších úprav. (Národní archiv Praha, reprofoto, 2006)

1761 ve věku osmdesáti let. Mezi jeho potomky patřil tesař (1763) Antonín (asi 1711–1783), Josef (1774) a opět Josef (1841). Lze tak předpokládat, že tři z původních obyvatel v šesti domcích byli tesaři.²⁵

Vesnice v době svého vzniku, patrně tedy kolem poloviny 18. století, dostala pravidelné uspořádání obklopující v podobě lehkého obdélníka starší kostel sv. Jana Křtitele s hrazeným hřbitovem. Do všech čtyř koutů návsi ústily cesty. Jednotlivé hospodářské usedlosti jsou jak na tzv. císařském otisku stabilního katastru (*Welletschin*, 1841), tak v nezměněné formě i na indikační skice (*Johannes Dorf*) zobrazeny jako stavby spalné (vždyť se jednalo o osadu tesařů), s výjimkou domu čp. 16, který však byl mladšího původu. Původní usedlosti kolem návsi, k nimž patřily i nějaké pozemky, sestávají zpravidla ze tří stavení – obytného, patrně s navazujícími chlívkou, stodoly v pozadí dvora a další menší hospodářské stavby. Domky bez pozemků měly jednoduchou podélnou dispozici.

V roce 1878, na přelomu jara a léta, požár zničil takřka celou obec včetně střechy a vybavení kostela. Následná přestavba znamenala náhradu původních dřevěných stavení za objekty nové, již zděné, z nichž některé částečně

23 SOA v Plzni, sign. Žihle 01.

24 ROTT, W., c. d., s. 880.

25 SOA v Plzni, sign. Žihle 02, 03 a 07.

dodržely starší dispozici obytných budov (usedlosti čp. 1, 3, 9, 10 a 13). Nová výstavba si však uchovávala tradiční charakter, takže na příkladu usedlosti čp. 12 vidíme, že obytné stavení po pravé straně nadále zachovává dělení na vstupní síňku, světnici v průčelí stále ještě štítově orientovaného domu, černou kuchyni a komoru, na kterou navazují chlívký pod jednou střechou a malá stodola s mlatem a jedinou pernou, kolmo přímo navazující na obytnou budovu. Na levé straně dvora vznikl výměnek s jednou místností; pod ním je klenutý sklípek, patrně pozůstatek původní stavby. Na rozdíl od jiných německých osad v regionu chybí patrová stavení, což je pochopitelné, když se jednalo o chudou a malou vesnici bez sedláků, jen s chalupníky, a to ještě s malým pozemkovým vlastnictvím.

K roku 1898 se v Ostrovcí uvádí 95 obyvatel v celkem osmnácti domech.²⁶ Dnes je nejvyšší číslo popisné 31, což je dům postavený mimo původní obvod vesnice. Kostel je postupně opravován, už má novou střechou s věžičkou a nová okna. Naposledy byl opatřen také novými dveřmi.

Príspevek vznikl jako součást projektu Proměna venkovské architektury s důrazem na vývoj v 19. a 20. století, jenž je realizován s podporou Ministerstva kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II).

²⁶ *Ottův slovník naučný*, 13. díl, s. 17.

Prameny

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber III et IV, (ed. EMLER Josef), (LC III–IV). Praeae, Typis Grégerianis, 1879.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber VI, (ed. EMLER Josef), (LC VI). Praeae, Typis Grégerianis, 1883.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber VII, (ed. EMLER Josef), (LC VII). Praeae, Typis Grégerianis, 1886.

Národní archiv Praha (NA), Archiv pražského arcibiskupství (APA), recepta, kart. č. 1358, prosinec 1757. Tamtéž, Stabilní katastr, indikační skici, Plzeňský kraj.

Národní památkový ústav, ú. o. p. v Plzni, spisový archiv, popis kulturní památky rejstř. č. 11847/4-5105, kostel sv. Jana Křtitele, zpracoval PhDr. Vratislav Ryšavý.

Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z diecezí Pražské. (Ed. TOMEK, Wacław W.), (RDP). Praha, Královská česká učená společnost, 1873.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, Církev římskokatolická, sign. Žihle 01, (1685–1728), 02, (1729–1744), 03, (1745–1783), a 07 (1784–1908; Žihle, Ostrovec).

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích (SOKA Plasy), Archiv obce Žihle, *Liber memorabilium*, fol. 125. Tamtéž GOHOUT, Franz: *Heimatkunde und Geschichte der Stadt Scheles*. 1935, rkp.

Tereziánský katastr český. 2. svazek, (ed. CHALUPA, Aleš et al.). Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1966.

Literatura

BÍLEK, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha, František Hřivnáč, 1882.

ČECHURA, Martin: Archeologický výzkum kostela sv. Jana Křtitele v Ostrovcí. In *Dějiny staveb 2011*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka/Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2012, s. 199–205.

MORPER, Johann J.: *Das Czerninpalais in Prag*. Prag, Volk und Reich, 1940.

Ottův slovník naučný. 13. díl. Praha, J. Otto, 1898.

ROTT, Wenzel: *Der Politische Bezirk Podersam (Gerichtsbezirke Podersam und Jechnitz)*. Podersam, Bezirkslehrervereins, 1902.

SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 9. Theil. Prag/Wien, Schönfeldschen Handlung, 1788.

VLČEK Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, Academia, 2004.

VLČEK Pavel: *Slavné stavby Františka Maxmiliána Kaňky*. Praha, Foibos Books, 2016.

Summary

Ostrovec (Johannesdörf), a small village of carpenters

Keywords: *Ostrovec (Johannesdörf) — carpenters — church of St John the Baptist — František Maxmilián Kaňka — Johann Mathes Spiess — Antonín Haffenecker*

On the site of the long ago abandoned medieval village of Ostrovec, a new settlement of Johannesdörf came into existence in the early 18th century. Initially, it may have been a small manorial farmstead whose grounds were divided among the settlers. In nine of fourteen cottages standing there in the 18th century, carpenters were living. It was a small village of carpenters who

worked with wood from the nearby forests. From the original settlement, the church of St John the Baptist has been preserved; it came into existence approximately in the mid-14th century thanks to the Prague-based Knights of the Cross with the Red Star. In the time after 1720, a remodelling of the church was being considered. Its plans were elaborated by František Maxmilián Kaňka, but that remodelling failed to be carried out. Based on a design by the master bricklayer Johann Mathes Spiess, another remodelling from 1757 was probably adjusted in conclusion, perhaps by Antonín Haffenecker.

(Translated by Karel Matásek)

Usedlost čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub

JAKUB KRČEK – KATEŘINA KNOTOVÁ

Průzkum usedlosti čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub (okr. Cheb) přinesl nové poznatky o jejích dějinách. Podařilo se identifikovat několik stavebních etap, z nichž zásadní byly dvě, v letech 1843 a 1867. Rod Denků, v jehož vlastnictví se usedlost nacházela v období let 1663–1946, patřil mezi nejbohatší selské rody usazené ve Vysočanech, což se projevilo ve stavební podobě usedlosti. Ta se dochovala sice v torzálním, ale přesto dobře čitelném stavu, kdy původní konstrukce z 19. století nebyly převrstveny pozdějšími přestavbami. Unikátním stavebním prvkem je arkádové zápraží lemující po celé délce jižní stranu hlavního domu. Usedlost čp. 7 ve Vysočanech reprezentuje přeměnu objektů podobného typu z dřevěné do zděné podoby během 19. století na Tepelsku, kde mnohá srovnatelná zástavba v druhé polovině 20. století zanikla.

Klíčová slova: Tepelsko — zaniklá sídla — venkovská usedlost — lidová architektura — arkádové zápraží — zděné přestavby — rodina Denkova — Friedrich Zickler

Tepelsko patří k těm pohraničním mikroregionům České republiky, které intenzivně pocítily důsledky politického a společenského vývoje po druhé světové válce. Vysídlení německého obyvatelstva a neúspěch pokusů o jeho náhradu nově příchozími lidmi vedly k zprerhání sídelní kontinuity, budované od vrcholného středověku a mnohde navazující na ještě starší sídelní tradici. Proces formování kulturní krajiny v prostoru Tepelské vrchoviny, východních okrajů Slavkovského lesa a dnešního Mariánskolázeňska byl po staletí nesen aktivitami premonstrátského kláštera v Teplé. Jeho zrušení negativně ovlivnilo další vývoj území, nehledě na velký úbytek populace, rozrušení sídelní sítě, fyzický zánik části historického stavebního fondu a další průvodní jevy charakteristické pro všechna periferní území v poválečném Československu.

V současnosti bylo opakovaně poukázáno na archeologický potenciál lokalit vysídlených v moderní době, na nichž lze terénním výzkumem sledovat nejen proces zanikání sídla, ale i různé aspekty jeho života napříč historickými obdobími.¹ K tomu je třeba dodat, že významné možnosti poznání skýtá také stavebněhistorický průzkum, který lze však na rozdíl od výzkumu archeologického aplikovat pouze na omezeném souboru lokalit. Jejich počet se v důsledku postupné degradace dlouhodobě neudržívaných stavebních konstrukcí neustále snižuje; v zájmu zachování povědomí o kulturním dědictví je odborná dokumentace a hodnocení pozůstatků zanikajícího osídlení. Zároveň je nutné si uvědomit, že při výzkumu lokalit opuštěných po roce 1945 se zpravidla dotýkáme projevů podstatně starších sídelních aktivit, které byly jinde už narušeny modernizacemi v druhé polovině 20. století. To se netýká pouze stavební podoby objektů nebo původního půdorysného uspořádání sídel, ale i dalších prvků kulturní krajiny, jako jsou drobné sakrální stavby, hospodářské zázemí vsí (plužiny) apod.

Jedním z příkladů venkovského osídlení na území historického Tepelska, jež zanikly v době po roce 1945,² jsou Vysočany u Ovesných Kladrub (okr. Cheb). Vesnice ležící v jižním cípu Slavkovského lesa, přibližně 7,5 km jihozápadně od Teplé a 7 km jihovýchodně od Mariánských

Lázní, nesla německý název *Wischezahn*.³ Nejpozději od druhé poloviny 13. století, kdy je její existence poprvé zachycena v písemných pramenech,⁴ tvořila až do konce období patrimoniální správy majetkové příslušenství kláštera v Teplé.⁵ Nejstaršími archivními prameny je ve Vysočanech v 17. století doložena existence devíti selských usedlostí a obecní pastoušky.⁶ Do poloviny 18. století přibýly tři chalupnické usedlosti,⁷ pozvolný nárůst obydlí méně majetné společenské vrstvy pokračoval až do konce 18. století, kdy se vývoj počtu vysočanských domů víceméně uzavřel.⁸ Správní reformou v roce 1850 připadly Vysočany jako samostatná obec pod okres Teplá. K němu náležely až do roku 1949 (v období let 1869–1921 byly osadou sousední, později rovněž zaniklé obce Výškovičce). V roce 1949 přešla správa vysídlených obcí Vysočany

1 Např. VAŘEKA, P. et al.: *Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945*.

2 K zaniklým středověkým vsím na panství kláštera Teplá srov. ČECHURA, J.: *Poznámky k místopisu někdejšího tepelského klášterství*.

3 SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník historický království Českého*, s. 991, se domnívá, že původní název byl *Vysočané*. PROFOUS, A.; SVOBODA, J.: *Místní jména v Čechách*, s. 665, uvádějí též lidové názvy *Wischazoa* a *Wischozohn*. SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 9. Theil, s. 194, má názvy *Wischezan* a *Wisoczán*. SOMMER, J. G.: *Das Königreich Böhmen*, 6. Band, s. 269, upozorňuje na názvy *Wischezahn*, *Wysočan* a *Wizochane*. Na starých mapách se můžeme setkat též s variantami *Wischezaba* (Müllerova mapa Čech, 1720) nebo *Wischizan* (tzv. 1. vojenské mapování, 1764–1768).

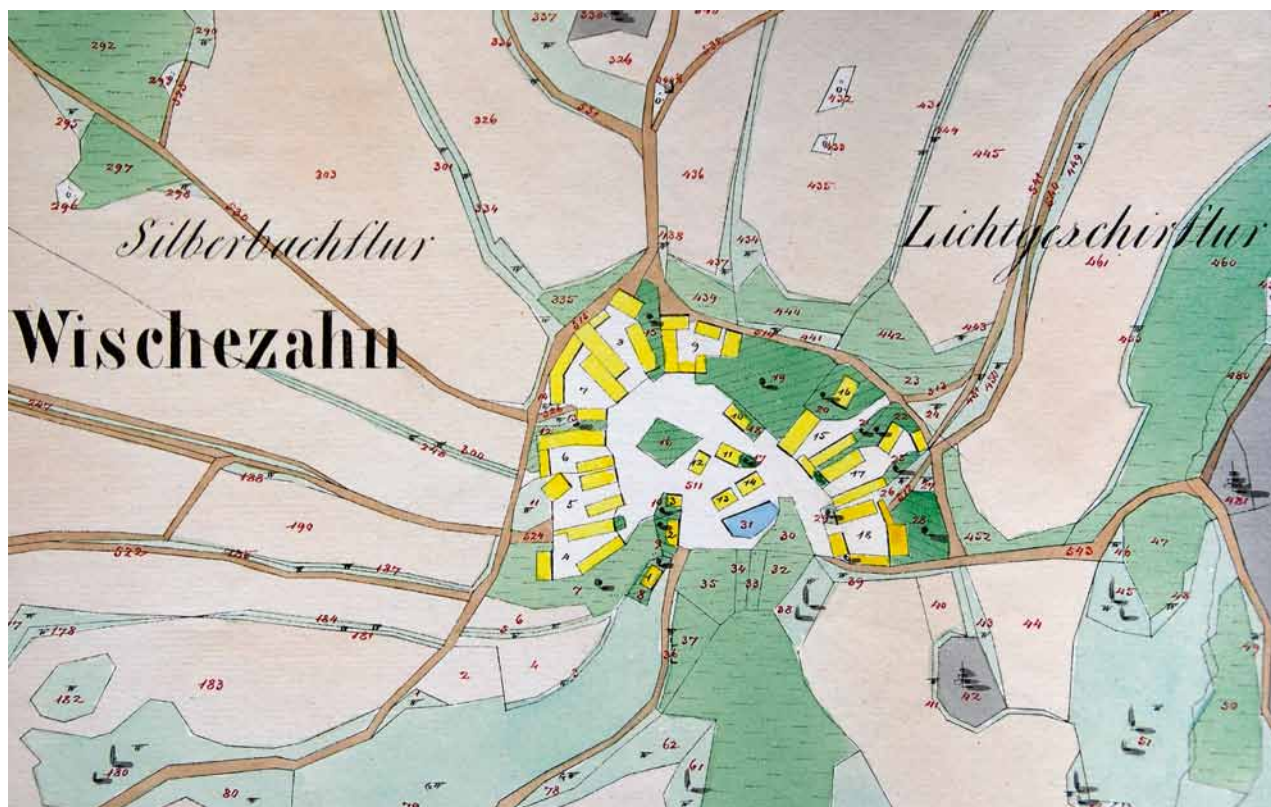
4 Vysočany (*Wizochane*) se poprvé objevují ve výčtu majetkového příslušenství potvrzeného v držbě tepelského kláštera papežem Řehořem X. dne 23. 5. 1273. *RBM 2*, č. 825, s. 334–335. *CDB 5/2*, č. 707, s. 351–352.

5 SEDLÁČEK, A., *c. d.*, s. 991.

6 *BR 2*, s. 423–424.

7 *TK 2*, s. 208–213.

8 Data publikovaná v základních topografických příručkách od 1. poloviny 19. století do 30. let 20. století dokládají stagnující vývoj lokality, kterou tvořilo na počátku uvedeného časového úseku 17 a na jeho konci 19 domů.

Obr. 1. Vysočany, ves na tzv. císařském otisku stabilního katastru. Výřez. 1839. Usedlost čp. 7 je vpravo dole, na stavební parcele č. 18. (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, reprofoto J. Krček, 2014)

Obr. 2. Vysočany, indikační skica stabilního katastru. 1839–1861. Výřez s usedlostí čp. 7 a jejím blízkým okolím. Východně od usedlosti čp. 7, poblíž vidlice cest na okraji lesa, je zakreslena Denkova cihlářská pec, parc. č. 20 (Národní archiv Praha, reprofoto Národní archiv Praha)

i Výškovice (obě tehdy okr. Mariánské Lázně) na obec Ovesné Kladruby, se kterou byly obě lokality sloučeny v roce 1952 a staly se jejími osadami (spolu s již dříve připojenou osadou Milhostov). Po reformě okresní správy v roce 1960 připadly Ovesné Kladruby včetně zanikajících Vysočan pod okres Cheb, zatímco Výškovice se jako osada obce Chodová Planá staly součástí okresu Tachov.⁹

Přes svou periferní polohu na rozhraní krajů Karlovarského a Plzeňského nejsou Vysočany v literatuře neznámou lokalitou. Začátkem třicátých let minulého století jim věnoval pozornost A. Gnirs. Ten si povšiml nápadného

půdorysného uspořádání vesnice, tvořené hrázděnými i roubenými stavbami, výrazně ovlivněného terénními podmínkami, zaznamenal některé specifické stavební formy a popsal soubor drobných památek.¹⁰ Fragment zdejšího pozoruhodného, ale tehdy již zanikajícího stavebního fondu, reprezentujícího řídký typ úplného chebského dvorce se špýcharem nastaveným nad kolnou se středním vjezdem do dvora, stihl v padesátých letech 20. století zdokumentovat V. Mencl.¹¹ Další práce, postihující především historii a topografii místa nebo i vzpomínky pamětníků, náležejí do regionální vlastivědné produkce, v druhé polovině 20. století a na počátku 21. století pěstované na obou stranách státní hranice (delší tradici lze sledovat mezi německými badateli, často odsunutými českými Němci a jejich potomky).¹² Do domácí vlastivědy

9 Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970, s. 598. RÁJKOVÁ, J.: Místní národní výbor Ovesné Kladruby 1945–1976, s. 6.

10 GNIRS, A.: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*, s. 572–573.

11 MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*, s. 188–191, obr. 470–474 (fotografická dokumentace a zaměření usedlostí čp. 3 a 13).

12 HÜTTL, F. (1967): *Wischezahn*, s. 552–554. Týž (1977): *Wischezahn*, s. 395–398. *Informative Aufzeichnungen aus der Geschichte der Kirchsprengel-Ortschaften: Habakladrau, Abschin, Hohendorf, Müllestau, Wischezahn, Wischkowitz im Heimatkreis Marienbad*, s. 222–245.

Obr. 3. Vysočany, příruční katastrální mapa (vyřazená). 1874–1877. Výřez s usedlostí čp. 7 a jejím blízkým okolím. (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, reprofoto J. Krček, 2014).

byly Vysočany uvedeny teprve nedávno.¹³ Stručnou zprávu z vizuálního průzkumu usedlosti čp. 7, využívající poznatků archeologa chebského muzea P. Šebesty, publikoval na počátku osmdesátých let 20. století Z. Buchtele.¹⁴ Ve stejné dekádě usedlost popsal pracovníci SÚRPMO Praha v rámci inventarizace památek lidové architektury na území okresu Cheb.¹⁵ Nepříliš přínosná je diplomová práce o zaniklých vesnicích na Tepelsku; v ní se o usedlosti čp. 7 ve Vysočanech hovoří chybně jako o zámku.¹⁶

Předkládaný příspěvek prezentuje poznatky získané stavebněhistorickým průzkumem usedlosti čp. 7, st. pozemky č. 18/1 a 18/2, k. ú. Vysočany u Ovesných Kladrub,¹⁷ jenž vznikl v Západočeském institutu pro ochranu a dokumentaci památek v roce 2014 na objednávku soukromého vlastníka nemovitosti.¹⁸ Oporu pro interpretaci výsledků terénního průzkumu (prosinec 2013, květen a červen 2014) poskytly archivní prameny, z nichž vyplynula zejména ucelená představa vývoje majetkoprávních vztahů od počátku 17. století až do doby zániku vesnice a časové ukotvení jednotlivých stavebních fází usedlosti.

Popis

Zkoumaná památka stojí při jihovýchodním okraji bývalé návsi, v zatáčce hlavní přístupové cesty do Vysočan směrem od Výškovic a Ovesných Kladrub. Jedná se o čtyřstranný statek s dvojicí štítově orientovaných domů trojdílné dispozice chlěvního typu na severní a jižní straně, uzavřený směrem na západ – do návsi ohradní zdí

s bránou. Na východní straně vymezují dnešní areál ruiny stodoly s přístavky dalších hospodářských objektů, na něž navazovala rozlehlá zahrada.

Severní budova, obytný dům hospodáře, na obdélníkovém půdorysu zhruba 30 × 11,5 m je umístěna delší osou ve směru východ–západ. Je zděná, přízemní s částečně dochovaným polopatrem a nedokončenou novou sedlovou střechou nad obytnou (západní, menší) částí. Nad síní a hospodářskou (východní, větší) částí s chlévy střecha i krov chybějí. Obytná část a arkádové zápraží jsou vyzděny z cihel, hospodářská část z lomového kamene, klenby cihelné.

Hlavní západní štítové průčelí je obráceno do někdejší návsi. V přízemí je členěno nesymetricky na tři okenní osy a přechází v ohradní zeď s bránou a brankou pro pěší, která ústí do arkádového zápraží. V úrovni polopatra má čtyři okenní osy, z nichž tři odpovídají oknům v přízemí a čtvrtá je zhruba nad brankou. Pod okny jsou provedena

13 ŠVANDRLÍK, R.: Vysočany [online]. *Zaniklé obce v okolí Mariánských Lázní*. BUCHTELE, Z.; ŠVANDRLÍK, R.: *Ovesné Kladruby a zaniklé obce Vysočany a Výškovice*, s. 111–124.

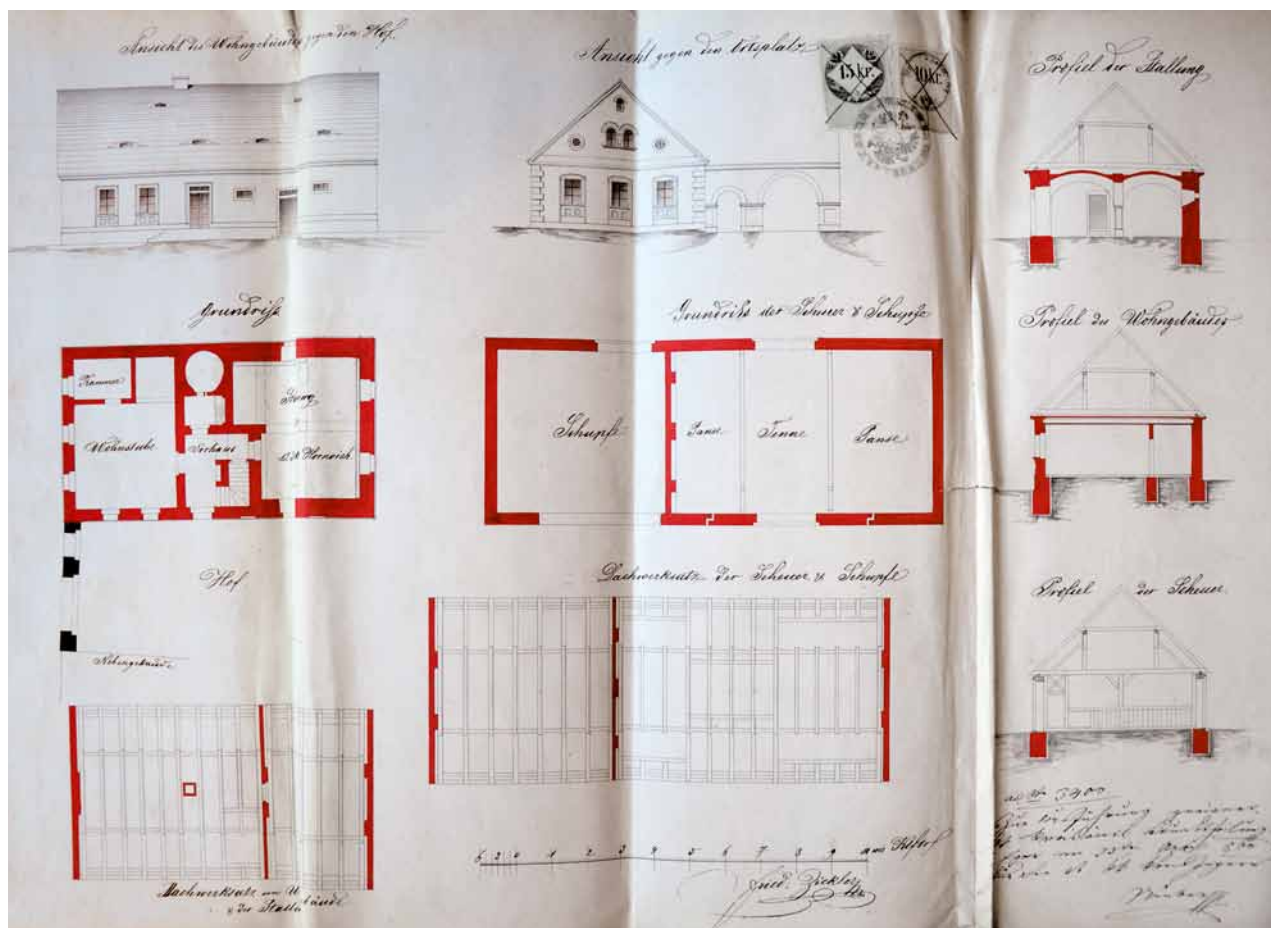
14 BUCHTELE, Z.: *Vysočanský statek*.

15 DOSTÁL, P. et al.: *Inventurní průzkum lidové architektury okresu Cheb*.

16 KROCOVÁ, J.: *Archeologický výzkum zaniklých vesnic na Tepelsku*, s. 47–59.

17 Jde o kulturní památku, č. rejstříku ÚSKP 24159/4-4682.

18 KNOTOVÁ, K.; KRČEK, J.; ŠÍROKÝ, R.: *Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost býv. čp. 7*.

Obr. 4. Friedrich Zickler: Vlkovice, projekt přestavby domu čp. 2. 1860. Pohledy, půdorysy, příčné řezy. Rýsováno na papíře, grafické měřítko (sáhové). Signováno. (Státní okresní archiv Cheb, reprofoto J. Krček, 2014)

ve zdivu vpadlá obdélná pole. Pod dvěma jižními okny přízemí jsou těsně nad terénem okna do sklepa. Nahoře ve štítu je jedno asymetricky umístěné okno. Okna mají buď rovné, segmentové, nebo půlkruhové záklenky a jsou opatřena štukovými šambránami. Horní okraj štítu lemují keramické tvarovky s motivem listovce a perlovce. V polopatre lze v okenních osách vidět obdélníková pole starší fasády. Omítka je velmi poškozená; zachovala se zhruba na polovině průčelí. Pod zbytky bílého nátěru omítka se nalézá starší žlutý nátěr.

Na jižní straně je dům v celé délce lemován jen zčásti dochovaným arkádovým zápražím o sedmi polích a hloubce necelé 2 m. Zápraží mělo původně šest kamenných sloupů a cihelné plackové klenby, uložené v drážkách do cihelných pasů, ztužených táhly.

Okenní ani dveřní výplně a rámy se nedochovaly, zůstal pouze kamenný nadsvětelník vstupu do domu s datačním nápisem. Polopatro vynesené při fasádě arkádami je osvětleno malými obdélnými okny. Na západním průčelí se nad arkádou nacházejí částečně dochované malé otvory, které snad byly součástí holožníku.

Do domu se vchází od jihu. Ve vstupní síni ve střední části je vstup vlevo do světnice, vpravo na schodiště do polopatra. V zadní pravé části síně se vstupuje do chlévní části a ústí zde schodiště ze sklepa. Komín je umístěn proti hlavnímu vstupu ve zdi oddělující síň od kuchyně.

Světnice na západním konci domu má zhruba čtvercový půdorys a osvětlují ji tři okna v průčelí a dvě okna na zápraží. V severní třetině je ze světnice vydělena pomocí cihelné příčky světnička s jedním oknem. Klenba světnice se světničkou byla rozdělena pomocí soustavy větších a menších, zhruba půleliptických pasů a jednoho půlkruhového pasu na celkem šest polí segmentové klenby; světnice má čtyři klenební pole omezená obvodovými zdi a dvojicí křížících se klenběních pasů. Světnička se dvěma poli klenby je od hlavní světnice oddělena dvěma půleliptickými pasy (výše zmíněná příčka stojí pod tím západním z nich). Okna mají rovný cihelný záklenek, pravoúhlo špaletu a dodatečně provedené polodrážky pro osazení vnějších okenních výplní. Na stropě a stěnách se zachovaly zbytky několika vrstev výmalyby.

Do kuchyně se vstupuje v severozápadním koutu síně. Malá obdélná místnost je osvětlena dvěma okny. Zastropena byla v západní části segmentovou klenbou (dnes zřícenou). V jižní stěně je na šířku západního pole nika se segmentovým záklenkem, při jejím západním koutě jsou otvory do komína. Východní stěna je poškozena žárem. Uprostřed ní se nachází dodatečně probouraný otvor do chlévní části; z jeho pravého horního rohu mírně stoupá v tloušťce zdi sopouch, pokračující za roh nade dveřmi až do komína.

Obr. 6. Vysočany u Ovesných Kladrub (okr. Cheb), kolmý letecký snímek. 1957. (Převzato z WWW: <<https://geoportal.gov.cz/web/guest/map>>)

Chlív má čtyři pole pruské klenby, vyzděné z cihel. Vstupuje se do něj jak ze síně, tak ze dvora. Jeho součástí byl původně také vestavěný psí kotec s kruhovým vstupním otvorem pod okny chlěva (dnes zaslepen cihelnou vyzdívkou).¹⁹

Do sklepa vede strmé jednoramenné zalomené schodiště s kamennými stupni. Sklep se dělí na dvě části. První využívá prostoru pod schodištěm a síní, druhá se nachází pod světnicí a tvoří ji obdélný prostor se třemi poli segmentové klenby mezi příčnými, zhruba půleliptickými pasy. Osvětlena je dvěma okny v západním průčelí domu.

Schodiště do polopatra je jednoramenné, zalomené, s kamennými profilovanými stupni. Uspořádání polopatra vychází opět z třídílné dispozice. Nad světnicí byla omítaná světnička s úzkým přístěnkem na severu, nad síní a kuchyní horní síň, kam ústí schodiště, zatímco nad hospodářskou částí byl půdní prostor.

Krov, dochovaný nad západní a střední částí domu, je hambalkový, podepřený dvěma stojatými stolicemi. Sloupky stolic mají šikmé vzpěry čepované do vazných trámů. Původní vaznice a sloupky jsou opatřeny okosením.

Jižní budova, někdejší výměnek, má půdorys zhruba 32 × 9 m a trojdílnou dispozici s obytnou částí na západě a hospodářskou částí na východě, kde navazuje v podélné ose průjezdná kolna. Dům je přízemní, zděný, v obytné části dílem z cihel, ale hlavně z lomového kamene. Obě části domu jsou sjednoceny sedlovou střechou s plechovou krytinou.

Hlavní štítové průčelí směřuje na západ do bývalé návsi. Je symetrické, členěné v přízemí na tři a v první úrovni krovu na dvě okenní osy, zatímco ve vrcholu štítu postačilo jedno malé kruhové okno. Okna v přízemí měla zřejmě šambrány (zachoval se jejich otisk). Okna do krovu mají štukové šambrány a kamenný parapet. V přízemí jsou do

starších okenních rámců vsazena trojdílná špaletová okna. Jihovýchodní nároží domu v ohbí cesty je zkoseno.

Do dvora má obytná část domu tři okna. Nad pravým vstupem i nad vjezdem do chlěva jsou v omítce patrné negativy zřejmě podávacích vikýřů.

Západní štítové průčelí je do úrovně římsy provedeno z lomového kamene, štít je cihelný. Nadezdívka, která na severní straně dosahuje výšky 2,5 m, odděluje nad úrovní střechy spára.

Do obytné části se vstupuje na severní straně. Hned vlevo od vstupu stoupá schodiště na půdu. Dále se přes síň klenutou třemi pruskými klenbami vchází vpravo do světnice, přímo do někdejší černé kuchyně, vlevo do chlěvní části. Vedle vstupu do chlěva, pod schodištěm na půdu, ústí schodiště ze sklepa.

Světnice zaujímá západní konec domu. Zahrnuje ve své jižní třetině světničku, oddělenou pomocí polopříčky.²⁰ Světnice je opatřena čtyřmi okny, dvěma na severní a dvěma na západní straně; třetí okno směrem do hlavního průčelí patří ke světničce. Světnice se světničkou byla sklenuta čtyřmi poli české klenby do půlkruhových klenbních pasů. Na východní stěně, směrem do černé kuchyně, lze nad podlahou vidět příkladací otvor; pod stropem ústí do komína dnešní kamna.

Kuchyni tvoří malá místnost čtvercového půdorysu s jedním okenním otvorem v jižní stěně. Zaklenuta je dvěma způsoby: v jižních dvou třetinách je to klenba půlkruhově valená, severní třetina má segmentovou, dodatečně

19 Srov. ZEMAN, L.; SCHIERL, J.: *Vestavěné psí kotce v lidové architektuře Toužimsko a Chebska*.

20 Polopříčkou rozumíme příčku, která dosahuje svou délkou pouze do zhruba poloviny místnosti, z níž se takto vyděluje menší prostor ohraničený třemi stěnami.

Obr. 7. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Zaměření půdorysu přízemí a sklepů, stavebněhistorická analýza. (Zpracovala K. Knotová, 2014; podklad Bečka - Pošta, SÚPPOP, 1988)

Obr. 8. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Celkový pohled z návsi od severozápadu. Kolem roku 1910. (Archiv dnešního majitele nemovitosti)

vloženou klenbu. Na jejím západním konci je pod stropem na traverzách a cihlách vynesena dolní část zděného komína pro kamna ve světnici. V kuchyni se omítky z větší části dochovaly i s výmalbou.

Chlív je umístěn ve středních dvou čtvrtinách dispozice. Člení se na dvě místnosti, přístupné ze dvora i ze sousedících prostor. Zaklenut byl čtyřmi plochými placukovými klenbami (dnes zřícenými) původně jako jedna místnost. Příčné pasy kleneb byly ztuženy železnými táhly. Na východě navazuje na chlív kolna, oddělená kdysi příčkou. Kolna má čtvercový půdorys a sloužila jako průjezdný prostor otevřený do krovu. Ve východní – štítové zdi je brána s půlkruhovým záklenkem, dnes uzavřená plaňkovým plotem. Dále se zde nalézá kolna, volně přístupná od severu ze dvora.

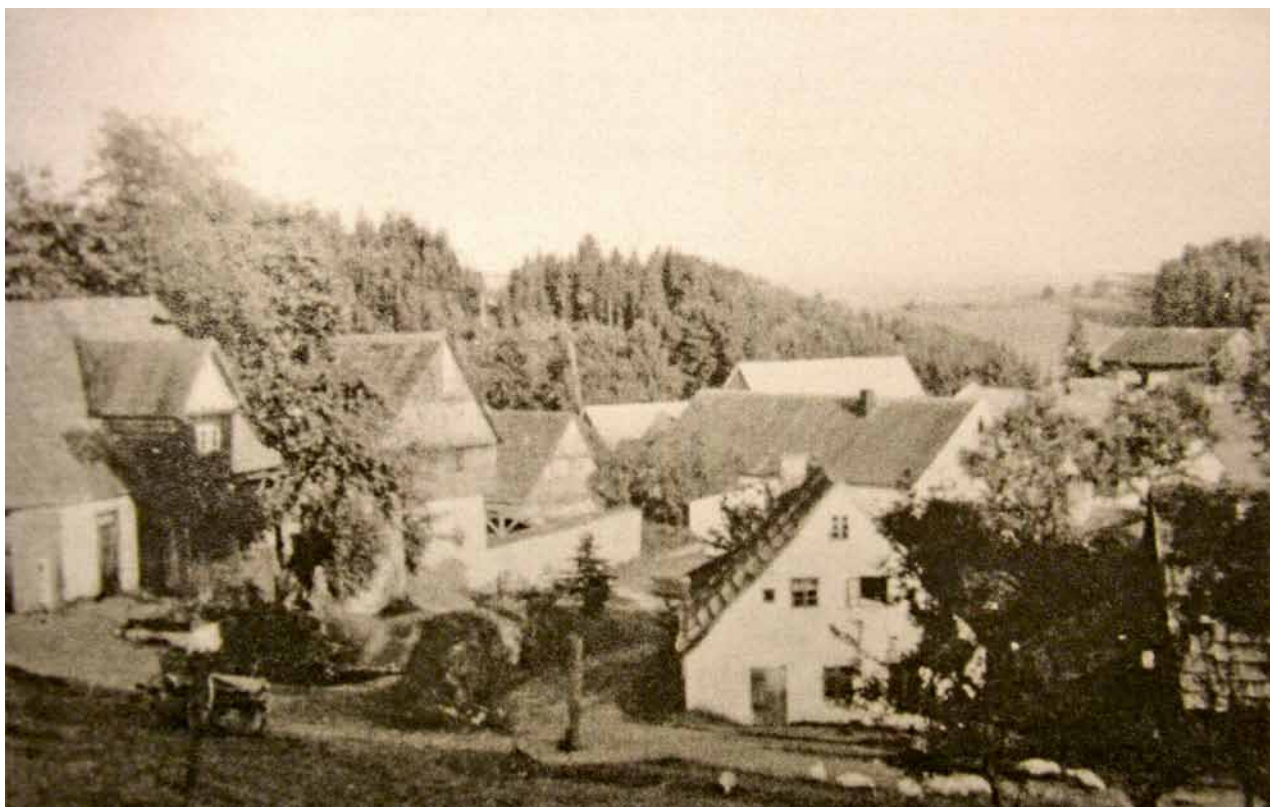
V jihovýchodním koutu síně se směrem na sever sestupuje po segmentově klenutém schodišti do sklepa. Na každé straně schodiště je jedna místnost. Pravý (východní) sklep je z větší části opatřen valenou klenbou provedenou z lomového kamene. Severní konec této klenby byl zkrácen a zakončen cihelným pasem, k němuž dosedá segmentová klenba schodišťové šíje. Obvodové zdivo levého (západního) sklepa je lomové, klenba z cihel. Od podesty schodiště je tento sklep oddělen schodišťovou šíjí s valenou klenbou a příčným klenebním pasem, obojí vyzděno z cihel. Tento sklep má dvě okna na severní straně a čtyři segmentové klenby, uspořádané analogicky podle situace v přízemí; dělicí klenební pasy vycházejí z asymetricky umístěného středního pilíře cihelného zdiva.

Na schody na půdu se nastupuje vpravo za vchodem do domu. Schodiště trémové konstrukce je jednoramenné, zalomené, opatřené segmentovou klenbou.

Krov je hambalkový s dvojicí stojatých stolic. Sloupky plných vazeb jsou podepřeny šikmými vzpěrami a opatřeny párem pásků, původní vaznice a sloupky mají okosení. Prostorově je krov rozdělen na dvě části, oddělené cihelnou příčkou s průchodem; západní část odpovídá v přízemí části obytné, východní část části hospodářské. Východní část je přisvětlena střešním oknem a kruhovým okénkem ve štítové zdi. Tato zhruba polovina střechy skrývá pod plechovou krytinou staré šindele.

Jak už bylo výše zmíněno, obě obytná stavení usedlosti byla na západní straně propojena ohradní zdí s bránou. Na severu zeď vychází ze štítového průčelí hlavní obytné budovy hospodáře, přičemž ještě v jeho hmotě se zde prochází brankou s rovným cihelným překladem do arkádového zápraží. Brána, původně půlkruhově sklenutá, se nedochovala s výjimkou jižního úseku zdi s mělkou nikou (slepou brankou) s cihelným půlkruhovým záklenkem na vnější straně. Tento úsek končí na severní straně výměnku, kde je armován cihlami. V úrovni těsně nad terénem zeď pokračuje však dál a váže se zaobleným nárožím k hlavnímu průčelí výměnku, takže před ním směrem do návsi vznikla malá předzahrádka ve tvaru trojúhelníku.

Na východní straně dvůr uzavíraly hospodářské budovy, umístěné do svahu. Před jejich dnešními torzy se nachází studna o kruhovém půdorysu, zachovaná do úrovně terénu a vyzděná z lomového kamene.

Obr. 9. Vysočany u Ovesných Kladrub, náves od severozápadu. Uprostřed zástavby je vidět dlouhá střecha a část průčelí hlavního obytného domu usedlosti čp. 7. Kolem roku 1940. (Převzato z *Informative Aufzeichnungen aus der Geschichte der Kirchsprengel-Ortschaften: Habakladrau, Abaschin, Hohendorf, Mülllestau, Wischezahn, Wischkowitz im Heimatkreis Marienbad*, s. 222)

Nejstarší dějiny do třicetileté války

Nevelké území katastru Vysočan se rozkládá na svažitém, k jihovýchodu orientovaném úbočí táhlého hřbetu, který z vyvýšené plošiny kolem Ovesných Kladrub kdysi jakoby vymylely dvě vodoteče, dnešní Stříbrný a Vysočanský potok. Západní strana příkře spadá k Jilmovému potoku, do něhož se oba zmíněné potoky vlévají. Na živiny chudá, kyselá půda Tepelské vrchoviny spolu s nadmořskou výškou až 700 m a drsné klima vytvářely mimořádně náročné podmínky pro středověké zemědělské osídlení.²¹ Osídlení v poměrně vysoké poloze (690 m n. m.) se ostatně odráží už v toponymu Vysočany.²²

Vývoj sídla, v písemných pramenech připomínaného poprvé v roce 1273,²³ nebyl příliš dynamický; základní půdorysné a prostorové uspořádání se stabilizovalo už ve středověku, završení vývoje časově spadá do 18. století. Samotná ves vznikla v mělké kotlině nad potokem uprostřed jihovýchodního svahu táhlé vyvýšeniny *Vysočanský les* (730 m n. m.). Charakter zástavby předurčil přirozený reliéf terénu, přičemž jednotlivé usedlosti po obvodu návsi byly zakládány na uměle vytvořených terasách.²⁴ V druhé polovině 18. století měly Vysočany už ten půdorys,²⁵ který v zásadě přetrval až do jejich zániku a je v dnešní krajině fixován reliktu sítě polních cest a pokryvem náletové vegetace. Mapa stabilního katastru z roku 1839 zachycuje Vysočany jako lánovou okrouhlou ves, podkovovitě otevřenou na jih, s malým rybníkem uprostřed návsi a s asymetricky vyvinutou radiálně uspořádanou pluzinou. Soubor de-

víti selských usedlostí s převážně štítově orientovanými domy na mapě z vnějšku lemuje záhumenicová cesta, prostor návsi se zahušťuje druhotnou domkářskou zástavbou. Všechny stavby ve vsi jsou označeny jako spalné, tedy s velkým podílem dřevěných konstrukcí.

Vysočany jsou příkladem menší vesnice svého druhu, přičemž je patrné, že výsledný počet usedlostí byl limitován výššími terénními podmínkami. Půdorysná struktura v podobě koncentrického lánového uspořádání, která se ve zvláště lesnaté krajině Tepelska vyskytuje i u mnoha dalších lokalit (např. Beranovka, Beranov, zaniklé Domaslavičky, Dobrá Voda, Holubín, Jankovice, Martinov, Stanoviště, Vlkovice),²⁶ prokazuje středověký původ osídlení, ačkoliv nelze prozatím spolehlivě rozhodnout, zda půdorysná forma těchto tzv. tepelských okrouhlic svědčí o prvotním lokačním rozvrhu z doby před polovinou 13. století,

21 Srov. CHARVÁTOVÁ, K.: *Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století*. ČECHURA, J.: *Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské*.

22 PROFOUS, A.; SVOBODA, J., c. d., s. 665–666.

23 *RBM* 2, č. 825, s. 334–335. *CDB* 5/2, č. 707, s. 351–352.

24 KLEMENTI, F.: *Der politische Bezirk Tepl*, s. 195. GNIRS, A., c. d., s. 572.

25 Srov. mapu tzv. 1. vojenského mapování z období let 1764–1768 (rektifikace 1780–1783), sekce č. 118. *Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska* [online].

26 PEŠTA, J.: *Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech*, s. 161.

Obr. 10. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Průhled bránou do dvora na hlavní dům s arkádovým zápražím. Vzadu v pátém oblouku arkády vestavěný psí kotec. (Muzeum Cheb, foto P. Šebesta, 1978)

anebo je výsledkem hypotetické přestavby vsí až na přelomu 14. a 15. století.²⁷

Pro středověk a starší raný novověk (před třicetiletou válkou) nelze v historických pramenech identifikovat zmínky, které by se přímo vztahovaly k usedlosti čp. 7 ve Vysočanech. Lze však odvodit, že její pozemek byl zastavěn již v nejstarší známé fázi osídlení, jak ji odráží půdorysné uspořádání vsi. Objekty na jihovýchodním okraji bývalé návsi patří mezi devět původních hospodářských usedlostí, které zaznamenáváme v nejstarších evidenčních pramenech a které tvoří rámec středověké zástavby. Stavebněhistorickým průzkumem nebyly však identifikovány žádné konstrukce, které by bylo možno přímo spojit se středověkou stavební fází. Konkrétní poznatky v tomto směru může přinést pouze archeologie.

Od třicetileté války do konce patrimoniální správy

Psané dějiny vysočanského statku čp. 7 se před námi odkrývají od první třetiny 17. století. V roce 1629 získal dvůr ve Vysočanech Kaspar Kogerer (též *Kochara*), když jej odkoupil od svých sourozenců a nevlastní matky jako dědictví po zesnulém otci Georgu Kogererovi za 300 kop grošů.²⁸ Poddanské povinnosti Georga (a následně Kaspara) Kogerera vůči tepelské vrchnosti jsou zachyceny

v urbářích z let 1629 a 1631 (1642). Georg, resp. Kaspar Kogerer, jeden z devíti vysočanských sedláků, platil stejně jako ostatní 50 gr. lozuňku, v termínu ke sv. Jiří odváděl daň z majetku ve výši 19 gr. a ke sv. Havlu 20 gr. stejně jako další dva sedláci ve vsi (šest odvádělo nižší daň 12 a 13 gr.). Robotní povinnosti každého vysočanského sedláka, tedy i Kaspara Kogerera, spočívaly ve dvou dnech orání, dvou dnech žnutí a jednom dni kosení.²⁹ Podle urbáře z roku 1651 poddanské závazky Vysočanských vzrostly, a to v důsledku škod způsobených tepelskému panství válečnými událostmi.³⁰ V případně roboty šlo o zvýšení na dva dny orání, čtyři dny žnutí a jeden den kosení.³¹ Berní rula z roku 1654 eviduje sedláka Kaspara Kogerera (v počestě variantě *Kochra*), který hospodařil na 22 stryších polí, z nichž 4 strychy osíval na zimu a 8 stryčů na jaře, čímž se z hlediska přiznané výměry obhospodařovaných pozemků překvapivě řadil mezi méně majetné sedláky ve vsi. Jako jeden z mála neuvěděl vlastnictví potahu a dokonce ani žádný chovný dobytek s výjimkou dvou vepřů.³²

27 CHARVÁTOVÁ, K., c. d., s. 80.

28 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 26, K 26, fol. 399r-400r.

29 SOkA Cheb, PT, inv. č. 3166, kn. č. 504, fol. 6v-7r, 71r, 85v, 88v, 95r.

30 Srov. HLINOMAZ, M.: *Klášter premonstrátů Teplá*, s. 54-61.

31 SOkA Cheb, PT, inv. č. 3165, kn. č. 503, fol. 33r.

32 BR 23/1, s. 265.

Obr. 11. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Dvůr při pohledu na západ. V průhledu brány je vidět rybník na návsi. (Muzeum Cheb, foto P. Šebesta, 1978).

Selskou usedlost Kaspara Kogerera koupil v roce 1663 Adam Denk, jenž přišel do Vysočan z Beranovky (Deutsch Porau, dnes část obce Teplá). Tam jej k roku 1654 zachytila berní rula jako chalupníka hospodařícího na 18 stryších půdy.³³ Kogererovu usedlost se vším příslušenstvím a pozemky (pole, louky, zahrady, štěpnice) Denk koupil za 320 kop gr. Prodávající si vymínil doživotní příbytek a některé naturální požitky.³⁴

S datem, kdy Adam Denk zakoupil Kogererovu usedlost, lze spojovat příchod tohoto na Tepelsku poměrně rozvětveného rodu do Vysočan; berní rula k roku 1654 žádného hospodáře jménem Denk ve Vysočanech neviduje, Denkové se však objevují v řadě jiných lokalit na panství tepelského kláštera (kromě Beranovky, odkud pocházel Adam Denk, také v městečku Teplá a vsích Hoštec, Ovesné Kladruby, Milhostov, Pernarec, Hvoždany, Dolní Kramolín a Výškovice).³⁵ V době po roce 1663, kdy kupuje Kogererův dvůr, se Adam Denk v pozemkových knihách připomíná roku 1670. Tehdy koupil od vdovy po Wentzelu Wurdingerovi za 9 zl. a 1 strych žita kus louky, který dříve, v roce 1646, prodal Wurdingerovi právě Kogerer.³⁶ Významněji se jméno Denk, které ovšem nemáme přímo spojeno s naším Adamem, ve Vysočanech připomíná k roku 1680 v souvislosti se selským povstáním proti tepelské vrchnosti.³⁷ Z roku 1684 pochází zápis v pozemkové knize, podle nějž prodal Adam Denk svému (nejstaršímu?) synu Mathesovi za 15 kop gr. stavební místo (*Baustell*) u svého dvora. Mathes Denk pak v roce 1693

ještě přikoupil dvůr svého švagra Bartla Sticha.³⁸ Z uvedeného vyplývá, že v tomto období se rod Denků ve Vysočanech postupně zabydloval. K roku 1718 zde hospodařil již na třech usedlostech, jak dokládá *fase* tereziánského katastru.³⁹ Josefský katastr v roce 1787 eviduje ve Vysočanech dva hospodáře jménem Denk (Antona, čp. 3, a Josefa, čp. 7),⁴⁰ a obdobně pak i stabilní katastr z roku 1839.⁴¹ Poslední dostupný seznam vysočanských hospodářů v době před rokem 1945 uvádí příjmení Denk již jen v usedlosti

33 Adam Denk osíval 2 strychy na zimu a 7 strychů na jaře, při své usedlosti v Beranovce měl dva potahy a choval jednu krávu, tři jalovice, dvě ovce a čtyři vepře. *BR 23/1*, s. 250.

34 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 26, K 26, fol. 441r–443v.

35 *BR 23/1*, s. 241, 250–253, 256–258, 264–265.

36 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 25, K 25, fol. 109v.

37 Do čela vzpoury se ve Vysočanech postavili Simon Ingrisch a jistý Anton Schnabel, řečený *Denk*. Koncem dubna 1680 byli oba odbojní sedláci zatčeni a v poutech odvedeni do Teplé, odkud putovali do krajské věznice v Plzni. Po měsíci věznění byli propuštěni na kauci. HÜTTL, F. (1977), *c. d.*, s. 395.

38 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 30, K 30, fol. 19r–24v.

39 NA Praha, TK, inv. č. 2276, kart. 693, fol. 370–375.

40 NA Praha, JK, inv. č. 3963, kart. 1951.

41 NA Praha, SK, inv. č. 6771, sign. Plz 581.

Obr. 12. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Arkádové zápraží hlavního domu. (Muzeum Cheb, foto P. Šebesta, 1978).

čp. 7.⁴² Na ní rod Denků hospodařil tedy nepřetržitě od roku 1663 až do svého nuceného vystěhování v době krátce po roce 1945.

První z majitelů vysočanské usedlosti čp. 7 z rodu Denků, Adam, postoupil na základě smlouvy z roku 1695 dvůr se vším příslušenstvím v ceně 440 kop gr. svému mladšímu synu Georgu Denkovi. Ke dvoru náležel nezbytný živý a mrtvý inventář, zahrady, louky a polnosti. Odstupující hospodář Adam Denk si ve smlouvě vymínil doživotní každoroční dávky ovsa, žita, zelí, řepy, lnu aj., dále pro svůj užitek kousek zeleninové zahrádky a štěpnice s jednou hrušní a jednou třešní a také louku na seno. Nastupující hospodář Georg Denk měl prodávajícímu zajistit doživotní příbytek a ve svém dvoře mu poskytnout komoru a chlév s půdou.⁴³

Podle *fase* tereziánského katastru z roku 1718 patřilo k usedlosti Georga Denka osm polí o celkové výměře 38 strychů 1 věrtel, přičemž 2 strychy 2 věrtel se nacházely na dobré, 5 strychů na střední a 30 strychů 3 věrtel na špatné půdě, a dále čtyři louky, jež dávaly 6 ½ fůry sena. Ve dvoře choval Denk dva koně a dva voly na potah, tři krávy, čtyři jalovice, dvanáct ovcí a tři vepře.⁴⁴

V roce 1727 převzala splácení dvora po Georgu Denkovi vdova Margaretha,⁴⁵ která během následujícího roku složila zbytek dlužné částky.⁴⁶ Smlouvou z roku 1732 pak postoupila usedlost svému synu Peteru Denkovi. Hodnota nemovitosti činila 500 zlatých rýnských a náleželo k ní obvyklé hospodářské zařízení a náčiní, hospodářská

zvířata a četné pozemky, zejména polnosti (např. dvacet čtyři záhonů *U Kříže*) a louky. Prodávající si vymínila kromě naturálních požitků (obilí, zelí, řepa, záhonek v bylinné zahradě, konopí, len, palivové dřevo) také právo doživotního užívání na zadní bidlo ve stodole pro ukládání obilí, místo ve starém domku pro třídění obilí, ukládací místo ve vedlejší komoře a vlastní příbytek.⁴⁷

Po Peteru Denkovi získal usedlost čp. 7 ve Vysočanech jeho mladší bratr a nejmladší pozůstalý syn Georga a Margarethy Denkových, Mathias. K budoucímu postoupení nemovitosti svému bratru se Peter Denk zavázal již ve svatební smlouvě uzavřené mezi Mathiasem Denkem a Katharinou Turbovou z Ovesných Kladrub v roce 1759;⁴⁸ podobný závazek obsahovala výše citovaná smlouva z roku 1732. K zaknihování pak došlo v roce 1770. Cena usedlosti

42 HÜTTL, F. (1977), *c. d.*, s. 395.

43 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 30, K 30, fol. 27r-33v.

44 NA Praha, TK, inv. č. 2276, kart. 693, fol. 370-375.

45 Georg Denk zemřel 1. 3. 1727. SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 02, fol. 328v.

46 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 30, K 30, fol. 75r-75v.

47 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 30, K 30, fol. 98r-102v.

48 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 94, K 94, pag. 569-570.

Obr. 13. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Zbytky hospodářských budov v zadní části dvora. (Muzeum Cheb, foto P. Šebesta, 1978).

včetně veškerého movitého i nemovitého příslušenství byla vyčíslena na 500 zl. Prodávající Peter Denk s manželkou si ve smlouvě vyměnili doživotní bezplatný příbytek ve dvoře a naturální dávky žita, ječmene, ovsa a hrachu a také volné záhony na pěstování brambor, zelí a řepy, kousek louky na seno, kousek zahrady na trávu, jednu řadu ve štěpnici a po dvou mandelech slámy od každého druhu obilovin. Do roku 1774 splatil Mathias Denk svému bratru pouze 82 zl. 15 kr. a dál se splátkami nepokračoval.⁴⁹ V roce 1781 pak byla sepsána mezi oběma bratry nová kupní smlouva. Jelikož Mathias již měl část kupní sumy splacenou z předchozího období, byla v nové smlouvě stanovena nižší částka 300 zl., přičemž 12 zl. splatil kupující zřejmě již dříve formou financování pohřbu manželky prodávajícího Petera Denka. Zbylou částku 279 zl. Mathias nikdy nesplatil – Peter Denk zemřel na konci roku 1782,⁵⁰ a jeho dědičský podíl na usedlosti čp. 7 připadl právě Mathiasi Denkovi.⁵¹

Tepelský urbář z roku 1772 eviduje selskou usedlost ve Vysočanech – poprvé s uvedením čp. 7 – ve vlastnictví Mathiase Denka. K usedlosti patřilo přes 38 strychů polí a zahrad, 2 strychy pastvin a porostlin, louky, z nichž se sklízelo 8 ½ dvojsprežní fůry sena a 1 ¼ strychu lesů. Mathias Denk odváděl ze svého hospodářství roční daň ve výši 28 zl. 45 kr.⁵²

Josefský katastr z roku 1787 uvádí jako vlastníka usedlosti čp. 7 ve Vysočanech Josefa Denka, ačkoliv ten se jím oficiálně stal až na základě pozůstalostního řízení v roce 1811. Objekty usedlosti se rozkládaly na pozemku č. top. 1434, a bezprostředně na ně navazovala travní zahrada za stodolou, 20 sáhů dlouhá, 13 sáhů široká (č. top. 1435), a druhá zahrádka pod okny, 3 sáhy dlouhá, 2 sáhy široká (č. top. 1436).⁵³

V roce 1811 se usedlost stala předmětem pozůstalostního řízení. Dědicem a novým majitelem se dle ujednání z března toho roku stal Josef Denk, plnoletý syn předchozího majitele Mathiase Denka a jeho manželky Kathariny. V zápisu v knize pozůstalostí je omylem uvedeno, že se jedná o usedlost čp. 7 ve Výškovicích, nepochybně je ale míněna usedlost ve Vysočanech. K ní náležel a předmětem

Obr. 14. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Štítové průčelí hlavního domu a ohradní zeď s bránou a slepou brankou při pohledu od jihu západu. (Národní památkový ústav, generální ředitelství, foto V. Hyhlik, 1987)

dědictví byl četný pozemkový majetek (celkem 26 jiter 683 čtverečních sáhů polí, 11 jiter 547 čt. sáhů luk a 5 jiter 607 čt. sáhů lesů a pastvin), živý inventář (kůň, dva tažní voli, kráva, jedna jalovice, šest ovcí a jedna prasnice), zemědělské náčiní a pochopitelně také všechny obytné a hospodářské budovy. Hodnota usedlosti činila 300 zl.⁵⁴

Následující majetková transakce proběhla v roce 1831 mezi sedmdesátiletým Josefem Denkem (za souhlasu jeho dvou starších plnoletých synů Michaela a Georga) a jeho nejmladším plnoletým synem Franzem. Předmětem prodeje byla usedlost čp. 7 se všemi k ní patřícími obytnými a hospodářskými budovami, s veškerým zemědělským náčiním, pozemkovým příslušenstvím a živým inventářem. Cena hospodářství činila 900 zl. konv. měny a prodávající Josef Denk si vyměnil doživotní příbytek v obytném domě a úložný prostor ve vedlejší komoře, hořejší ovčín pro ustájení svých dvou ovcí a nad ním ležící podkroví pro ukládání krmiva, hořejší půdu na skladování obilí a místo ve sklepě na skladování brambor. Dále si Josef Denk vyměnil například bezplatný přísun palivového dřeva a svíček, roční dávky obilí a jiných plodin (žita, ječmene, ovsa, pšenice, hrachu, brambor, ale i slámy a lnu), nebo kousek louky k užívání. Kupující se zavázal vyplatit své dva bratry vedle peněžních částek (každému po 200 zl. konv. měny) také určitým počtem kusů dobytka.⁵⁵

49 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 86, K 86, fol. 139r–140r.

50 Peter Denk zemřel jako bývalý sedlák (*excolonus*) ve Vysočanech čp. 7 dne 23. 12. 1782 ve věku 78 let. SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 03, fol. 54v.

51 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 86, K 86, fol. 280r–280v.

52 SOka Cheb, PT, inv. č. 3167, kn. č. 505, nefol.

53 NA Praha, JK, inv. č. 3963, kart. 1951.

54 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 144, K 144, fol. 128r–128v.

55 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 87, K 87, fol. 2r–3v.

Obr. 15. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Pohled od severozápadu. (Národní památkový ústav, generální ředitelství, foto V. Hyhlík, 1987)

I v době po roce 1831 však jako majitel usedlosti čp. 7 vystupoval Josef Denk, a to až do své smrti roku 1841.⁵⁶ Je to zřejmě například z výkazu desátků pro faru v Ovesných Kladrubech z roku 1836, kdy měl Josef Denk povinnost odvést 2 strychy žita a 2 strychy ova stejně jako ostatních osm vysočanských sedláků.⁵⁷ Stejně tak evidence stabilního katastru z roku 1839 uvádí jako majitele usedlosti čp. 7 na stavební parcele č. kat. 18 ještě sedláka (tříčtvrtelánika) Josefa Denka, řečeného *Schnabl*. Jednalo se podle všeho o nejzámožnějšího vysočanského hospodáře; ostatní majitelé domů ve Vysočanech jsou k roku 1839 uváděni jako pololánici nebo chalupníci. Denkův statek, tvořený obytnou budovou a hospodářskými objekty, se rozkládal na ploše 410 čt. sáhů (přibližně 1 475 m²) a náleželo k němu přes šedesát zemědělských pozemků (polí, luk, pastvin, lesů a zahrad).⁵⁸ V pozemkové knize vystupuje tehdy jako zákonitý majitel usedlosti čp. 7 Josefův syn Franz Denk,⁵⁹ jenž v roce 1839 převedl polovinu vlastnického práva na svou manželku Marii Annu.⁶⁰

Tzv. císařský otisk stabilního katastru z roku 1839 znázorňuje objekt čp. 7 jako čtyřstrannou usedlost na jihovýchodním okraji vsi. Všechny budovy v ní jsou označeny žlutou barvou jako spalné. Hlavní vjezd do dvora vede z návsi od západu. Obytný dům je situován nalevo od vjezdu na severní straně parcely, má štítovou orientaci s hlavním průčelím do návsi. Na jižní straně vjezdu navazuje vůči návsi okapově umístěný hospodářský objekt

s průčelím do dvora. K jihovýchodnímu nároží této stavby přiléhá další hospodářská budova bez vyznačené orientace průčelí, která vyplňuje jižní hranici parcely po celé délce. Na východní straně je dvůr uzavřen velkou hospodářskou stavbou, na niž pod mírným úhlem navazuje užší budova. Průčelí obou stavení směřují do dvora. Usedlost obchází po jižní straně cesta směrem do Výškovic. Další komunikace přichází k hospodářským budovám v zadní části dvora od severovýchodu ze záhumenicové cesty. V tomto prostoru se rozkládají menší pastviny, na východní straně usedlosti velká ovocná zahrada (štěpnice), malá zeleninová (kuchyňská) zahrádka se nalézá proti hlavnímu průčelí obytného domu směrem do návsi.

K roku 1861 je v protokolu parcelních změn, jenž je součástí písemného operátu stabilního katastru, zrna-

56 Josef Denk, sedlák ve Vysočanech čp. 7, zemřel 2. 4. 1841 ve věku 79 let. SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 09, pag. 103.

57 SOkA Cheb, FÚ Ovesné Kladruby, sign. 98, pag. 53.

58 NA Praha, SK, inv. č. 6771, sign. Plz 581.

59 Formální převedení usedlosti, v jejímž čele však nadále zůstal původní hospodář, nebylo na venkově tehdy výjimečné. Srov. GRULICH, J.; SKOŘEPOVÁ, M.: *Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství*, s. 65–66.

60 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7B. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 87, K 87, fol. 2r.

Obr. 16. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Nádvoří průčelí hlavního domu. (Národní památkový ústav, generální ředitelství, foto V. Hyhlík, 1987)

menána přestavba usedlosti čp. 7, jejímž zadavatelem byl Franz Denk. Provedené úpravy lze lokalizovat díky do-
datečným zákresům v indikační skice. Stavební parcela
č. kat. 18 byla rozdělena na dvě části 18/a a 18/b, odpoví-
dající současnému rozdělení (18/1, 18/2). K parcele č. kat.
18/a o výměře 373 čt. sáhů (přibližně 1342 m²) náležely
obytná a hospodářská budova čp. 7, situované na severní
a východní straně dvora; hospodářské stavení při západní
hranici parcely bylo zbořeno. Na parcele č. kat. 18/b o vý-
měře 78 čt. sáhů (přibližně 281 m²) vyrostla nová obytná
budova čp. 18 stejného majitele Franze Denka, která na-
hradila dosavadní hospodářský objekt na jižní straně dvo-
ra. Tato stavba byla již nespálná, jinak v zásadě kopírova-
la půdorys staršího objektu, který přesahovala západním
směrem, kam byla orientována svým hlavním průčelím,
a na jih do prostoru obecní cesty (č. kat. 543), jejíž posu-
nutí na úkor dosavadní pastviny (č. kat. 39) si stavba vynu-
tila. Rozšíření půdorysu novostavby oproti staré budově
dokládá též rozdíl ve výměrách dosavadní parcely č. kat.
18 a nově stanovených parcel č. kat. 18/a a 18/b, který činí
přibližně 148 m².⁶¹

Novostavbu lze podle mapových podkladů a prů-
vodního písemného materiálu datovat do rozmezí let
1839–1859, resp. 1861. K roku 1859 je v protokolu parcel-
ních změn uvedeno, že došlo k zvětšení plochy stavební
parcely č. kat. 18 přístavbou. Je tedy možné, že se původně
počítalo pouze s rozšířením stávajícího objektu, jak bylo

před rokem 1859 přinejmenším zčásti také provedeno.
V roce 1861 se pak píše o novostavbě, která v té době byla
již dokončena.⁶² *Terminus post quem* přestavby poskytla
dendrochronologická analýza vzorků odebraných z krovu
jižní budovy. Podle ní krov tohoto objektu vznikl ze smr-
kového dřeva skáceného v letech 1842/1843.⁶³ Etapiza-
ci přestavby objektu na jižní straně dvora pak nasvědču-
jí datační nápisy zdokumentované v osmdesátých letech
minulého století, na dnešní stavbě již neidentifikovatelné.
V krovu zděné kolny, navazující v podélné ose na chlév-
ní část domu, byl na vaznici zaznamenán letopočet 1848,
zatímco kamenné ostění vstupu do síně neslo letopočet
1855.⁶⁴ Není bez zajímavosti, že v roce 1859 si Franz Denk
postavil také cihlářskou pec (*Ziegelofen*), a to ve vzdále-
nosti asi 200 m směrem na východ od vsi, na okraji lesa
poblíž místa, kde cesta do Výškovic překonávala Vysočan-
ský potok. Cihlářská pec vznikla na nově vytvořené staveb-
ní parcele č. kat. 20 o výměře 12 čt. sáhů (přibližně 43 m²).
I tento údaj naznačuje, že výstavba domu čp. 18 byla zcela
dokončena až v roce 1861; zatímco v protokolu parcelních
změn je Denkova cihlářská pec uvedena již k roku 1859

61 NA Praha, SK, inv. č. 6771, sign. Plz 581.

62 Tamtéž.

63 KYNCL, T.: *Dendrochronologické datování krovů domu čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub.*

64 DOSTÁL, P. et al., c. d.

Obr. 17. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Pohled od severozápadu. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

(jako právě postavená) – stejně jako například i nová obecní kovárna na břehu návesního rybníčku (č. kat. 19) –, dům čp. 18 se jako novostavba uvádí až k roku 1861.⁶⁵

Důvodem právě uvedené přestavby bylo zřízení výměnku, jednoduché obytné jednotky se vstupní síní, černou kuchyní (s dymníkem), světnicí včetně světničky a novým sklepem. Světnice se světničkou byla rozdělena pomocí půlkruhových klenebních pasů na čtyři pole české klenby. Je pravděpodobné, že nová budova využila zbytků nadzemního zdiva svého předchůdce. Zjevně staršího data než novostavba je valený sklep, dnes pod západní částí chléva. Zároveň se stavbou sklepa pod novou světnicí byl zřízen nový vstup do starého sklepa. Starší zdivo z lomového kamene mohlo být částečně využito i v místech západního sklepa a chlévní části domu. Ve sklepech by tomu nasvědčovaly dva půdorysné ústupky v severní zdi, zazděné západní okno, jehož vyústění na fasádu není vidět, nebo cihelná nástavba kamenného zdiva.

Ve chlévě by pro využití staršího zdiva hovořila tloušťka zdi, která je větší než v novostavbě. Na jižní obvodové zdi však nejsou zvenčí vidět žádné stopy po napojení zdiva. Uvnitř chléva některé z kapes příčných cihelných klenebních pasů jeví známky dodatečného vybourání. Vznikl chlév se čtyřmi pruskými klenbami do pěti příčných eliptických a přízedních segmentových pasů. Na chlév na jeho východní straně navazovala průjezdná kolna.

S přístavbou výměnku dostal dům nový hambalkový krov, jednotný v celé délce od světnice po kolnu. Vaznice a sloupky jsou opatřeny okosením s oblým výběhem. Dům byl s přístavbou výměnku opatřen na jižní a severní

straně cihelnou fabionovou římsou a východní štít byl zvýšen o nadezdívku.

V souvislosti s uvedenou přestavbou byla zbořena hospodářská budova uzavírající dvůr směrem do návsi. Zděná brána na jejím místě však vznikla až při pozdější přestavbě severní budovy.

Lze se domnívat, že usedlost čp. 7 takto získala tu podobu, kterou zdokumentoval V. Mencl v polovině minulého století u dnes zaniklého objektu čp. 13 na západní straně návsi. Statek byl po přestavbě, datované v tomto případě rokem 1851, bez špýcharu, v čele dvora bylo na jedné straně štítové průčelí obytného domu obrácené do návsi a na druhé straně vrat štítové průčelí výměnku. Vzadu napříč stála stodola. Obytný dům byl v přízemí až na kuchyni a pec stále ještě celý roubený.⁶⁶

Od poloviny 19. století do druhé světové války

Mimořádnou ekonomickou pozici rodiny Denkových v době kolem poloviny 19. století, jejímž obrazem byla

65 NA Praha, SK, inv. č. 6771, sign. Plz 581. – V pozemkové knize je Denkova cihlářská pec uváděna na stavební parcele č. kat. 18/3 (KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7A). Zanikla nejpozději do roku 1925; na katastrální mapě z té doby příslušná parcela není už zakreslena.

66 MENCL, V., *c. d.*, s. 188–190.

Obr. 18. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Západní část dvora. Dvě arkády zápraží směrem k ohradní zdi jsou původní, zadení dvě nově vyžděny. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

přestavba usedlosti čp. 7, potvrzuje také jejich štědré donátorství. V roce 1854 nechali manželé Franz a Maria Anna Denkovi zřídit pomník připomínající Franzo-va tragicky zemřelého bratra Georga, jenž podlehl 16. 3. 1849 ve věku 51 let následkům úrazu s otřesem míchy.⁶⁷ Jednalo se o litinový kříž na zdobném kamenném podstavci o výšce 1,5 m, umístěný opodál brány usedlosti čp. 1 v severní části návsi.⁶⁸ Titíž manželé financovali pořízení dalšího kříže poblíž cesty do Ovesných Kladrub v roce 1864.⁶⁹ Tehdy byl však Franz Denk již po smrti;⁷⁰ vdově Marii Anně – spolu s nezletilými dětmi Johannem, Josefem a Annou – připadla jako dědictví v roce 1862 druhá polovina vlastnického práva k nemovitosti čp. 7 a 18.⁷¹ Hodnota usedlosti včetně pozemků byla vyčíslena na 2 500 zl. konv. měny, což nasvědčuje stavební proměně, při níž došlo k výstavbě nového zděného obytného domu na místě staré dřevěné hospodářské budovy. Hodnotu nemovitosti jistě zvyšovala i Franzem Denkem zřízená cihlářská pec. Poté, co Maria Anna Denková vyplatila dědický podíl manželům Michaelu a Margareth Schottovým z Vysočan čp. 12, zajistila převod vlastnického práva na své děti Johanna, Josefa a Annu.⁷² Na začátku roku 1875 nečekaně ve věku třiceti let zemřel Josef Denk;⁷³ jeho podíl připadl matce a oběma sourozencům.⁷⁴ V roce 1882 se podle kupní smlouvy stal jediným majitelem usedlosti čp. 7 a 18 Johann Denk.⁷⁵

Ještě předtím proběhla v areálu usedlosti čp. 7 a 18 další přestavba, která je dokumentována na příruční katastrální mapě z období let 1874–1877. Do let 1861–1874

lze datovat výstavbu nového obytného domu v severní části dvora. Oproti původnímu domu byl nespalný a zabíral větší část pozemku; na jižní straně došlo k rozšíření

67 SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 09, pag. 109.

68 GNIRS, A., c. d., s. 572–573, uvádí, že na kamenném podstavci kříže byl nápis *Gewidmet zum Andenken von Franz und Anna Denk für seinen verunglückten Bruder Georg Denk, welcher am 16. März 1848 [sic!] gestorben ist. 1854*. Srov. UPČ, s. 866. UPČ 2, s. 567. Kříž byl zřejmě v 2. polovině 20. století znovu postaven a opatřen novým textem. Podle popisu z roku 2005 byl pomník tehdy obnovený s dobře čitelným nápisem *Gewidmet zur Ehre Gottes von Georg Denk in Wischezahn 1854*, který se významně liší od nápisu uváděného A. Gnirsem. ŠVANDRLÍK, R., c. d. [online]. BUCHTELE, Z.; ŠVANDRLÍK, R., c. d., s. 122–124.

69 Kříž byl v roce 1979 nalezen povalený při silnici a jeho podstavec nesl sedmířádkový nápis *Zur Ehre Gottes gewidmet von Franz und Anna Denk in Wischezahn 1864*. V roce 2005 se podstavec nalézal na okraji nedalekého kameniště. ŠVANDRLÍK, R., c. d. [online]. BUCHTELE, Z.; ŠVANDRLÍK, R., c. d., s. 122.

70 Franz Denk, sedlák ve Vysočanech čp. 7, zemřel 8. 6. 1862 ve věku 61 let. SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 09, pag. 116–117.

71 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7B.

72 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 87, K 87, fol. 49v–50r.

73 SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 11, fol. 72v–73r.

74 SOA v Plzni, pracoviště Klášter, Vs Teplá, inv. č. 87, K 87, fol. 50r–50v.

75 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7B.

Obr. 19. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Detail štítového průčelí hlavního domu. Lze rozeznat dvě vývojové fáze – starší se žlutým nátěrem a obdélníkovými rámy v úrovni polopatra, a mladší s dodatečnou obloučkovou římsou, nárožními lisenami a okenními šambránami. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

směrem do dvora, na západní pak k protažení do prostoru zrušené zeleninové zahrádky (č. kat. 29) až na parcelní hranici u návsi. V rozmezí let 1874–1877 byly prováděny další úpravy touto přestavbou vyvolané, když původní zahrádka byla vysunuta před nové západní průčelí domu do prostoru návsi. Do míst již dříve zbořeného stavení na západní straně dvora byla přeložena zahrádka, nacházející se původně před fasádou jižního objektu a zaniklá při jeho rozšíření.

Přesné vročení stavby obytného domu čp. 7 vyplývá z nápisu vytesaného na překladu kamenného ostění hlavních vstupních dveří *Johann (?) Denk 1867. Nro 7*. Pokud je čtení jména správné, jsme svědky zajímavé situace, kdy byl jako stavebník usedlosti zvěčněn nejstarší syn, a tedy předpokládán dědic po zesnulém Franzi Denkoví, tehdy však pouze dvanáctiletý.⁷⁶ Výsledky dendrochronologické analýzy dataci potvrzují; krov severní budovy byl postaven ze smrkového dřeva skáceného v letech 1866–1867.⁷⁷

Stejně jako v případě stavby výměnku o generaci dříve, ani nyní, v případě hlavního domu hospodáře se zřejmě nejednalo o kompletní novostavbu, ale využilo se částečně zdiva staršího objektu. Dům získal na jižní straně po celé své délce arkádové zápraží s kamennými sloupy a pruskými klenbami.⁷⁸ V západní části byla postavena obytná jednotka se vstupní síní, světnicí včetně světničky, vydělené pomocí polopříčky, s kuchyní s tahovými kamny, světnicí v polopatře (v podkroví) a sklepem pod světnicí a síní. Lze předpokládat, že ke kuchyni náležela spížní komora a chlebová pec. Všechny přízemní prostory byly zaklenuty. Světnice se světničkou byla opatřena soustavou přibližně půleliptických pasů a jedním půlkruhovým pasem, vytvářejícími celkem šest polí segmentové klenby.

V chlévní části bylo opět využito staršího lomového zdiva, opatřeného na severní straně nadezdívkou z cihel. Vznikl chlív o čtyřech polích pruské klenby, provedené do příčných, přibližně eliptických pasů a přízvedních segmentových pasů, přičemž kapsy pro jejich uložení byly

Obr. 20. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Horní část torza kamenného vstupního portálu s nadsvětlíkem do hlavního obytného domu. V nadpraží vytesán nápis „Johann(?) Denk 1867. Nro 7“. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

na některých místech vybourány do staršího zdiva. Dům byl v celé délce opatřen hambalkovým krovem s dvojicí stojatých stolic.

Právě s touto přestavbou spojujeme výstavbu zděné brány s kapličkovou nikou na západní straně. Nelze vyloučit, že zdivo ohrady s bránou využilo zbytky západní zdi zbořeného hospodářského budovy, které vykračují před hlavní průčelí výměnku na způsob nízké zídky.

Stavební plány této proměny usedlosti čp. 7 ve Vysočanech neznáme. Podařilo se však nalézt několik plánů typologicky stejných domů, které ve stejné době, tedy v šedesátých letech 19. století, vznikaly v okolních vesnicích. Jedním z nich je projekt přestavby domu čp. 38 v Ovesných Kladrubech, tvořeného přední obytnou a zadní hospodářskou částí, pro Josefa Hohlera z roku 1862.⁷⁹ Společné rysy vykazují také dva projekty realizované v nedalekých Vlkovicích: plán na přestavbu obytného domu čp. 2 s hospodářskou budovou pro Ferdinanda Egerera a plán na přestavbu hospodářské usedlosti čp. 1 pro Franze Windische z roku 1860.⁸⁰ Všechny tři uvedené výkresy signoval architekt a stavitel Friedrich Zickler (1829–1899), což vede k domněnce, že právě on mohl být autorem projektu i na přestavbu usedlosti čp. 7 ve Vysočanech. F. Zickler je v literatuře dosud znám výhradně jako projektant a prováděcí stavitel v Mariánských Lázních; jeho dílo, zahrnující vedle obytných domů a vil také reprezentativní veřejné budovy (městské divadlo z roku

76 Potomek Franze Denka a jeho manželky Marie, rozené Voitové, se narodil 7. 1. 1855 a byl pokřtěn jménem Johann Nepomuk. SOA v Plzni, SMZČ, sign. Ovesné Kladruby 05, pag. 182.

77 KYNCL, T., c. d.

78 Klenby arkády jsou vyzděny z cihel 30 × 15 × 6,5 cm, opatřených kolkem F. D. W. Nepochybně se jedná o cihly z produkce Denkovy cihelny (*Franz Denk, Wischezahn*).

79 SOkA Cheb, OkrÚ Teplá, inv. č. 220, kart. 66, sign. 9/10.

80 Tamtéž, inv. č. 216, kart. 65, sign. 9/6; inv. č. 228, kart. 68, sign. 9/25.

Obr. 21. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Východní (zadní) štítové průčelí hlavního domu – detaily otvorů zřejmě do holubníku v půdním prostoru nad arkádovým zápražím. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

1866, některé lázeňské pavilony), je tam doloženo od sklonku padesátých do osmdesátých let 19. století.⁸¹ Přestavby venkovských usedlostí na Tepelsku, realizované pro vrstvu zámožných sedláků, ke které patřili i Denkovi v usedlosti Vysočany čp. 7, tak představují kvalitativně nový příspěvek k poznání profesní dráhy F. Zicklera, v regionu mimořádně aktivního tvůrce a stavebního podnikatele.⁸²

V roce 1892 převedl Johann Denk polovinu vlastnického práva k nemovitosti čp. 7 a 18 na svou manželku Marii.⁸³ Ze stejné doby se dochoval další pramen dokládající mimořádné majetkové postavení rodiny Denkových, a to soupis dárců, kteří v roce 1893 přispěli na pořízení nových varhan pro farní kostel sv. Vavřince v Ovesných Kladrubech. Johann Denk pro tento účel věnoval 10 zl., což byla nejvyšší částka mezi všemi příspěvky Vysočanských.⁸⁴ Manželé Johann a Maria Denkovi byli též donátory opravy barokní kamenné plastiky sv. Jana Nepomuckého, stojící před bránou usedlosti čp. 1, jak dokládá renovační nápis z roku 1906.⁸⁵ Po smrti Johanna Denka připadla v roce 1909 polovina vlastnického práva jeho nezletilému synu Antonovi. V roce 1913 nabyl Anton zletilosti a o rok později, v červnu 1914, získala polovinu patřící dříve Marii Denkové Terezia Denková. V březnu 1918 se Terezia Denková stala jedinou majitelkou celé usedlosti čp. 7 a 18,⁸⁶ neboť její manžel Anton zahynul v první světové válce.⁸⁷

Na katastrální mapě z roku 1925 má zkoumaný areál stejné základní uspořádání jako na mapě z let 1874–1877. Je tedy zjevné, že v poslední čtvrtině 19. století a v první čtvrtině 20. století zde nedošlo k žádným úpravám, které by pozměnily celkový rozsah usedlosti a jejích jednotlivých objektů. Výsledný stav domů čp. 7 a 18 určily přestavby ve čtyřicátých až šedesátých letech 19. století. Poté lze vysledovat jen několik dílčích úprav, které můžeme chronologicky vymezit pouze přestavbou domů na jedné straně a opuštěním usedlosti po roce 1945 na straně druhé. Ve výměnku přestala sloužit černá kuchyně. Ze světnice se tedy stala obytná kuchyně – světnice se

Obr. 22. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Cihla s kollem F. D. W. pocházející z vlastní cihlářské pece hospodáře a stavebníka Franze Denka. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

sporákem; odvod kouře z kamen vedl průrazem ve zdi do bývalé černé kuchyně a tam ústil do nově vykonzolidované spodní části komína. Asi zároveň bylo zvětšeno okno. Východní část chléva ve výměnku byla vydělena podezděním klenebního pasu. Vnější vzhled ovlivnila úprava fasády hlavního domu. Okna světnice dostala profilované štukové šambrány, štítové průčelí v úrovni přízemí bylo opatřeno nárožními lisenami a plochou římsou s obloučkovým motivem. Ve štku reliéfně provedená obdélná pole v polopatře byla zatřena maltou a původně žlutá fasáda byla nabílena. Je možné, že teprve tehdy získala světnice vnější okna, po jejichž rámech zůstala polodrážka. Úpravy fasády jsou dnes spolehlivě viditelné pouze v úrovni přízemí.

81 Srov. BRTEK, J.: *175 let od narození stavitele Friedricha Zicklera*. GNIRS, A., c. d., s. 184–185. KRČEK, J.; KNOTOVÁ, K.: *Halbmayrův dům čp. 32*, s. 125–126. ŠVANDRLÍK, R.: *Z rodu stavitelů v Mar. Lázních – Zicklerů*. UPČ 2, s. 351–352. VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 729. WEINMANN, J. (ed.): *Egerländer biografisches Lexikon mit ausgewählten Personen aus dem ehemaligen Reg.-Bez. Eger*, 2. Band, s. 346.

82 Do této skupiny staveb lze zařadit také obecní kovárnu ve Vlkovicích z roku 1854, první dosud identifikovaný Zicklerův projekt, nebo dům čp. 21 v Mnichově z roku 1864. SOkA Cheb, *OkřÚ Teplá*, inv. č. 216, kart. 65, sign. 9/6; inv. č. 228, kart. 68, sign. 9/25.

83 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7B.

84 SOkA Cheb, *FÚ Ovesné Kladruby*, sign. 98, pag. 43.

85 Nápis na podstavci sochy zněl *J. M. Denk 1906*. GNIRS, A., c. d., s. 572–573. Srov. UPČ, s. 866. UPČ 2, s. 567. Socha sv. Jana Nepomuckého se ještě v roce 1980 nacházela na svém místě, byt tehdy už zborcená. Roku 2005 se našel jen její podstavec. ŠVANDRLÍK, R., c. d. [online]. BUCHTELE, Z.; ŠVANDRLÍK, R., c. d., s. 122–124.

86 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7B.

87 *Informativne Aufzeichnungen aus der Geschichte der Kirchsprengel-Ortschaften: Habakladrau, Abaschin, Hohendorf, Müllstau, Wischezahn, Wischkowitz im Heimatkreis Marienbad*, s. 232.

Obr. 23. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Klenutá světnice hlavního domu. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

Po roce 1945

Terezia Denková byla do roku 1946 na dlouho poslední soukromou majitelkou usedlosti, sestávající při poválečné konfiskaci z obytného domu čp. 7 na st. parcele č. kat. 18/1, obytného domu čp. 18 na st. parcele č. kat. 18/2 a dále pozemků o celkové výměře 41 ha 7 arů 19 m². Největší rozlohu měla orná půda, kam se vedle polí počítaly rovněž zahrady (přes 22 ha). Výrazně byly zastoupeny též louky (přes 11 ha) a lesy (přes 7 ha).⁸⁸ Po odsunu bývalých majitelů přestala být usedlost trvale obývána. Jako ostatní budovy ve Vysočanech se stala majetkem státu ve správě Československých státních statků (nejprve Státního statku Chodová Planá, od poloviny padesátých let pak Státního statku Mariánské Lázně). V roce 1960 byla st. parcela č. kat. 18/2 s domem čp. 18 odepsána z knihovny vložky č. 7 a zanesena do vložky č. 64.⁸⁹ Tehdy byly objekty jediné zachované usedlosti ve vylidněné a demolicemi postižené osadě Vysočany využívány jako chlévy pro ustájení dobytka, jak o tom svědčí kronikářský záznam z roku 1956.⁹⁰ Rovněž letecký snímek z roku 1957 dokládá, že jedinou vysočanskou usedlostí, která se nacházela v relativně celistvém stavu, byla právě usedlost čp. 7. Všechny její původní obytné i hospodářské objekty dosud stály a měly sedlové střechy.

Nejpozději na počátku sedmdesátých let 20. století byla usedlost čp. 7 jedinou stojící stavbou v jinak zcela zaniklé vesnici. Na mapě evidence nemovitostí z roku 1983 se půdorysný rozsah usedlosti na parcelách č. 18/1 a 18/2 oproti stavu na starší mapě z roku 1925 příliš nezměnil, pouze úzké severní křídlo hospodářské budovy při východní

hranici parcely zaniklo. V sedmdesátých a osmdesátých letech degradace pokračovala,⁹¹ jak je zřejmé z několika soudobých popisů a fotodokumentace.⁹²

Od sklonku osmdesátých let 20. století je usedlost čp. 7 ve Vysočanech předmětem zájmu státní památkové péče.⁹³ Kromě fotodokumentace bylo provedeno také zaměření objektu,⁹⁴ prohlášeného za kulturní památku

88 SOKA Cheb, ONV Mariánské Lázně, inv. č. 723, kart. 282.

89 KÚ Karlovy Vary, *Pozemková kniha Vysočany*, vl. č. 7A, 64A.

90 SOKA Cheb, MNV Ovesné Kladruby, inv. č. 5, K 5, s. 11.

91 Postupně zmizely zbývající okenní výplně, zbytky zárubní, veškeré drobnější dřevěné konstrukce, vyřezány byly i trámy na půdách obou stavení. Byla odstraněna kamenná ostění, překlady, dlaždice. V zimě na přelomu let 1980 a 1981 spadly klenby chlévů, na dvou místech nad stájemi a nad obytnou částí hlavního domu se propadly střechy a došlo k destrukci střední části arkádového zápraží. Dále byla rozbořena zeď v hospodářské budově, oddělující navzájem části chlévů.

92 BUCHTELE, Z., c. d. DOSTÁL, P. et al., c. d. Fotografie pořízené P. Šebestou v dubnu 1978 a V. Hyhlíkem v roce 1987, uložené v Muzeu Cheb a Národním památkovém ústavu, zachycující některé dnes již zaniklé partie (bránu, střední úsek arkádového zápraží hlavního domu, ruiny hospodářského stavení ve východní části dvora ad.).

93 V rámci inventarizace lidové architektury v okrese Cheb byla klasifikována jako *hodnotná usedlost neobvyklých rozměrů, s cennými zděnými konstrukcemi* z 3. čtvrtiny 19. století. DOSTÁL, P. et al., c. d.

94 Národní památkový ústav, generální ředitelství, sbírka plánů, inv. č. SÚPP-991-1-11.837, 838, 839, 840, 841, 842, 843.

v roce 1991,⁹⁵ a to s odůvodněním, že jde o *poslední doklad původní zástavby lokality s ojedinělou krajinnou situací, mimořádně cenný příklad lodžiového typu usedlosti v této oblasti*. Památková ochrana se týká všech objektů v areálu.⁹⁶

Zřejmě v souvislosti s chystanou, avšak nerealizovanou celkovou rekonstrukcí a dostavbou areálu pro rekreační účely byla na počátku devadesátých let v hlavní budově znovu vyklenuta dvě východní pole arkády zápraží, opravena severní stěna kuchyně a zazděn průchod mezi kuchyní a světničkou.⁹⁷ Na opravy střech všech objektů, odsouhlasené v roce 1996,⁹⁸ už nedošlo, a technický stav střešního pláště se výrazně zhoršil v období let 2004–2005.⁹⁹ Další chátrání dokumentují letecké snímky z let 2003 a 2006.¹⁰⁰ V roce 2007 byla památka formálně zapsána Národním památkovým ústavem na seznam ohrožených památek.¹⁰¹ Dnes probíhá její postupná obnova z iniciativy soukromého majitele, který hodlá usedlost využívat pro trvalé bydlení.

Závěr

Průzkum venkovské usedlosti čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub, posledního dochovaného statku ve vesnici středověkého původu zaniklé v době po roce 1945, přinesl podstatné nové poznatky o stavebním vývoji památky. Především se podařilo identifikovat několik stavebních etap, z nichž zásadní pro dnešní charakter objektů proběhly v letech 1843 a 1867. Nejprve hospodářská budova na jižní straně dvora (upravená na výměnek) a poté hlavní obytný dům na straně severní prošly přestavbami z převážně dřevěné podoby do podoby zděné, jak bylo na Tepelsku tehdy obvyklé. V obou případech bylo do určité míry využito staršího zdiva. Dataci přestaveb, vymezenou na základě archivního studia intervaly, zpřesnilo dendrochronologické analýzy krovů.

Z písemných pramenů vyplývá, že rod Denků, v jehož vlastnictví se zkoumaná usedlost nacházela nepetržitě od roku 1663 do roku 1946, patřil ve Vysočanech nejpozději od první poloviny 19. století mezi nejbohatší selské rody. Franz Denk, respektive jeho vdova Maria Anna a syn Johann si tak zřejmě mohli dovolit využít služeb mariánskolázeňského architekta a stavitele Friedricha Zicklera, jemuž lze hypoteticky připsat přestavbu hlavního domu v roce 1867. Zajímavé je, že za účelem přestavby usedlosti si Franz Denk zřídil nedaleko od Vysočan vlastní cihlářskou pec, v níž vyráběl cihly s kolcem *F. D. W.*, které byly při stavebním průzkumu na místě identifikovány.

Usedlost je sice dnes už stavebním torzem, ale její stav v 19. století je dosud dobře rozpoznatelný, neboť konstrukce z té doby nebyly zakryty žádnými pozdějšími úpravami. Od roku 1867 jde o čtyřstrannou usedlost, jejíž areál je na vstupní (západní) straně, v místech starší odstraněné budovy, uzavřen ohradní zdí s bránou. Dva trojdílné domy chlévního typu (dům hospodáře a výměnek s navazující zděnou kolnou) vzadu doplňovala stodola s dalším hospodářským příslušenstvím, dnes zaniklá. Unikátním stavebním prvkem, jenž dává celému areálu velkou hodnotu, je arkádové zápraží lemující nádvorní stranu hlavního domu po celé její délce. V Čechách se arkádové zápraží vyskytuje

Obr. 24. Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost čp. 7. Starší sklep pod chlévem výměnku, pohled na jižní stěnu. V popředí novější cihelná klenba při vstupní šíři. (Foto K. Knotová, 2013–2014)

například na Českolipsku, nikoli ale v celé délce domu (většinou jde o tři arkádová pole ve střední části). Ve zděné lidové architektuře Chebska se vyskytují arkádové kolny, kde ale opět nalezneme nanejvýš několik polí arkád. Ve Vysočanech došlo zřejmě ke skloubení tradiční chebské architektury s působením městského stavitele, čímž vzniklo ojedinělé a vznosné architektonické řešení.

Usedlost čp. 7 ve Vysočanech je příkladem proměny starší dřevěné stavební fáze do zděné podoby během 19. století v oblasti, kde velké množství vesnických historických staveb v druhé polovině 20. století nenávratně zaniklo. Ještě v době fungování usedlosti docházelo k menším úpravám. Především se jednalo o provozní změnu černé kuchyně ve výměnku na kuchyň se sporákem a tahovým komínem a o úpravy štítového průčelí hlavního domu. Na konci 20. století proběhly jen dílčí opravy dlouhodobě opuštěné a rychle chátrající usedlosti. Zatím poslední fází jsou opravy započaté novým soukromým majitelem v době krátce po roce 2010. Objekty vysočanské usedlosti čp. 7 představují památkově hodnotný celek, jenž obsahuje i přes svůj torzální stav stále velký počet autentických konstrukcí a detailů.

95 Rozhodnutí Ministerstva kultury z 13. 11. 1991, čj. 14025/91.

96 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Lokti, ev. list nemovitě kulturní památky č. 4682, spisový archiv.

97 Tamtéž, příloha.

98 Národní památkový ústav, ú. o. p. v Lokti, spisový archiv.

99 ŠVANDRLÍK, R., c. d. [online]. BUCHTELE, Z.; ŠVANDRLÍK, R., c. d., s. 120.

100 Dostupné z WWW: <<http://mapy.cz/>>. Zatímco na snímku z roku 2003 vidíme severní i jižní objekt pod zřejmě provizorní střechou (z východního hospodářského křídla areálu zbyla oproti snímku z roku 1957 jen torza zdí), snímek z roku 2006 zachycuje úplné zničení střechy nad východní částí severního objektu a jižní objekt skrytý v hustém porostu náletových dřevin.

101 Dostupné z WWW: <<http://monumnet.npu.cz/ohr/ohrdetail.php?IdReg=135205&Limit=25>>. Srov. SOMMER, J.; SAMKOVÁ, H. (eds.): *Seznam nejhroženějších a nevyužívaných nemovitých památek v České republice*, s. 45, č. 38.

Prameny

- Berní rula*. 2. svazek, (BR 2), (ed. DOSKOČIL, Karel). Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1953.
- Berní rula*. 23. svazek, 1. díl. (BR 23/1), (ed. DOSKOČILOVÁ, Marie). Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. 5. svazek, 2. díl, (eds. ŠEBÁNEK, Jindřich; DUŠKOVÁ, Sáša), (CDB 5/2). Praha, Academia, 1981.
- Katastrální úřad Karlovy Vary, Katastrální pracoviště Cheb (KÚ Karlovy Vary), *Pozemková kniha Vysočany*.
- Národní archiv v Praze (NA), Josefský katastr (JK), inv. č. 3963, kart. 1951. Stabilní katastr (SK), inv. č. 6771, sign. Plz 581. Tereziánský katastr (TK), inv. č. 2276, kart. 693.
- Národní památkový ústav, generální ředitelství, fotoarchiv; sbírka plánů.
- Národní památkový ústav, ú. o. p. v Lokti, spisový archiv, evidenční list nemovité kulturní památky č. 4682.
- Prezentace starých mapových děl z území Čech, Moravy a Slezska [online]. [Ústí nad Labem], Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně, Laboratoř geoinformatiky [2015] [cit. 2017-10-20]. 1. vojenské mapování – josefské. Mapový list č. 118. Dostupné z WWW: <<http://http://oldmaps.geolab.cz/>>.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. 2. svazek, (ed. EMLER, Josef), (RBM 2). Praha, Královská česká učená společnost, 1882.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850–1970*. 2. díl, 1. svazek. Praha, Federální statistický úřad, 1978.
- Statistický lexikon obcí v zemi České, Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.* [1930]. Praha, Ministerstvo vnitra/Státní úřad statistický, 1934.
- Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Sběrka matrik západních Čech (SMZČ), Církev římskokatolická, sign. Ovesné Kladruby 02, (1644–1738), 03, (1739–1785), 05, (1814–1866), 09, (1834–1869), a 11, (1870–1923).
- Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek (Vs) Teplá, inv. č. 25, K 25, Pozemková kniha 1638–1683; inv. č. 26, K 26, Pozemková kniha 1609–1724; inv. č. 30, K 30, Pozemková kniha 1683–1770; inv. č. 86, K 86, Pozemková kniha 1734–1873; inv. č. 87, K 87, Pozemková kniha 1828–1881; inv. č. 94, K 94, Kniha svatebních smluv 1743–1763; inv. č. 144, K 144, Kniha pozůstalostí (1800) 1810–1811.
- Státní okresní archiv (SOKA) Cheb, Farní úřad (FÚ) Ovesné Kladruby, sign. 98, Pamětní kniha fary v Ovesných Kladrubech 1823–1957. Místní národní výbor (MNV) Ovesné Kladruby, inv. č. 5, K 5, Kronika obce 1956–1978. Okresní národní výbor (ONV) Mariánské Lázně, inv. č. 723, kart. 282. Okresní úřad (OkrÚ) Teplá, inv. č. 216, kart. 65, sign. 9/6; inv. č. 220, kart. 66, sign. 9/10; inv. č. 228, kart. 68, sign. 9/25. Premonstráti Teplá (PT), inv. č. 3165, kn. č. 503, Urbář 1651; inv. č. 3166, kn. č. 504, Urbáře 1629 a 1631 (1642); inv. č. 3167, kn. č. 505, Urbář 1771–1772.
- Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru, inv. č. 8712; inv. č. 8935.
- Tereziánský katastr český*. 2. svazek, (ed. CHALUPA, Aleš et al.), (TK 2). Praha, Archivní správa ministerstva vnitra, 1966.

Literatura

- BRTEK, Josef: 175 let od narození stavitele Friedricha Zicklera. *Chebický deník*, 20. 9. 2004, s. 11.
- BUCHTELE, Zdeněk: Vysočanský statek. *Arnika*, leden 1982, č. 1, s. 18–19.
- BUCHTELE, Zdeněk; ŠVANDRLÍK, Richard: *Ovesné Kladruby a zaniklé obce Vysočany a Výškovice*. Mariánské Lázně, Z. Buchtele/R. Švandrlík, 2011.
- ČECHURA, Jaroslav: Poznámky k místopisu někdejšího tepelského klášterství. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*. 1982, roč. 23, č. 1–2, s. 13–20.
- ČECHURA, Jaroslav: Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské. In *Minulostí Západočeského kraje*. 24. Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1988, s. 205–225.
- GNIRS, Anton: *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in den Bezirken Tepl und Marienbad*. Augsburg, Benno Filser Verlag, 1932.
- GRULICH, Josef; SKOŘEPOVÁ, Markéta: Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství, Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století jako historiografický problém. *Český časopis historický*. 2015, roč. 113, č. 1, s. 50–75.
- HLINOMAZ, Milan: *Klášter premonstrátů Teplá, Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. Karlovy Vary, Státní okresní archiv Karlovy Vary, 2003.
- HÜTTL, Franz: Wischezahn. In *Das Tepler Land, Was die Stiftstürme erzählen ..., Heimat der Chorherren und Musiker*, (eds. SCHMUTZER, Josef; ZERLIK, Otto). Geisenfeld, J. Schmutzer, 1967, s. 552–554.
- HÜTTL, Franz: Wischezahn. In *Marienbad, Der Weltkurort mit den Gemeinden des Landkreises, Ein Heimat- und Ortsbuch*. 2. Band. Bad Homburg, Heimatverband der Marienbader Stadt und Land, 1977, s. 395–398.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století. In *Historická geografie*. 28. Praha, Historický ústav AV ČR, 1995, s. 71–91.
- CHYTL, Alois: *Chytilův místopis Československé republiky*. Praha, A. Chytil, 1930.
- Informative Aufzeichnungen aus der Geschichte der Kirchsprengel-Ortschaften: Habakladrau, Abaschin, Hohendorf, Müllestau, Wischezahn, Wischkowitz im Heimatkreis Marienbad*. Bad Homburg, Heimatverband der Marienbader Stadt und Land, 2007.
- KLEMENT, Franz: *Der politische Bezirk Tepl, Ein Beitrag zur Heimatkunde*. Tachau, F. Klement, 1882.
- KOTYŠKA, Václav: *Úplný místopisný slovník království Českého na základě nejnovějších dat*. Praha, Bursík & Kohout, 1895.
- KRČEK, Jakub; KNOTOVÁ, Kateřina: Halbmayrův dům čp. 32, Příspěvek ke stavebním dějinám Mariánských Lázní. In *Dějiny staveb 2015*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka/Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2015, s. 121–138.
- MENCL, Václav: *Lidová architektura v Československu*. Praha, Academia, 1980.
- ORTH, Jan; SLÁDEK, František: *Topograficko-statistický slovník Čech*. Praha, I. L. Kober, 1870.
- Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 27. díl. Praha, J. Otto, 1908.

- PALACKÝ, František: *Popis Království českého, čili, Podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a turzí, též samot a zpusťlých osad mnohých v zemi české, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII vykonaného v jazyku českém i německém*. Praha, J. G. Calve, 1848.
- PEŠTA, Jan: Několik poznámek ke studiu půdorysné struktury venkovských sídel na území Čech. *Průzkumy památek*. 2000, roč. 7, č. 2, s. 153–168.
- PROFOUS, Antonín; SVOBODA, Jan: *Místní jména v Čechách, Jejich vznik, původní význam a změny*. 4. díl. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- RUSS, Josef: *Der Tepler Bezirk und seine Umgebung, Ein Heimatbuch für Schule und Haus*. Petschau, Deutscher Lehrerverein im Petschauer Gerichtsbezirke, 1936.
- SEDLÁČEK, August: *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha, Bursík & Kohout, 1909.
- SCHALLER, Jaroslau: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 9. Theil. Prag/Wien, Schönfeldschen Handlung, 1788.
- SOMMER, Jan; SAMKOVÁ, Hana (eds.): *Seznam neohroženějších a nevyužívaných nemovitých památek v České republice*. Praha, Státní ústav památkové péče, 1999.
- SOMMER, Johann G.: *Das Königreich Böhmen*. 6. Band. Prag, J. G. Calve, 1838.
- ŠVANDRLÍK, Richard: Z rodu stavitelů v Mar. Lázních – Zicklerů. *Hamelika*. 1984, roč. 12, č. 133, s. 73.
- ŠVANDRLÍK, Richard: Vysočany. *Hamelika* [online]. 2005 [cit. 2014-06-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.hamelika.cz/obce/vysocany/vysocany.htm>>.
- Umělecké památky Čech*, (UPČ). Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1957.
- Umělecké památky Čech*. 2. díl, (UPČ 2). Praha, Academia, 1978.
- VAŘEKA, Pavel et al.: Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945. In *Archaeologia historica*. 33. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost, 2008, s. 101–117.
- VLČEK, Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, Academia, 2004.
- WEINMANN, Josef (ed.): *Egerländer biografisches Lexikon mit ausgewählten Personen aus dem ehemaligen Reg.-Bez. Eger*. 2. Band. Bayreuth, Druckhaus Bayreuth, 1987.
- Zaniklé obce v okolí Mariánských Lázní, Vysočany. *Mariánskolázeňské listy*, 21. 7. 2005, č. 29, s. 3.
- ZEMAN, Lubomír; SCHIERL, Jiří: Vestavěné psí kotce v lidové architektuře Toužimska a Chebska. In *Dějiny staveb 2007*. Plzeň, Klub Augusta Sedláčka/Sdružení pro stavebněhistorický průzkum, 2007, s. 180–182.

Nepublikované zprávy

- DOSTÁL, Petr et al.: *Inventurní průzkum lidové architektury okresu Cheb*. 3. část. Praha, SÚRPMO, 1987. Národní památkový ústav, ú. o. p. v Lokti.
- KNOTOVÁ, Kateřina; KRČEK, Jakub; ŠIROKÝ, Radek: *Vysočany u Ovesných Kladrub, usedlost býv. čp. 7, Stavebněhistorický průzkum*. Plzeň, ZIP o. p. s., 2014. Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek o. p. s.
- KROCOVÁ, Jaroslava: *Archeologický výzkum zaniklých vesnic na Tepelsku*. Plzeň 2010. Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni. Diplomová práce.
- KYNCL, Tomáš: *Dendrochronologické datování krovů domu čp. 7 ve Vysočanech u Ovesných Kladrub*. Výzkumná zpráva č. 072-14. Brno, DendroLab, 2014. Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek o. p. s.
- RÁJKOVÁ, Jana: *Místní národní výbor Ovesné Kladruby 1945–1976 (1978), Inventář*. Cheb, SOkA, 2007. Státní okresní archiv Cheb.

Summary

The homestead No. 7 at Vysočany near Ovesné Kladruby

Keywords: *Teplá area — abandoned settlements — rural homestead (farmstead) — vernacular architecture — arcaded door-yard — rebuilt masonry structures — Denk family — Friedrich Zickler*

The survey of the home- and farmstead No. 7 at Vysočany near Ovesné Kladruby (Cheb district), the last preserved house in the village of medieval origin (abandoned after 1945), has yielded new knowledge on the architectural development of the site. In particular, several construction stages were successfully identified, with two of them, in 1843 and 1867, being crucial. At first, the agricultural building on the yard's south side (transformed into the retired farmer's flat) and then the main residential house on the north side were remodelled, with the wooden structures replaced with masonry ones, as was the practice in the Teplá area at that time. In both cases, old masonry parts were probably used. The dates of the remodelling stated by archival research were specified by the dendrochronological analysis of roof trusses. The Denk family who continually owned the farmstead from 1663 to 1946, ranked at the latest from the first half of the 19th century among the most affluent local farmer

families. Franz Denk, his widow Maria Anna and son Johann thus were conceivably able to afford using the services provided by Friedrich Zickler, an architect and builder from Mariánské Lázně (Marienbad) – the remodelling of the main house in 1867 can be hypothetically attributed to him. Although the site has been preserved in a ruinous condition, the 19th-century structures have not been superimposed by later alterations. Since 1867, the farmstead has got a tripartite ground-plan, closed by a boundary gated wall (replacing an older building) in the direction of the village square. On the yard, two parallel three-piece byre-dwellings (farmhouse and retired farmer's flat with a shed) were completed at the back with a perpendicular barn and another agricultural outbuilding. An arcaded door-yard along the main farmhouse's south side constitutes a unique architectural feature. The farmstead No. 7 at Vysočany represents architectural transformations from ancient wooden structures to the rebuilt masonry structures during the 19th century in the region where a great number of rural historic structures irreversibly ceased to exist in the time after 1945. The whole farmstead is despite its ruinous condition a valuable complex with numerous authentic constructions and details.

(Translated by Karel Matásek, revised by Jakub Krček)

Co prozradily kralovické matriky¹

PAVEL VLČEK

Matriky jsou dobrým pramenem pro poznání nejen při genealogických studiích, ale také při bádání zaměřeném na umělecké řemeslníky. V dnešní době studium velmi usnadňuje digitalizace matrik, které tak lze číst v pohodlí domova a v kterémkoliv čase. Sbíрка matrik západních Čech je přístupná na portálu Porta fontium. Autor s využitím kralovické matriky doby barokní přináší některé nové poznatky, kromě jiného o sochaři Franzi Tollingerovi, původem z Tyrolska, a jeho rodině a dále z dějin špitálu v Kralovicích.

Klíčová slova: Kralovice — matriky — stavební a umělečtí řemeslníci — Franz Tollinger — špitál v Kralovicích — Martin Prusík

Poprvé se v kralovických matrikách objevuje sochař Franz Tollinger k 9. 11. 1690, kdy byl svědkem při křtu Kateřiny, dcery místního kantora Ondřeje Korotvy. Zanedlouho, 23. 11. 1690 křtil svého syna. Při té příležitosti je uveden jako Franz Tollinger, řezbář. Matkou byla Judita. Mezi svědky se na oplátku objevuje opět Ondřej Korotva, jenž ostatně byl i varhaníkem v kralovickém kostele sv. Petra a Pavla, pro který Tollinger patrně pracoval. Znovu pak křtil Tollinger jiného svého syna jménem Matouš dne 17. 9. 1692. Mezi kmotry se objevuje Karel Jurka a opět také místní kantor, jemuž krátce nato, 28. 10. 1692 svědčil při křtu jeho dcery Anny Marie právě Tollinger; 27. 2. 1693 *okřtěn sin jménem Jan, otec jeho Karel Jurka*. Mezi svědky nalezneme Franze Tollingera. Ten se pak společně s Karlem Jurkou a dalšími objevuje na křtech *dětí spolčátek, syna jménem Adam, cery Ewy, otec jejich Waclaw pokrivač* dne 14. 5. 1693.

Také Tollingerova manželka je v matrice zapsána jako kmotra, a to 1. 5. 1693 při křtu Marjánky, dcery Daniela Troppa; Judita Tollingerová je zde označena jako *řezbářka*.

Znovu nalezneme Franze Tollingera jako kmotra, spolu s urozenou paní Kateřinou Umbertovou, 20. 5. 1693 při křtu dcery Lidmily Jana a Anny Reginy Troppových. Po určité odmlce křtili 5. 2. 1695 Tollinger a jeho žena Judita svou dceru Apolenu Dorotu;² mezi kmotry je uveden opět kralovický kantor, ale také Dorota Čápková z *kláštera*, což by mohlo naznačovat, že Tollinger tehdy pracoval ještě i v Plasích. V dalších letech se sochař Tollinger v kralovické matrice již neobjevuje.

Osoby svědků a kmotrů na křtech ukazují, že Franz Tollinger patřil v tehdejších Kralovicích mezi společenskou smetánku. Ostatně v roce 1691 je Tollinger uveden mezi kralovickými obecními staršími.³ Již v roce 1689 koupil v Kralovicích *sobie dům Tauberowský*, jak vyplývá z Tollingerovy úspěšné žádosti o udělení kralovického měšťanství. Podle toho *Francz Tollinger, kunstu řezbářského*, získal měšťanství po zaplacení běžného poplatku 4 zl. peněz a závazku *platy všelijaké Milosti Vrchnosti odvozovati, a spolu s jinšýma sausedy odevzávat*. Samotný zápis sice není datován, ale nepochybně vznikl před 15. 9. 1689.⁴ V roce 1694 měl Franz Tollinger v úmyslu vrátit se (?) do Litoměřic, odkud do Kralovic údajně přišel; litoměřický magistrát si právě roku 1694 vyžádal vysvědčení Tollingerovy zachovalosti čili atest.⁵

Víme, že Franz Tollinger (jindy snad *Dallinger*) pocházel z Tyrolska. Pokřtěn byl v Ambrasu 10. 6. 1656.⁶ Údajně

se již v roce 1689 zabydlel v Litoměřicích. To je poněkud v rozporu s tím, že ve stejném roce, jak je výše doloženo, získal měšťanství v Kralovicích.

V Litoměřicích se Tollinger stal měšťanem 19. 4. 1695,⁷ poté co se odstěhoval z Kralovic, kde asi již neměl žádnou práci a už ho patrně nezaměstnával ani plaský klášter. V severních Čechách se posléze stal úspěšným, ovšem nikoliv jako řezbář, ale jako kamenosochař a dokonce i jako štukatér. V období let 1704–1714 pracoval v Bohosudově, stejnou dobou patrně i na trojičním sloupu v Žatci (1707–1713), v Blíževedlech (1714), dále v Litoměřicích v kostele sv. Václava (před rokem 1716) a děkanském kostele sv. Štěpána. Morový mariánský sloup ve Velvarech z období let 1716–1719 je nejspíš nejhodnotnějším dílem F. Tollingera. Pracoval na něm se svým synem Matoušem (mylně nazývaný Matěj), narozeným v Kralovicích, jenž se věnoval rovněž sochařskému řemeslu. Práce v Kralovicích jsou patrně prvními, které Franz Tollinger v Českém království provedl. Navíc jsou to práce řezbářské, k nimž se v další kariéře už nevrátil. O. J. Blažíček jeho kamenosochařské dílo označil jako *v proporcích nejisté*.⁸

Jedinou prací, kterou mohl Franz Tollinger v Kralovicích podniknout, byla sochařská výzdoba nové vznikajícího hlavního oltáře farního kostela sv. Petra a Pavla. Celková úprava kostela v první polovině devadesátých let 17. století nepochybně souvisela s nástupem Ondřeje Trojera, kralovického rodáka, na opatské křeslo v Plasích roku 1681. Dnešní oltář je výsledkem mnoha pozdějších zásahů a doplňků. Základ určitě tvoří raně barokní edikulová konstrukce retáblu (s mladší povrchovou

1 SOA v Plzni, sign. Kralovice 02.

2 O níž víme, že se 6. 2. 1718 provdala za Johanna Josefa Fischera, sochaře, při čemž svědkem jim byl Oktavián Broggio. RUŽBATSKÁ, A.: *Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově*, s. 14.

3 SOkA Plasy, AM Kralovice, *Kniha copíální rozdílných psaní sem a tam příšlých při městě Kralowiczých* (1688–1699), fol. 141r.

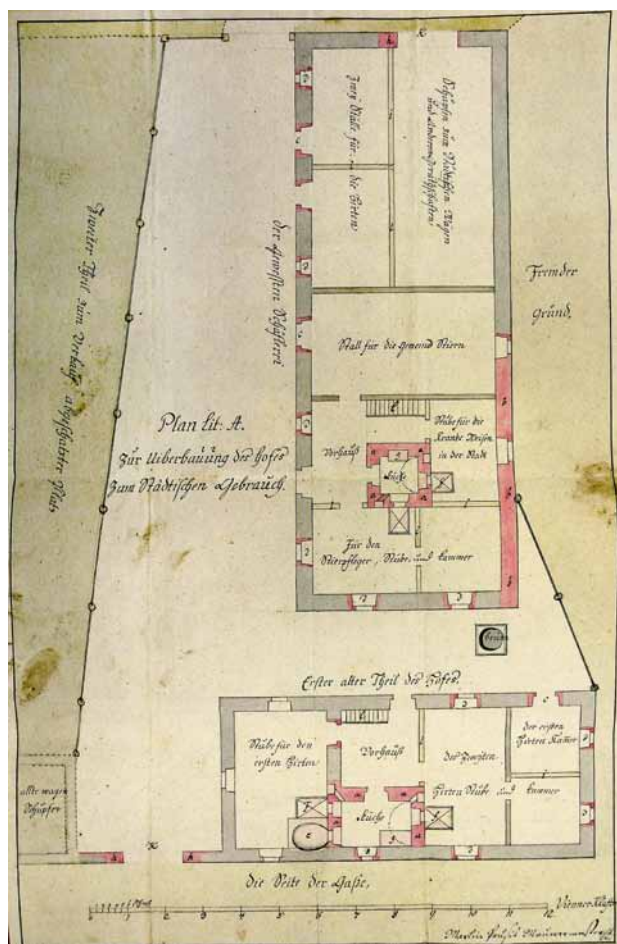
4 Tamtéž, fol. 96a.

5 Tamtéž, sine fol.

6 TOMAN, P.: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, s. 353.

7 SOkA Plasy, AM Kralovice, *Kniha copíální rozdílných psaní sem a tam příšlých při městě Kralowiczých* (1688–1699), fol. 96a.

8 BLAŽÍČEK, O. J.: *Sochařství baroku v Čechách*, s. 112–113.

Obr. 1. Martin Prusík: Plan lit. A. Plán stavebních adaptací v obecním dvoře v Kralovicích. Rýsováno na papíře, grafické měřítko (vídeňské sáhy). 1795. Signováno. (Státní okresní archiv Plasy, reprofoto P. Vlček, 2016)

úpravou), sice nedatovaná, ale pocházející právě někdy z doby kolem roku 1690. Tehdy byly zvýšeny obvodové zdi kostela a vybudován nový krov, který podle dendrochronologického rozboru pochází z první poloviny devadesátých let 18. století. Podle podílu práce sochaře Franze Tollingera by se dal vznik oltáře blíže datovat asi do období let 1689–1694. Na takové časové zařazení poukazuje nejen oltářní architektura, ale také skutečnost, že oltář vrcholil poněkud netradičně sochou sv. Ondřeje, patrona výše zmíněného plaského opata Trojera. Oltář je zmenšenou a lehce zjednodušenou variantou hlavního oltáře plaského klášterního chrámu zhotoveného v roce 1666. Je dvojtázový, s torčovanými sloupky v dolní části a kanelovanými sloupky v části horní. Do rozeklaného frontonu (v Kralovicích je trojúhelníkový, v Plasích segmentový) je vložena další edikula. Lze předpokládat, že původní oltářní obraz byl polokruhově zakončen. Jeho autorem mohl být Jan Kryštof Liška, jenž ve stejné době pracoval pro plaské opaty a je také doložen v Kralovicích při křtu.

17. 7. 1691 se při křtu v kralovickém kostele objevuje Petr Hofer, *Palier*. O několik let později (28. 4. 1698) je v matrice křtů v kostele sv. Petra a Pavla v Kralovicích zapísán mezi kmotry Kašpar, kameník z kláštera, *Honz Jírek*,

kuchař z kláštera a *Mandalena Majová* z kláštera (jistý *Andres Maj – Mag* byl v roce 1685 zahradníkem v plaském klášteře). Ve stejném roce nalezneme také zápis, že *pan Kryštof Lyška, malíř z kláštera*, svědčil na křtu Markéty Magdalény, dcery hodináře a hospodáře na domě obecním *Fridricha Freidingera*; ta své druhé jméno získala právě po kmotře Magdaléně Májové. Mezi svědky byla také *Anna Šifmonová z Kralovic*, patrně žena *Šimona Šifmona*, truhláře z kláštera (17. 8. 1700 jako svědek při křtu). V roce 1703 se ještě mezi kmotry objevuje *Poleksina Wlašimská, palyrka*.

Na konci zkoumané kralovické matriky je překvapivě ještě jeden zápis, který do matrik zajisté nepatří.⁹ Nadepsán je jako *Poznamenáni a Pamett kdo jest na špital v Městě Kralowicych který se začal stavěti Leta 1660. ke Cti a chvale Blahoslavené Rodičky Boží Panny bolestné a ku pohodly chudych a nedostatečných lidí co zlasky křesťanske, daroval, a neb pracowal, jaký následuje. Předně: Jeho Milost P. P. Kryštof Tengler, Pan Prelat kláštera plazského 6 zl. Pan Pater Allan 5 zl. 50 kr. Pan Pater Simon 1 zl. Marketa, kuchařka 30 kr. Mikuláš, pacholek 9 kr. Kateřina, děvečka 6 kr.* V první části zápisu je tak rozlišeno, mimo opata, osazenstvo kralovické fary, které tvořil farář a jeho kaplan, kuchařka, pacholek a děvečka. Dále jsou zde uvedeni sousedé, z nichž nejvíce přispěla *P. Barbora Tauberk* 1 zl., také *Jan Jurka* 30 kr., stejnou sumou *Henrich Kantner* nebo *Andres Troier*, tehdy primas (a majitel hostince, otec pozdějšího plaského opata Ondřeje Trojera), *Kryštof Long*, a také *žid Kralowický Lebl* věnoval 30 kr. Celkem tak od sousedů kralovických bylo vybráno 7 zl. a 12 kr. Peníze ovšem zdaleka nestačily, ani z příjmů pole a louky špitálských, takže farář *Allan připůjczil peníz na vystavení tehož špitalu* 17 zl. 50 kr.

Kralovický špitál vznikl za vydatné, jak bychom dnes poněkud hanlivě řekli brigádnické spoluúčasti kralovických sousedů. I tyto práce matrika zaznamenala: *Matauš Hubálek den rumoval* [,] *Jan Hauzner podobně den rumoval* [,] *Jiří Brož též 1 den* [,] *Jakub Unger 1000 šindele přibyl* [,] *Jan Lukášů 1 den rumoval* [,] *Jan Woner zámečník zámky a panty dělal* [,] *Matauš Urban kovář od železa dělal. Jan Kratochvíle dva dni rumoval* [,] *Jakub Salin tři dny rumoval* [,] *Michl Horpaur [Holzbauer] 1 den rumoval* [,] *Krystýán Folk tři dny rumoval. Košátka dva dny rumoval* [,] *Jiří Hanuš kovář od železa darmo dělal.*

Vedle těchto pomocných či kovářských a zámečnických prací se pochopitelně platilo za stavební materiál (5 zl. za dříví a 2 zl. a 30 kr. za šindel, za dva tisíce šindelových hřebů), za pivo a chleba pro řemeslníky. Největší položka 12 zl. byla odměna tesaři *Loplendrovi* [?] *od ustavení špitalu*. Celkem bylo zapláceno 32 zl. 36 kr.

Špitál stál v Kralovicích na místě domu čp. 159 (13 podle starého číslování). Starší špitál, nepochybně rovněž dřevěný, v roce 1656 shořel, a proto se muselo přistoupit k nové výstavbě. Během let špitál několikrát znovu vyhořel, jistě v roce 1769, kdy podle konšelského manuálu *z gruntu stráveno bylo 74 domů, škola, špitál, při faře marštále, chlěvy, kůlna, při kostele kostnice...*¹⁰

9 SOA v Plzni, sign. Kralovice 02, fol. 250a–252r.

10 SOKA Plasy, AM Kralovice, *Konšelský manuál*, fol. 137a, r.

Obr. 2. Martin Prusík: Plan lit. A. Plán stavebních adaptací v obecním dvoře v Kralovicích. Rýsováno na papíře, grafické měřítko (vídeňské sáhy). 1795. Signováno. Výřez s měřítkem a signaturou. (Státní okresní archiv Plasy, reprofoto P. Vlček, 2016)

Špitál byl na stejném místě obnoven, ale opět vyhořel v roce 1782, takže se město nakonec rozhodlo vybudovat ho jinde a pozemek vedle fary prodalo. Již v roce 1790 je zde doložen Mikuláš Slach, krejčí a soused (až do roku 1813). Pak tu bydlel stejnojmenný syn učitele Václava Břejchy, jinak kloboučník. Dům zůstal i dále v majetku rodiny Slachů; František Slach, řemenář, v roce 1850 platil daň přes 12 zl., a patřil tak do druhé volební skupiny. – Dnešní dům čp. 159 v Kralovicích je památkově chráněn.

V dalších letech o špitálu (chudobinci) v Kralovicích nejsou žádné zprávy. Město patrně neuvažovalo o obnově této instituce, jak podle všeho potvrzuje jeho úmysl vybudovat jen jednu místnost pro chudé nemocné v obecním dvoře. V roce 1795 se město rozhodlo nechat vypracovat návrh *Na přestavění dílu dvora a ovčína sešlého městského obecního, příležitost pro dva obecní potřebný pastýře, pro hlídače obecních třech bejkův, též malá sednička pro chudé městské nemocné, 3 ostatníma maštalema a kolnou pro městské nářadí.*

K tomu byl pověřen Martin Prusík, zednický mistr, známý spíš ale jako kreslíř,¹¹ vypracováním rozpočtu a nákresu. Zachovaný rozpočet nese název *Project na Plan Lit. A.* a nebyl příliš vysoký – celkem jen 488 zl.

a 46 kr. Podepsal Martin Prusík, Mistr zednický 6. Juny 795. Přiložený plán – *Plan lit. A.* je popsán německy, překvapivě narýsován v měřítku vídeňských sáhů a podepsán Martin Prusík, Mauermeister.¹² – Obecní pastouška, zčásti sloužící i jako chudobinec, byla posléze umístěna v budově čp. 211.

11 Martin Prusík se údajně narodil 9. 1. 1744 (dne 9. 1. 1744 se v Sedlci *ditie jmenem Matieg narodilo* a téhož dne bylo i pokřtěno). Otcem byl Matěj Prusyk, sedlák, matka Barbara. (SOA v Plzni, sign. Potvorov 02, pag. 176), a zemřel v noci z 30. 10. na 1. 11. 1822 v domě čp. 35 v Plasích ve věku 77 let (SOA v Plzni, sign. Plasy 08, pag. 22). Oženil se 10. 11. 1776 s Kateřinou Kaplánkovou, pocházející z Radnic (Prusík je označen jako *aedilis Plass*; tamtéž, sign. Plasy 02, fol. 61r.), s níž měl tři syny a dvě dcery. Koncem srpna 1784 mu zemřela dcera Veronika ve věku 2 let a 3 měsíců, o týden později i tří a půl letý syn Josef. Prusík nakreslil řadu pohledů na významné památky, např. na hrad Krašov v roce 1795, na Plasy roku 1802. V době kolem roku 1800 vytvořil několik pohledů na Mariánskou Týnici. Kreslil rovněž zámky Kaceřov a Liblín, patrně také cisterciácký klášterní areál na Zbraslavi a další.

12 SOKA Plasy, AM Kralovice, kart. 12.

Prameny

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, Církev římskokatolická, sign. Kralovice 02, (1668–1716); sign. Potvorov 02, (1721–1747); sign. Plasy 02, (1707–1784), a 08, (1800–1859).

Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích (SOKA Plasy), Archiv města (AM) Kralovice, 1620–1945, *Kniha copíální rozdílných psaní sem a tam přišlých při městě Kralowiczých...* (1688–1699). Tamtéž, *Konšelský manuál*.

Literatura a nepublikované práce

BLAŽÍČEK, Oldřich J.: *Sochařství baroku v Čechách*. Praha, SNKLHU, 1958, s. 112–113.

RUŽBATSKÁ, Adéla: *Poutní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Bohosudově, Sochařská výzdoba*. Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc, 2013. Bakalářská práce.

TOMAN, Prokop: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 2. díl. Praha, Tvar, 1950.

Summary

What the registers of Kralovice have revealed

Keywords: Kralovice — registers — building and artistic craftsmen — Franz Tollinger — hospital at Kralovice — Martin Prusík

Registers are a good source of knowledge not only in regard to genealogical studies, but also as concerns research focussed on artistic craftsmen. Currently, such studies are considerably

facilitated by the digitisation of registers that can be thus comfortably read at home and at any time. The collection of West Bohemian registers is accessible on the portal *Porta fontium*. Taking use of the registers of Kralovice from the Baroque period, the author presents several new pieces of knowledge; among others on Franz Tollinger, a sculptor of Tyrolean origin, and his family, as well as on the history of the hospital at Kralovice.

(Translated by Karel Matásek)

Sepulkrální památky v areálu kostela v Malém Boru na Horažďovicku

VLADIMÍR ČERVENKA – DAVID TUMA

Příspěvek je věnován sepulkrálním památkám v areálu kostela sv. Maří Magdaleny v Malém Boru (okr. Klatovy). Jde o náhrobníky dochované z období renesance a baroku v interiéru svatyně, připomínající někdejší šlechtu sídlící v územním obvodu maloborské farnosti a místní duchovní správce, o kryptu hraběcího rodu Rumerskirchů, zřízenou na počátku 19. století, ale i o jejich nikdy nerealizovanou pohřební kapli, která měla být postavena na hřbitově. Nejmladší památku zkoumaného typu v areálu kostela tvoří pohřební kaple z roku 1921, jež se váže k postavě a rodině místního stavitele Václava Benedykta.

Klíčová slova: Malý Bor — areál kostela sv. Maří Magdaleny — náhrobníky — krypta Rumerskirchů — pohřební kaple rodiny Benediktovy

Ves Malý Bor se nachází 5 km směrem na západ od Horažďovic. V písemných pramenech je uváděna poprvé roku 1243, kdy se po ní psal Dluhomil, syn Bohuslava a jeden z předků slavného rodu pánů z Velhartic včetně jeho dalších větví, méně známých a majetných.¹ Svůj přívlastek Malý, původně Menší (*Minor Bor*), doložitelný od 14. století, vesnice získala pro odlišení od stejnojmenné

vsi ležící severně od Horažďovic, dnes s názvem Velký Bor. V 15. století se objevuje načas i alternativní název *Panský Bor*.²

1 KNOLL, V.: *Páni z Velhartic*, s. 26–29, 457–458.

2 PROFOUS, A.: *Místní jména v Čechách*, 1. díl, s. 130–131.

Obr. 1. Malý Bor (okr. Klatovy), kostel sv. Maří Magdaleny. Celkový pohled od jihovýchodu. (Foto V. Červenka, 2017)

Obr. 2. Malý Bor, kostel sv. Maří Magdaleny. Renesanční dětský dvojnáhrobník. (Foto D. Tuma, 2017)

Dominantou Malého Boru je farní kostel sv. Maří Magdaleny,³ jenž má pětibocí uzavřený presbytář, k němu připojenou sakristii a hranolovou věž. Kostel je cennou památkou pozdně románské církevní architektury v jihozápadních Čechách. Jeho vznik je kladen přibližně do období let 1200–1220. Hmotové řešení odkazuje na dosah vlivu strakonické stavební huti.⁴ Výstavba kostela pravděpodobně souvisela s osobami výše zmíněných šlechticů Bohuslava a Dluhomila z Boru.

Areál kostela je obehnan ohradní zdí z lomového kamene, k níž se na jižní straně přimyká stavba márnice. V sousedství stojí areál barokní fary.⁵

V písemných pramenech je kostel poprvé uveden roku 1352 jako farní svatyně. Náležel do prácheňského děkanátu a byl tehdy i jeho střediskem, neboť místní farář zastával současně funkci děkana.⁶ Byl jím zřejmě Albert, připomínaný ještě roku 1379.⁷

Patronát nad kostelem vykonávali šlechticí majitelé místního zboží, které tvořilo až do sklonku 15. století samostatný statek, jehož správním střediskem byla tvrz. Později byla ves majetkoprávně rozdělena, což trvalo do roku 1594, kdy došlo k jejímu opětovnému sjednocení a začlenění do panství Horažďovice. K němu příslušela až do konce patrimoniální správy v roce 1850.⁸ Patronátní právo vůči kostelu stále zůstalo majiteli panství (velkostatku), a to až do roku 1945.

Zatímco stavba kostela se těší pozornosti odborníků, dosud méně známé jsou sepulkrální památky dochované v něm a v jeho areálu.

Náhrobníky

Kostel v Malém Boru byl asi už od svého založení pohřbištěm osob, které hrály v místě významnější roli. Předně šlo o rodinu zakladatele a patrona, pak o jejich nástupce ve vlastnictví zdejšího pozemkového majetku, šlechtu z okolí

3 Areál, kulturní památka od roku 1958, rejstř. č. 35709/4-3121 Ústředního seznamu kulturních památek.

4 K nástinu stavebního vývoje kostela srov. BARVÍŘ, J. L.: *Farnost maloborská u Horažďovic*, s. 102. MENCL, V.; BENEŠOVSKÁ, K.; SOUKUPOVÁ, H.: *Předrománská a románská architektura v západních Čechách*, s. 42. UPČ 2, s. 347. LÍBAL, D.: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, s. 247. KOUTEK, T.: *Románské kostely Čech*, s. 237–239.

5 Areál, čp. 3, kulturní památka od roku 1958, rejstř. č. 20961/4-3122 Ústředního seznamu kulturních památek.

6 RDP, s. 67.

7 RBMV, 1. svazek, 1. díl, s. 61, č. 203.

8 K majetkoprávním dějinám srov. SEDLÁČEK, A. (1895): *Hrad, zámky a tvrze Království českého*, 11. díl, s. 215–216, 262. NA, Desky zemské větší 171, fol. B 12.

vymezeného farním obvodem a v neposlední řadě o místní duchovní správce. Ze středověku se v kostele nedochovály žádné sepulkrální památky, a také písemné prameny v tomto směru mlčí. Nejstarší hmotné doklady pohřbívání pocházejí až z období renesance. Jde o několik náhrobních kamenů původně umístěných v podlaze. J. Schaller se zmiňuje o třech náhrobnících rodu Boubínských z Újezda; pro bližší identifikaci částečně cituje i náhrobní nápisy. Na jedné desce se podle něj dalo číst *Zdeniek Baubinsky z Augezdu w Trzebomislizyech vmržel 1616*, na druhém *Vrozena Panna Maria Baubinska w Panu vsnula 1605* a na třetím *1606 Vmržel Vrozeny Pan Diwiss Baubinsky*.⁹ Stejně údaje uvádí J. Trajer s tím, že nápisy jsou již nečitelné.¹⁰ J. L. Barvíř upřesňuje, že jde o mramorové náhrobníky, a přidává k nim další dva – jeden s fragmentem nápisu v kapitále: *VMRZELA EWA DCERA VROZENEHO P. ZDENKA*; druhý pískovcový, předtím nikde neuváděný, deska o rozměrech 172 × 83 cm, v jejímž středu byl úplný erb s figurou býka ve štítu i v klenotu a s nápisem, pravděpodobně provedeným gotickou minuskulí, z něhož byl autor schopen rozluštit (vytušit) jen fragmenty: [...]*a welkobar z radessina na swa[.].tu na mi[...].ev[?] a tuto leži [...]*; reliéf byl tehdy již značně sešlapaný.¹¹

Dnes lze bezpečně lokalizovat tři bezprostředně na sebe navazující figurální náhrobní desky, umístěné v podlaze při východní zdi severní kaple. V prvním případě jde o žulový dětský dvojnáhrobník (87 × 105 cm), po jehož obvodu i středem byl veden nápis provedený vtesanou kapitálou, z něhož je čitelná pouze část na pravé straně: *EWA DCERA VROZENEHO P. ZDENKA*, což koresponduje s údaji od J. L. Barvíře. Druhá deska, situovaná severojižním směrem, přiléhá k prvnímu náhrobníku svou kratší stranou. Je zhotovena z bílého mramoru, má rozměry 182 × 77 cm a zdobí ji hrubě provedená postava rytíře, opírajícího se pravíci o otevřenou přilbu. Další detaily včetně nápisu nejsou pro značnou setřelost reliéfu zřetelné.

Svým provedením je nejzajímavější třetí náhrobník o rozměrech 80 × 115 cm, ze šedého mramoru. Většinu jeho plochy vyplňují čtyři dětské figury, dvě větší, mezi nimiž je umístěn úplný erb, a dvě menší v povijanech. I v tomto případě je reliéf velmi sešlapaný. Z erbu jsou dobře vidět pouze tři pera v klenotu, jaká najdeme u Boubínských z Újezda.¹² V horní části desky a při jejím pravém okraji se dochovaly zbytky nápisu provedeného vtesanou frakturou: [...]*oz[y] / [...].eny pan / [...].e[zda] / Leta [16]13 Umrzel urozeni Pan / [...]. / [...]*.

Právě popsané náhrobníky lze víceméně ztotožnit s těmi, které uvádí literatura. Představují pozůstatek rodového pohřebiště Boubínských z Újezda. Jde konkrétně o Zdeňka Boubínského († 1616), jemuž můžeme bezpochyby přisoudit desku s postavou rytíře, a o jeho děti z manželství s Annou Řesanskou z Kadova.¹³ Boubínští z Újezda byli od roku 1558 majiteli zemskodeskového statku Třebomyslice v maloborské farnosti.¹⁴ Po smrti posledního příslušníka rodu, Nabky Anny v roce 1678, přešel statek do vlastnictví jejího manžela Beneše Hroznaty svobodného pána z Vrtby. Rod Vrtbů ovšem jako místo pohřbu upřednostňoval klášter minoritů v Horažďovicích, kde byla 30. 3. 1678 pochována právě i Nabka Anna.¹⁵

Poslední v literatuře zmiňovaný náhrobník se nepodařilo v kostele zjistit. J. L. Barvíř se pokoušel o vlastní výklad

Obr. 3. Malý Bor, kostel sv. Maří Magdaleny. Náhrobník faráře Karla Ignáce Tichého († 1708). (Foto D. Tuma, 2017)

historických souvislostí podmiňujících jeho přítomnost zde, ale nepřesně, především pro mylnou interpretaci nápisu. Deska totiž jistě kryla hrob příslušníka rodu Předborů z Radešína (Radejšína), jehož erbovním znamením byl krácející býk (vůl).¹⁶ V úvahu přichází nejspíše

9 SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*, 3. Theil, s. 202.

10 TRAJER, J. *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis*, s. 506.

11 BARVÍŘ, J. L.: *c. d.*, s. 103.

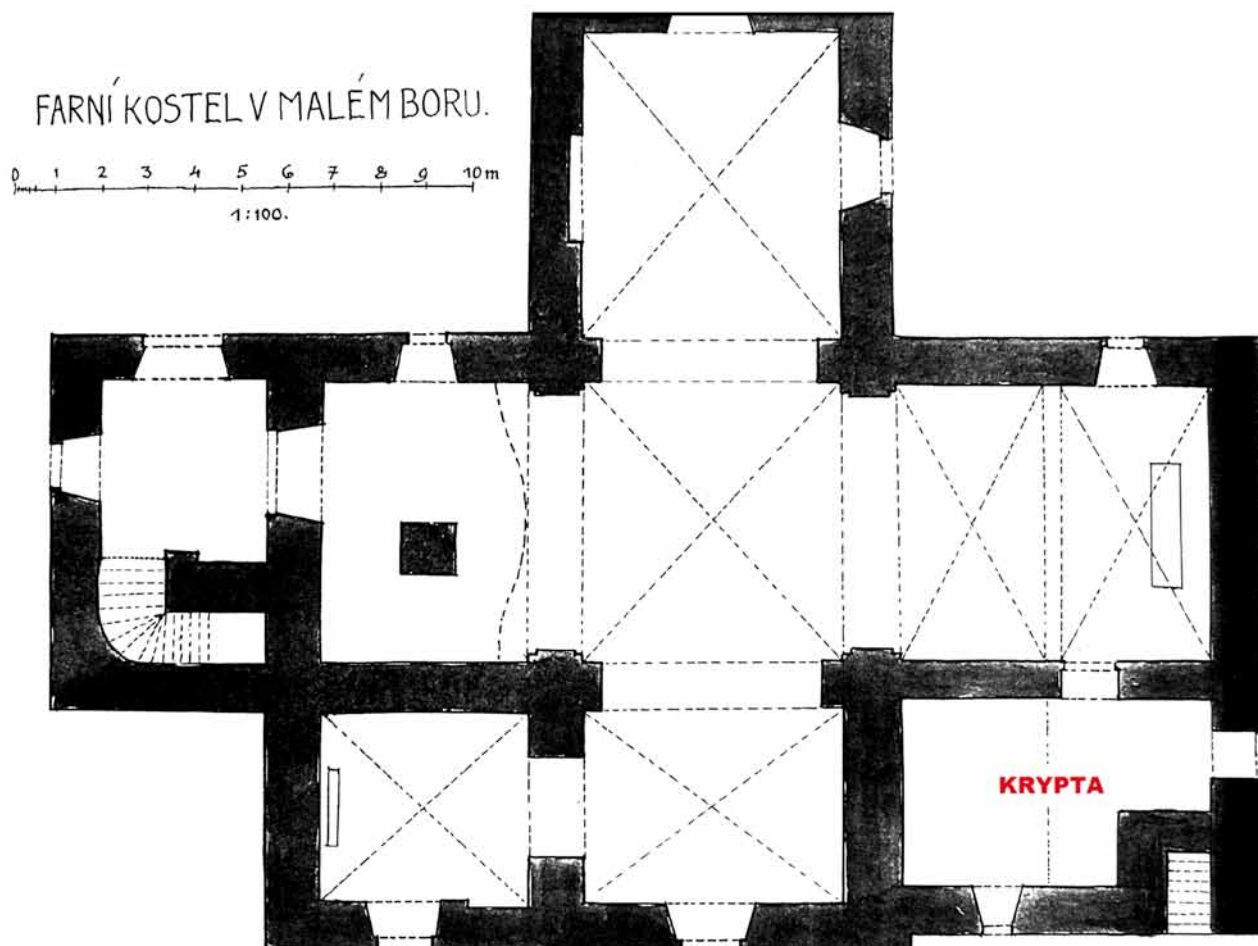
12 K erbů Boubínských z Újezda srov. SEDLÁČEK, A. (1925): *Českomoravská heraldika*, s. 252.

13 Bližší genealogické souvislosti srov. NA, Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 92.

14 SEDLÁČEK, A. (1895), *c. d.*, s. 217.

15 Srov. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Horažďovice 02, fol. 91v, 101r, 102v, 103r; sign. Malý Bor 01, fol. 191r, 208v; sign. Malý Bor 02, fol. 394r, 397r, 397v.

16 SEDLÁČEK, A. (1925), *c. d.*, s. 207.

Obr. 4. Anonym: Farní kostel v Malém Boru. Plán. 40. léta 20. století. Rys tuší na papíře. Grafické měřítko. Poloha krypty Rumerskirchů pod sakristií vyznačena dodatečně. (Městské muzeum Horažďovice, reprofoto a úpravy autoři, 2016)

Jan Předbor, jenž zemřel asi roku 1543 a byl ženat s Evou, dcerou Jana Chrástského z Chrástu na Třebomyšlicích. Právě od Friedricha a Kryštofa Chrástských, synů Janových, pak v roce 1558 zakoupili tento statek Boubínští z Újezda.¹⁷

Stranou větší pozornosti odborné literatury dosud zůstal náhrobník zasazený patrně druhotně v západní zdi předsíně kostela.¹⁸ Jde o žulovou desku o rozměrech 137 × 75 cm, v jejíž horní třetině se nalézá znak – ve štítu kotva přecházející v kříž a stejné znamení v klenotu. Po stranách znaku jsou litery *CJ – T*, provedené vtesanou kapitálou. Další dvě třetiny desky vyplňuje patnáctiřádkový český nápis, provedený stejným písmem a technikou, jenž představuje pozoruhodný příklad barokního sepulkrálního textu, navíc rýmovaného. Tento nápis zní: *C[AROLVS] J[GNATIVS] – T[ICHY] // JA TV LEZYM PATER TICHY / NIKDA TISSY GAKO NINY / AZ DO MEHO WSKRZISENY / SEDVMDSEATE DWIE LETHA / TRWAL BIECH MEHO ZIWOTA / W BIDIE TOHOTO SWIETA / TRZIDCET DEW[IET] LE[TH] SEM RZID[IL] / TENTO KOSTEL DVSS[E] SLAWIL / AZ SEM Y MAV WYPVSTIL / TISICZYHO SEDMISTEHO / OSMYHO ZARZY DRVHYHO / DNE ANDIELA STRAZNYHO / WY GENZ TOTO CZTETE TYSSE / RCZETE AT GEST V GEZISSE / CZO NEGSPISSE MA DVSSSE.*¹⁹

Náhrobník patří P. Karlovi Ignáci Tichému, jenž byl druhým v pořadí farářů maloborské farnosti v době jejího nového obsazení po třicetileté válce. Roku 1669 vystřídal v této funkci Václava Knopfa,²⁰ a duchovní správu v Malém Boru vedl až do své smrti 2. 9. 1708, to je 39 let, jak náhrobní nápis zdůrazňuje. K heraldické složce na náhrobníku je nutné podotknout, že nepředstavuje rodový erb, ale osobní znak, koncipovaný tak, jak bylo tehdy u nižších duchovních obvyklé. Kotva s křížem zde představuje nejspíš obecné symboly základních křesťanských ctností – víry a naděje.

Hrobka rodu Rumerskirchů

Kromě náhrobníků se starší literatura zmiňuje také o kryptě hraběcího rodu Rumerskirchů, majitelů horažďovického panství.²¹ J. L. Barvíř ji správně lokalizuje do prostoru

17 NA, Desky zemské větší, 43, fol. E 12-12'. SEDLÁČEK, A. (1895): c. d., s. 216.

18 UPČ 2, s. 347, uvádějí letopočet 1708.

19 K přepisu textu srov. Městské muzeum Horažďovice, sign. TA 244d.

20 BARVÍŘ, J. L., c. d., s. 103.

21 TRAJER, J.: c. d., s. 506.

Obr. 5. Malý Bor, kostel sv. Maří Magdaleny. Krypta Rumerskirchů. (Foto D. Tuma, 2017)

pod sakristií, ale domnívá se, že pod podlahou kostela je ještě jeden pohřební prostor, jak podle něj dosvědčují dochované náhrobníky.²² Ty ale s největší pravděpodobností kryly jen samostatné hroby.

Zatím první zjištěnou výslovnou zmínku o pohřební kryptě hrabat Rumerskirchů (*Todtengruft für die Familie der Grafen von Rumerskirch, sehr klein*) obsahuje pozůstalostní inventář po faráři Karlu Praesensovi z 29. 9. 1833.²³ Do krypty se vstupuje z jižní strany kostela malým vchodem se žulovým ostěním a novodobými dřevěnými dvířky. Dvířka zhotovil asi před dvaceti pěti lety Karel Dvořák z Malého Boru čp. 151 poté, co původní dveře poškodil zloděj, který se chtěl přes hrobku vloupat do kostela.²⁴ Dolů vede kamenné schodiště. Krypta je valeně klenutá, na jižní straně se nachází větrací otvor, zvenku zaslepený. Na západní stěně je zavěšen litinový kříž a před ním umístěno klekátko. Při severní stěně spočívají na dvou hrubě opracovaných trámech, podložených třemi příčnými hranoly, čtyři rakve, z toho tři s ostatky dospělých osob (jedna má odsunutě víko, takže je vidět tělo nebožtíka) a jedna dětská s propadlým víkem. Na protější straně jsou složena prkna z další dětské rakve. Tamtéž volně leží dvě kovové funerální destičky původně připevněné na rakvích. První je barokní, profilovaná, o rozměrech 27,5 cm × 20 cm. Nese šestirádkový latinský nápis provedený rytou kapitálou: *SE-RENISSIMA DUX DE / SLESWIG HOL[STEIN]: PRIN[CIPISSA]: REG[NANS]: DE LÖ / WENSTEIN WERT[HEIM]:*

Obr. 6. Malý Bor, kostel sv. Maří Magdaleny, krypta Rumerskirchů. Destička z rakve Marie Karoliny kněžny zu Löwenstein-Wertheim, rozené von Schleswig-Holstein-Wiesenburg († 1765). (Foto V. Červenka, 2017)

*M[ARIA]: CAROLINA D[OMIN]A / IN HORAZ[DIOWITZ]: WEZDORF etc. NATA DIE 18 / FEBR[UARI]: 1718: OBIIT IN D[OMI]NO DIE 4 IUNII / 1765 R[EQUIESCAT]: I[N]: P[ACE]:.*²⁵

Druhá destička 24,5 × 23 cm obsahuje osmířádkový, rovněž latinský nápis v ryté kapitále: *CELSISSIMA D[OMINA]: D[OMINA]: IOSEPHA / S[ACRI] R[OMANI] I[MPE-RII] PRINCEPS DE LOEWENSTEIN / WERTHEIM CONDOMINA IN / HORAZDIOWITZ && / NATA BARONISSA DE STIP / PLIN A[NNO]: D[OMINI]: MDCCXXXV / XXIII. APRILIS OBIIT / V MARTII MDCCXCIX.*²⁶

Rod Rumerskirchů vlastnil od roku 1799 panství Horažďovice a měl patronát nad farním kostelem v Malém Boru, a zřejmě proto začal využívat prostor zdejší, patrně již dříve existující krypty. Byl to jiný rod než Rumerskirchové sídlící v 18. století na nedalekých Chanovcích. Horažďovičtí Rumerskirchové byli potomci Johanna Michaela Edmunda Rommerskircha (křtěn 25. 1. 1715, † 3. 12. 1769), komorního rady a hofmistra Löwensteinů v dolnofranském Kleinheubachu, a jeho manželky Anny Marie Josephy von Stipplin (23. 4. 1735–5. 3. 1799), která se po smrti manžela provdala za jeho zaměstnavatele a zřejmě už předtím svého milence knížete Karla Thomase zu Löwenstein-Wertheim. Po něm zdělila Horažďovice. Její syn z prvního manželství Johann Bernhard (* 26. 4. 1756) byl roku 1780 povýšen do říšského rytířského stavu s predikátem *von Romerskirchen*. V roce 1783 mu byl udělen říšský panský a roku 1803 český a bavorský hraběcí stav, oboje s již pozměněným přídomkem *von Rumerskirch*. Mezitím

22 BARVÍŘ, J. L.: c. d., s. 103.

23 SOKA Klatovy, Římskokatolická farnost Malý Bor, č. 126.

24 R. Faltys, starosta obce Malý Bor, ústní sdělení 13. 10. 2017.

25 *Nejjasnější vévodkyně von Schleswig-Holstein, panující kněžna von Löwenstein-Wertheim, Maria Carolina, paní na Horažďovicích, Wetzdorfu atd., narozena dne 18. února 1718, zemřela v Pánu dne 7. června 1765. Necht' odpočívá v pokoji.*

26 *Nejvznešenější paní, paní Josepha, říšská kněžna von Löwenstein-Wertheim, spolumajitelka Horažďovic atd., rozená baronka von Stipplin léta Páně 1735, dne 13. dubna, zemřela 5. března 1799.*

Carl Graf Rumerskirch, Herr auf Konnarowitz, Wüdig-Jenikau und Brauschau, und **Friedrich Graf Rumerskirch**, k. k. Lieutenant in der Armee, Herr auf Altenbuch, geben die für sie schmerzlichste Nachricht von dem Ableben ihrer innigst verehrten Mutter **Anna**, verwitweten **Gräfin Rumerskirch**, gebornen **Hildprandt**, Freiin von und zu **Ottenhausen**.

Sie starb mit den heiligen Sakramenten der Sterbenden versehen, fromm ergeben in den Willen des Allerhöchsten nach längerer Krankheit am 30. Mai früh um 8 Uhr am Darmbrande im 66. Lebensjahre.

Nach dem Willen der Verbliebenen wird die Leiche am 31. Mai in Prag Abends 7 Uhr in der Stille eingeseget, dann nach Horazdowitz abgeführt und in der Familiengruft in Kleinbor am 2. Juni beigesetzt; an demselben Tage werden ebendasselbst und am 5. Juni um 10 Uhr Vormittags in der Pfarrkirche zu Maria Schnee in Prag die stillen Seelenmessen abgehalten werden.

Prag, am 30. Mai 1841.

Obr. 7. Úmrtní oznámení Marie Anny hraběnky von Rumerskirch, rozené svobodné paní Hildprandt von und zu Ottenhausen. 30. 5. 1841. (Archiv Národního muzea, reprofoto autoři, 2016)

získal v roce 1797 český inkolát.²⁷ O dva roky později převzal jako dědictví po matce horažďovické panství. To setrvalo v majetku rodu do roku 1834, kdy ho Karl Borromäus hrabě von Rumerskirch prodal knížeti Rudolfovi Kinskému ze Vchynic a Tetova.²⁸

Zatímco Anna Marie Josepha Rumerskirchová, poslední Löwensteinová, nalezla místo posledního odpočinku u horažďovických minoritů, rodina jejího syna Johanna Bernharda si vybrala právě kostel sv. Maří Magdaleny v Malém Boru. Farní matriky zemřelých uvádějí, že byli v Malém Boru pohřbeni následující členové rodu: 22. 10. 1807 Maria Christina Johanna hraběnka von Rumerskirch, dcera Johanna Bernharda hraběte von Rumerskirch a Marie Anny Barbary Aloisie Magdaleny Gabriely, rozené svobodné paní Hildprandtové von und zu Ottenhausen pokřtěna 23. 5. 1807 v Praze, † 21. 10. 1807 v Horažďovicích;²⁹ 9. 1. 1811 Moritz Ludwig Gabriel hrabě von Rumerskirch, syn týchž rodičů, pokřtěn 22. 1. 1806 v Praze, † 4. 1. 1811 v Praze;³⁰ 19. 2. 1814 Maria Anna Vincentia Ferreria Gabriela hraběnka von Rumerskirch, dcera týchž rodičů, pokřtěna 31. 12. 1808 v Praze, † 15. 2. 1814 v Praze;³¹ 28. 1. 1829 Johann Bernhard hrabě von Rumerskirch, pán na Horažďovicích, královský bavorský tajný rada a nositel velkokříže ruského Řádu sv. Stanislava, 26. 4. 1756–24. 1. 1829 v Praze;³² 26. 12. 1830 Georg Franz hrabě von Rumerskirch, syn Johanna Bernharda hraběte von Rumerskirch z prvního manželství s Marie-Antoinette Charlotte Jeanne Bouët komtesou de Martange, 21. 6. 1781 v Albersweileru – 24. 12. 1830 v Horažďovicích;³³ a 2. 6. 1841 Maria Anna Barbara Aloisia Magdalena Gabriela hraběnka von Rumerskirch, rozená svobodná paní Hildprandt

von und zu Ottenhausen, vdova po Johannu Bernhardovi hraběti von Rumerskirch, * 4. 12. 1775 v Praze, provdána 19. 11. 1801 v Blatné, † 30. 5. 1841 v Praze.³⁴

27 RÖDL, V.: *Eine fragwürdige Adelserhebung in der Spätzeit des Alten Reiches: J. B. von Rumerskirch*, s. 469–488. NA, Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 900. MERAVIGLIA-CRIVELLI, R. J.: *Der böhmische Adel*, s. 165–166. *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 1909, s. 750–751. *Genealogisches Handbuch des Adels*, 1973, s. 268. *Persoonlijke gegevens Eduard Vrijher van Rumerskirch* [online]. *Persoonlijke gegevens Maria Josephine van Stipplin* [online]. AHMP, Heraldická sbírka (Rentzova), sign. AMP K1-5965.

28 SOMMER, J. G.: *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt*, 8. Band, s. 169.

29 AHMP, Sběrka matrik, sign. PMS N2, fol. 277. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 12, pag. 16.

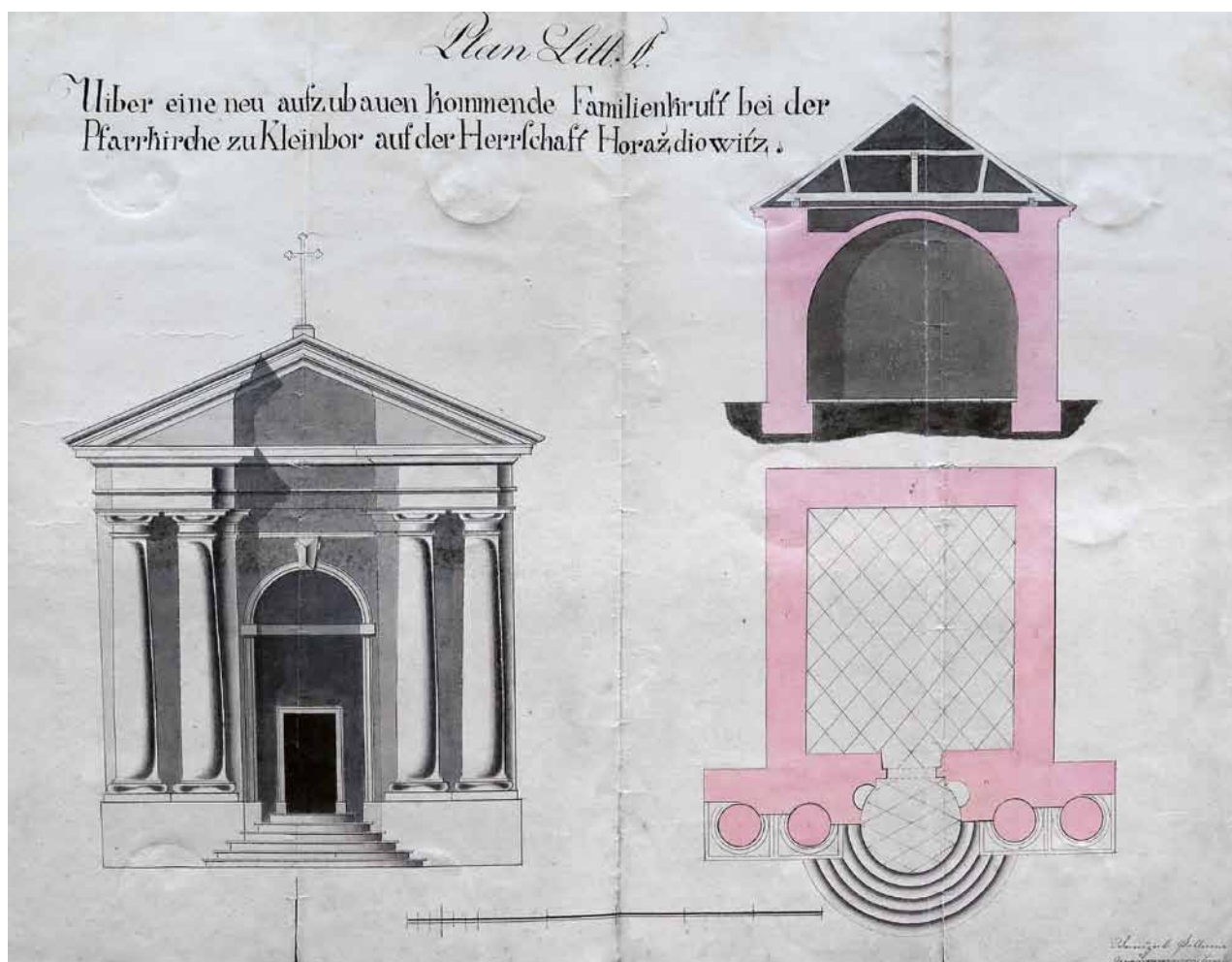
30 NA, Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 900. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 12, pag. 21.

31 AHMP, Sběrka matrik, sign. PMS N2, fol. 323. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 12, pag. 26.

32 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 14, pag. 9. Johann Bernhard von Rumerskirch byl rovněž majitelem bavorských statků Weisendorf a Schmittelberg. Srov. *Familienkalender auf das gemeine Jahr 1813*, s. 27. KUNSTMANN, H.: *Schloss Guttenberg und die früheren oberfränkischen Burgen des Geschlechts*, s. 305.

33 NA, Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 900. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 14, pag. 12.

34 AHMP, Sběrka matrik, sign. ŠT N9, pag. 302. SOA v Třeboni, Sběrka matrik, sign. Blatná 17, pag. 29. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 14, pag. 36.

Obr. 8. Autorsky neurčeno: Plán A, návrh novostavby rodinné hrobky u kostela v Malém Boru na panství Horažďovice. 1831–1845. Kolorovaný rys tuší na papíře, 47,5 × 36,2 cm. Grafické měřítko (vídeňské sáhy). Signováno – Václav Polena, zednický mistr. (Státní oblastní archiv v Plzni, reprofoto autoři, 2016)

V prvních pěti uvedených případech matricy pouze lakonicky konstatují, že místem pohřbu byl Malý Bor. Není tedy blíže určeno, zda se jednalo o rodinnou kryptu. Až u Marie Anny Rumerskirchové je zmíněno, že byla k poslednímu odpočinku uložena v *maloborské domovní kryptě*. Tento údaj přímo koresponduje s úmrtním oznámením, že podle ustanovení zesnulé bude její tělo po tichých zádušních obřadech v Praze převezeno do Horažďovic a 2. 6. pochováno v rodinné kryptě v Malém Boru.³⁵ V této době ale její rodina horažďovickým panstvím, a tím i patronátním právem ke zdejšímu kostelu již několik let nedisponovala, a tak musela dát k pohřbu svolení tehdejší majitelka a patronka kostela, ovdovělá kněžna Wilhelmina Elisabeth Kinská, rozená Colloredo-Mannsfeld.³⁶

Počet v kryptě dochovaných rakví a jejich pozůstatků se rozchází s počtem osob, které zde byly pohřbeny (chybí například jedna dětská rakev). Dále byly v kryptě nalezeny dvě kovové destičky z rakví obou manželů knížete Karla Thomase z Löwenstein-Wertheim, Marie Karoliny vévodkyně von Schleswig-Holstein-Wiesenburg († 4. 6. 1765) a Anny Marie Josephy svobodné paní von Stipplin († 5. 3. 1799). Zatím se však nepodařilo

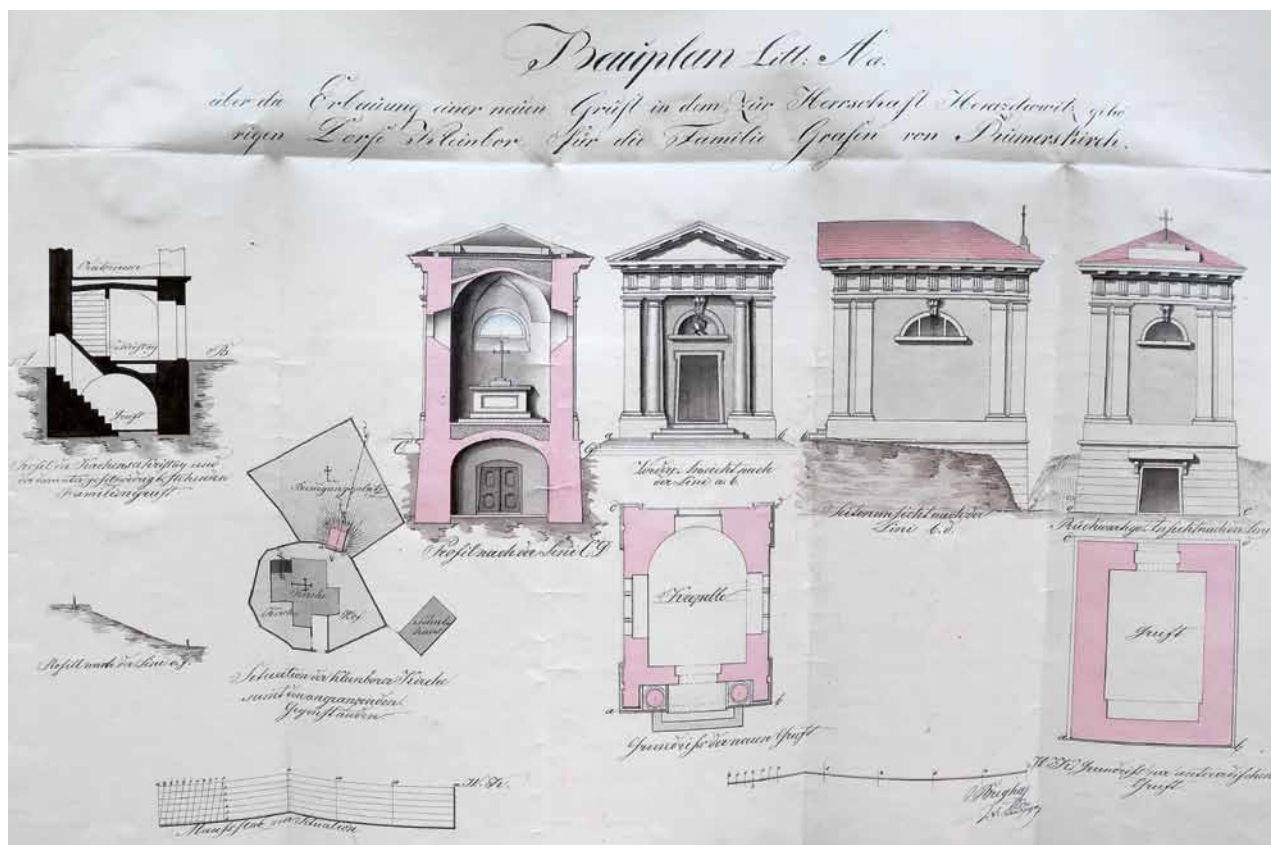
objasnit, proč v kryptě vůbec jsou; obě manželky byly pohřbeny v minoritském klášterním kostele sv. Michaela Archanděla v Horažďovicích, což dokládají matriční zápisy.³⁷

Nevyhovující stav krypty, hlavně její stísněnost, jak uvádí výše zmíněný inventář z roku 1833, byl bezpochyby důvodem, proč Rumerskirchové uvažovali v třicátých letech 19. století o výstavbě nové a reprezentativnější volně stojící kaple s podzemním pohřebním

35 *Nach dem Willen der Verblichenen wird die Leiche am 31. Mai in Prag Abends 7 Uhr in der Stille eingeseget, dann nach Horaždiowitz abgeführt und in der Familiengruft in Kleinbor am 2. Juni beigesetzt.* Ve stejném smyslu vyznívá údaj o místě pohřbu jejího manžela Johanna Bernharda von Rumerskirch, ačkoli není na úmrtním oznámení přesně lokalizováno: *Der Leichnam des Verblichenen wird am 26. d. um 4 Uhr nachmittags eingeseget, sonach zur Beisetzung in die Familiengruft auf die Herrschaft Horaždiowitz überführt.* Srov. ANM, Sběrka genealogická CH, sign. CH24.

36 SOka Klatovy, Římskokatolická farnost Malý Bor, č. 126.

37 Srov. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Horažďovice 07, fol. 188r, sign. Horažďovice 15, fol. 8.

Obr. 9. Autorsky neurčeno: Stavební plán Aa, návrh novostavby hrobky na panství Horažďovice ve vsi Malý Bor pro rodinu hrabat Rumerskirchů. 1831–1845. Kolorovaný rys tuší na papíře, 50,5 × 34,5 cm. Grafické měřítko (vídeňské sáhy). Signováno – Břejha, krajský inženýr. (Státní oblastní archiv v Plzni reprofoto autoři, 2016)

prostorem. Pro tento účel byly vyhotoveny nejméně dva plány s rozpočty nákladů.³⁸ Žádný z nich však nebyl realizován.

Hrobka rodiny Benedyktovy

Fenomén samostatně stojících objektů rodinných hrodek začal v českých zemích na počátku 19. století.³⁹ Reagovalo se na dekret císaře Josefa II. z roku 1783, zakazující pohřbívání v kostelech. Druhý jeho dekret z roku 1787 přímo přikazoval volit místa pohřbu mimo města. Podobu hrodek později fakticky kodifikoval Johann Philipp Joendl (1782–1870) ve své architektonické a stavitelské příručce,⁴⁰ kde uvedl několik návrhů hrodek, jimž předcházelo několik realizací podle návrhu od autora. Od druhé poloviny 19. století se na výstavbě rodinných hrodek podíleli většinou místní stavitelé. Na Horažďovicku vzniklo od 19. století do počátku 20. století několik hrodek, například pro městského stavitele Daniela Mayera či architekta Jindřicha Bublu. Jednou z nich je volně stojící pohřební kaple rodiny Benedyktovy v areálu kostela sv. Maří Magdaleny v Malém Boru.

Kaple vznikla v roce 1921 v neobarokním stylu. Najdeme ji na severozápadní straně zrušené části farního hřbitova. Drobná stavba, vybudovaná na čtvercovém půdorysu, je přistavěna k ohradní zdi hřbitova. Fasády jsou členěny soklem, nárožními pilastrů a výraznou korunní

římsou. Hlavní vstupní průčelí má plochý volutový štít, členěný po obvodu lisenovým rámcem, jenž ve vrcholu přechází v plastické elipsovité zrcadlo s letopočtem 1921, a svazkovým klenákem. Nad ním je oblouk římsy a kamenný latinský kříž na třikrát odstupňovaném soklu. Římsa pod štítem je kryta prejzy. Průčelí je opatřeno osovým, zdobně plasticky bohatým portálem, provedeným ve štku a s polokruhovým obloukem. Supraporta s plastickou římsou má po stranách oválné voluty, v jejím středu se nalézá oválné štukové zrcadlo. Nárožní pilastry stojí na profilované římsě soklu, jenž obíhá po obvodu stavby, a nahoře jsou zdobeny čabrákou s trojúhelníkovou kapkou. Vysoké kladí, opatřené nástavci pilastrů, nese v průčelí nad vstupem nápis *RODINA BENEDYKTOVA*, provedený ve štku majuskulou. Plochou část fasády člení pásová rustika, zvýrazněná do červena probarvenou cementovou omítkou. Sokl a architektonické články jsou provedeny v šedě probarvené cementové omítce. Boční fasády mají oválné okno se šambránou a klenákem, na který dosedá segmentová profilovaná římsa. Technika omítaného zdiva není zřejmá.

38 SOA v Plzni, Vs Horažďovice, inv. č. 529, sign. Pub. Pol. XXXV, fasc. 3, kar 25.

39 PETRASOVÁ, T.: *Utopie a pragmatismus osvícenské architektury: klasicistní hrobky a hřbitovy*, s. 65–78.

40 JOENDL, J. P.: *Die landwirthschaftliche Baukunst*, 3. Theil, s. 12–15, tab. 1–4.

Obr. 10. Malý Bor, areál kostela sv. Maří Magdaleny. Pohřební kaple rodiny Benedyktovy. Pohled od východu. (Foto D. Tuma, 2017)

Původní slohové dřevěné dveře jsou dvoukřídlové, s polokruhovým zakončením. Jejich dolní polovina je členěna do kazet s plastickou výzdobou s motivem latinského kříže v oválu. V horní polovině je barevná vitráž. Ovalná okna mají nové výplně; v kapli se však dochovala jedna jejich původní barevná vitrážová výplň.

Interiér má křížovou klenbu s jednoduchým svorníkem. Byl upravován v druhé polovině 20. století; existenci starší výmalby lze rozlišit pod mladšími nátěry. Na západní straně se nalézá mělká nika, jejíž zadní stěna nese geometrickou štukovou plastickou výzdobu. V nice je třístupňový podstavec, na něm stojí čtveřice sloupků – dva na každé straně. Střední část mezi sloupky připomíná drobnou architekturou s pravouhlým výklenkem na uložení pohřebních uren. Tato střední část a sloupky vynášejí nahore deskovou římsu, na které stojí kříž vsazený do stylizovaného skaliska (odkaz na Golgotu). Celkové řešení je odvozeno z oltářní architektury.

Ve středním výklenku jsou pietně umístěny dvě urny se jmény a životopisnými daty zemřelých. Na první je uvedeno *PLUKOVNÍK OTAKAR HRŮŽA * 28. IV. 1871 † 22. VIII. 1932*, na druhé, stojící vedle, je cedulka s nápisem *Čís. 5454 Hružová Marie vdova po plukovníku 57 roků z Horažďovic zemř. 11. července 1942 zpop. 17. července 1942*. Třetí urna spočívá na římsě, opatřena nápisem *ZDEŇKA KULDOVÁ * 28. III. 1890 † 23. XI. 195[7]*.⁴¹

Před nikou se v podlaze nachází mohutná kamenná deska, opatřená reliéfem kříže a čtveřicí ocelových úchyťů, která zakrývá vstup dolů do krypty.

Václav Benedykt, stavitel působící v Horažďovicích, pocházel z Malého Boru. Narodil se 11. 11. 1859 do rodiny domkáře (dům čp. 62) Václava Benedikta (28. 7. 1832 – 27. 4. 1891) a jeho ženy Františky, rozené rovněž Benediktové (14. 4. 1834 – 10. 5. 1918) ze statku čp. 40.⁴² Příjmení Benedikt bylo ve vsi hojně rozšířeno; v roce 1921, kdy je v Malém Boru evidováno 114 popisných domovních čísel, zde bydlelo deset rodin Benediktů.⁴³ Zřejmě pro odlišení se u příjmení stavitele V. Benedikta začala psát varianta *Benedykt*, která se posléze plně prosadila.

V rodině Benediktů z domu čp. 62 se dědila stavební řemesla. Václavův stejnojmenný otec byl zednickým mistrem, děd Matěj († 9. 12. 1870) tesařem.⁴⁴ Není tedy divu, že se Václav Benedykt vyučil zedníkem a časem začal ve stavebnictví podnikat. Ostatně ve stejném oboru se uplatnil i jeho mladší bratr Jaroslav (30. 9. 1876 – 14. 6. 1940), který získal roku 1914 stavitelskou koncesi v Praze. Jeho projekty a realizace byly ovlivněny secesí. Navrhoval například úpravu hlavního průčelí hotelu *Savoy* na Hradčanech (1911) nebo hlavní průčelí pojišťovny *Mercur* na Starém Městě (1924). V období let 1913–1914 byl podle jeho projektu postaven hotel *Imperial* na rohu ulic Na Poříčí a Zlatnické v Praze. Nezapomínal ovšem ani na rodný kraj.⁴⁵ V roce 1925 se kupříkladu zúčastnil soutěže na projekt radnice v Horažďovicích, v níž se spolu s dalšími třemi architekty umístil na třetím místě.⁴⁶

Vraťme se ale k V. Benedyktovi. V roce 1893 se přestěhoval do Horažďovic. Mnoho let bydlel ve vlastním domě čp. 151 poblíž Husova sboru u nádraží.⁴⁷ V Horažďovicích si také otevřel stavební kancelář. K jeho realizacím patří například školní budovy v Břežanech (1903) a Miřenicích (1907).⁴⁸ Podílel se rovněž na stavbě spodních pilířů mostu přes Otavu v Horažďovicích.⁴⁹

V neposlední řadě V. Benedykt působil také v samosprávě Horažďovic a účastnil se spolkového života. Roku 1909 a 1912 byl zvolen do městského zastupitelstva. Jako přispívající člen finančně podporoval místní *Jednotu divadelních*

41 Poslední číslice 7 je kvůli korozi nečitelná.

42 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 15, fol. 45, 125, sign. Malý Bor 23, fol. 43, 96.

43 SOA v Třeboni, Okresní úřad Strakonice I, inv. č. 47, kar 47.

44 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 23, fol. 2.

45 Roku 1923 věnoval kostelu v Malém Boru na památku svých rodičů zvon.

46 P. Vlček (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, s. 56–57. K datu narození srov. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 21, fol. 53.

47 SOA v Třeboni, Okresní úřad Strakonice I, inv. č. 52, kar 52, inv. č. 3055, fas 1179.

48 TUMA, D.: *Průzkum a dokumentace venkovských školních budov založených v 19. století*, s. 107–124. Týž: *Průzkum a dokumentace venkovských školních budov z období od počátku 20. století do konce první republiky*, s. 47–66.

49 Vrchní železná konstrukce mostu byla zadána Leopoldovi Schifauerovi.

Obr. 11. Malý Bor, areál kostela sv. Maří Magdaleny, pohřební kaple rodiny Benedyktovy. Interiér. (Foto D. Tuma, 2017)

Obr. 12. Malý Bor, areál kostela sv. Maří Magdaleny, pohřební kaple rodiny Benedyktovy. Klenba s malířskou výzdobou z 2. poloviny 20. století. (Foto D. Tuma, 2017)

ochotníků a v době před první světovou válkou se angažoval v *Kroužku mládežců*.⁵⁰

Dne 10. 2. 1885 se oženil v kostele v Malém Boru s Annou Černou (* 23. 8. 1859), dcerou Jana Černého, sedláka na výminku v čp. 8, a Anny Drhové.⁵¹ Spolu měli dvě dcery – Marii (* 29. 8. 1885)⁵² a Zdeňku (* 28. 3. 1890).⁵³

Marie Benedyktová se provdala 30. 11. 1911 v piaristickém kostele v Praze za důstojníka MVDr. Otakara J. Hřůzu.⁵⁴ Zemřela 11. 7. 1942 v Horažďovicích. Zpopelněna byla v plzeňském krematoriu,⁵⁵ a její urna, jak je výše zmíněno, se stále nalézá v rodinné hrobce. Mladší Zdeňku Benedyktovou si 15. 11. 1919 vzal za ženu stavitel Alois Kulda (* 22. 7. 1881), rodák z Malého Boru, stavení čp. 9, který bydlel od roku 1910 v Horažďovicích. Svatba se konala opět v Praze, v kostele Panny Marie Sněžné na Novém Městě.⁵⁶ Po smrti manžela se Zdeňka Kuldová odstěhovala v roce 1956 za rodinou do Rybářů u Karlových Varů.⁵⁷ Zemřela 27. 11. 1957 v Chebu.

Manželka V. Benedykta Anna, rozená Černá, zesnula 18. 3. 1918 v Horažďovicích. Pohřbena byla na hřbitově v Malém Boru. Ovdovělý stavitel se pak přestěhoval do domu čp. 213/II v Prácheňské ulici, kde 10. 3. 1925 po krátké nemoci zemřel. O tři dny později byl pochován v Malém Boru.⁵⁸ Uložen byl s největší pravděpodobností již do nové rodinné hrobky, kam patrně nechal nejprve přenést ze hřbitova ostatky své manželky. Krypta je tedy místem posledního odpočinku manželů Václava a Anny Benedyktových, kteří měli křesťanský pohřeb do země.

Po smrti V. Benedikta se hrobky ujal jeho zeť A. Kulda, stavitel a majitel cementárny. I on se účastnil veřejného životě v Horažďovicích. Stejně jako tchán se v době před první světovou válkou angažoval v *Kroužku mládežců*. V období let 1908–1940 byl aktivním hercem a jistou

50 SMETANOVÁ, J.: *Spolkový život v Horažďovicích 1862–1918*, s. 30, 42. Táž: *Lokální elity v Horažďovicích 1864–1912*, s. 113. BERÁNKOVÁ, M.: *Archiv města Horažďovice 1350–1945 (1955), Dílčí inventář*, 1. díl, s. 30.

51 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 15, fol. 124, sign. Malý Bor 22, pag. 160.

52 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 21, fol. 94. Sběrka druhopisů matrik, kar 21, fol. 9.

53 Marie se narodila v Malém Boru, avšak Zdeňka přišla na svět ve městě Jaslo v rakousko-uherské Haliči, dnes v Podkarpatském vojvodství v Polsku. SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Horažďovice 35, fol. 108. Václav Benedykt v Haliči tehdy pobýval zřejmě pracovně.

54 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Malý Bor 21, fol. 94.

55 SOA v Plzni, Sběrka druhopisů matrik, kar 21, fol. 9.

56 SOA v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, sign. Horažďovice 35, fol. 108. K datu úmrtí A. Kuldy: A. Čáňová, Matriční úřad Horažďovice, ústní sdělení 19. 5. 2017.

57 A. Čáňová, Matriční úřad Horažďovice, ústní sdělení 19. 5. 2017.

58 SOA v Plzni, Sběrka druhopisů matrik, kar 56, fol. 1. Úmrtí Václava Benedykta samozřejmě nezůstalo stranou pozornosti místního tisku. Srov. *Horažďovický obzor*, 10. 4. 1925, s. 36.

dobu též členem výboru *Jednoty divadelních ochotníků*.⁵⁹ Roku 1938 byl zvolen do městského zastupitelstva.⁶⁰ Zemřel 19. 5. 1956 v nemocnici v Sušici.⁶¹

Přes veškeré úsilí se nepodařilo dohledat žádné dokumenty, které by osvětlily okolnosti výstavby pohřební kaple. Nelze tedy s jistotou říci, zda její výstavbu inicioval sám V. Benedykt, jenž byl v dané době již pokročilého věku, nebo jeho zeť A. Kulda, případně oba společně, což se jeví jako nejpravděpodobnější.

Národní památkový ústav navrhl v roce 2017 Ministerstvu kultury, aby pohřební kapli rodiny Benedyktovy v Malém Boru prohlásilo za kulturní památku. Kaple je hodnotnou ukázkou sepulkrální stavby, součást souboru památek v areálu místního kostela sv. Máří Magdaleny. Dochovala se ve velmi dobrém stavu včetně většiny původních konstrukcí a detailů.

Historický a kulturní, popřípadě i umělecký význam uvedených sepulkrálních památek v Malém Boru, obrázejících dobové vnímání smrti a přístupy k vlastní posmrtné reprezentaci, je pro oblast Horažďovicka nenahraditelný. Náhrobníky z období renesance a baroka v interiéru kostela upomínají na tehdejší šlechtu sídlící v územním obvodu maloborské farnosti a na místní duchovní správce. Svým umístěním potvrzují dobový trend pohřbů privilegovaných vrstev společnosti. Obdobně to platí o kryptě hraběcího rodu Rumerskirchů, zřízené na počátku 19. století. Skutečnost, že Rumerskirchové dali přednost venkovskému kostelu před tradičním pohřebišťem horažďovické vrchnosti, minoritským klášterním kostelem sv. Michaela Archanděla v Horažďovicích, mohla být ovlivněna přeplněním tamější krypty. Rumerskirchové zpočátku pokládali svou kryptu v Malém Boru asi jen za dočasné řešení, jestliže ji již v první polovině 19. století plánovali nahradit prostornější a reprezentativnější stavbou, která však nebyla nikdy realizována.

Pohřební kaple rodiny Benedyktovy se vymyká charakteru dobové místní sepulkrální produkce. Stavby tohoto druhu doznaly největšího rozmachu na konci 18. století a v 19. století, a to zejména na městských hřbitovech. Jednalo se o finančně poměrně nákladná díla, která byla vedle šlechty doménou bohatých měšťanských rodin, průmyslníků a významných osobností. Pohřební neobarokní kaple Benedyktových v Malém Boru z roku 1921 náležitě reprezentuje místního stavitele a jeho rodinu; už jen její umístění na výrazné vyvýšenině vedle kostela, v prostoru původního hřbitova, při dominantní pohledové ose směrem z obce, mělo poukazovat na společenský význam rodiny. Prestižnějším místem posledního odpočinku V. Benedyktova

Obr. 13. Malý Bor, areál kostela sv. Maří Magdaleny, pohřební kaple rodiny Benedyktovy. Vstupní dveře. (Foto D. Tuma, 2017)

by jistě býval byl hřbitov u sv. Jana Křtitele v Horažďovicích, kde se nacházejí hrobky architektů Daniela Mayera a Jindřicha Bubly a dalších významných osobností regionálního dění. V. Benedykt ale upřednostnil hřbitov ve své rodné vsi, kde žili a byli pochováni jeho předkové a četní příbuzní.

59 SMETANOVÁ, J.: *c. d.*, s. 31, 42.

60 BERÁNKOVÁ, M.: *c. d.*, s. 32.

61 A. Čáňová, Matriční úřad Horažďovice, ústní sdělení 19. 5. 2017.

Prameny

Archiv hlavního města Prahy (AHMP), Heraldická sbírka (Rentzova), sign. AMP K1-5965.

Archiv hlavního města Prahy, Sběrka matrik, sign. PMS N2, sign. ŠT N9.

Archiv Národního muzea (ANM), Sběrka genealogická CH, sign. CH24.

BERÁNKOVÁ, Maruška: *Archiv města Horažďovice 1350–1945 (1955), Dílčí inventář*. 1. díl. Klatovy, Státní okresní archiv, 2004.

Městské muzeum Horažďovice, sign. TA 244d, TA 325.

Národní archiv v Praze (NA), Desky zemské větší 43, 171.

Národní archiv v Praze, Sběrka genealogická Dobřenského, inv. č. 92, 900.

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. 1. svazek, 1. díl, (ed. JENŠOVSKÁ, Věra), (RBMV). Praha, Academia, 1967.

Registra decimarum papalium čili: Registra desátků papežských z diecezí Pražské, (ed. TOMEK, Wáclaw W.), (RDP). Praha, Královská česká učená společnost, 1873.

Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, Sběrka druhopisů matrik, (nezpracováno), kar. 21, 56.

Státní oblastní archiv v Plzni, Sběrka matrik západních Čech, Církev římskokatolická, sign. Horažďovice 02, (1668–1689), a 35, (1905–1933); sign. Malý Bor 01, (1644–1681), 02, (1670–1703), 12, (1793–1822), 14, (1823–1869), 15, (1828–1865), 21, (1866–1899), 23, (1870–1926), a 25.

Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter, Velkostatek (Vs) Horažďovice, inv. č. 529, sign. Pub. Pol. XXXV, fasc. 3, kar. 25.

Státní oblastní archiv v Třeboni, Okresní úřad Strakonice I, inv. č. 47, kar. 47, inv. č. 52, kar. 52, inv. č. 3055, fas. 1179.

Státní oblastní archiv v Třeboni, Sběrka matrik, sign. Blatná 17, (1784–1823).

Státní okresní archiv (SOkA) Klatovy, římskokatolická farnost Malý Bor, (nezpracováno).

Literatura

BARVÍŘ, Jindřich L.: Farnost maloborská u Horažďovic. *Method.* 1886, roč. 12, s. 102–103.

Familienkalender auf das gemeine Jahr 1813. Prag, Franz Geržabek, 1813.

Genealogisches Handbuch des Adels. 54. Band. Glücksburg/Ostsee, C. A. Starke, 1973.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. 82. Jahrgang. Gotha, Justus Perthes, 1909.

Horažďovický obzor. 10. 4. 1925, s. 36.

JOENDL, Johann P.: *Die landwirthschaftliche Baukunst.* 3. Theil. Prag, Johann Ferdinand von Schönfeld, 1829.

KNOLL, Vilém: *Páni z Velhartic, Měli duši zvláštní – trochu drsná zdála se.* Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

KOUTEK, Tomáš: *Románské kostely Čech.* Praha, Brána, 2014.

KUNSTMANN, Hellmut: *Schloss Guttenberg und die früheren oberfränkischen Burgen des Geschlechts.* Würzburg, F. Schöningh, 1966.

LÍBAL, Dobroslav: *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek.* Praha, Unicornis, 2001.

MENCL, Václav; BENEŠOVSKÁ, Klára; SOUKUPOVÁ, Helena: *Předrománská a románská architektura v západních Čechách.* Plzeň, Západočeské nakladatelství, 1978.

MERAVIGLIA-CRIVELLI, Rudolf J.: *Der böhmische Adel.* Nürnberg, Bauer und Raspe, 1886.

PETRASOVÁ, Taťána: Utopie a pragmatismus osvěcenské architektury: klasicistní hrobky a hřbitovy. In LORENZOVA, Helena;

PETRASOVÁ, Taťána: *Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.–11. března 2000.* Praha, KLP, 2001, s. 65–78.

Persoonlijke gegevens Eduard Vrijher van Rumerskirch [online]. [Cit. 2017-05-15]. Dostupné z WWW:

<<http://www.genealogieonline.nl/west-europese-adel/I1073943960.php>>.

Persoonlijke gegevens Maria Josephine van Stipplin [online]. [Cit. 2017-05-15]. Dostupné z WWW:

<<http://www.genealogieonline.nl/west-europese-adel/I1073943959.php>>.

PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách, Jejich vznik, původní význam a změny.* 1. díl. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd, 1947.

RÖDL, Volker: Eine fragwürdige Adelserhebung in der Spätzeit des Alten Reiches: J. B. von Rumerskirch. In *Württembergisch Franken.* 86. Schwäbisch Hall, Historischer Verein für Württembergisch Franken, 2002, s. 469–488.

SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika, Část zvláštní.* Praha, Česká akademie věd a umění, 1925.

SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* 11. díl. Praha, František Šimáček, 1895.

SCHALLER, Jaroslav: *Topographie des Königreichs Böhmen.* 3. Theil. Praha, K. k. Normalbuchdruckerey, 1786.

SMETANOVÁ, Jaroslava: *Lokální elity v Horažďovicích 1864–1912.* Brno 2010. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Diplomová práce.

SMETANOVÁ, Jaroslava: *Spolkový život v Horažďovicích 1862–1918.* Brno 2008. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Bakalářská práce.

SOMMER, Johann G.: *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt.* 8. Band. Prag, J. G. Calve, 1840.

TRAJER, Johann: *Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis.* Budweis, F. Zdarffa, 1862.

TUMA, David: Průzkum a dokumentace venkovských školních budov založených v 19. století. *Průzkumy památek.* 2015, roč. 22, č. 2, s. 107–124.

TUMA, David: Průzkum a dokumentace venkovských školních budov z období od počátku 20. století do konce první republiky.

Průzkumy památek. 2016, roč. 23, č. 2, s. 47–66.

Umělecké památky Čech. 2. svazek, (UPČ 2). Praha, Academia, 1978.

VLČEK Pavel (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách.* Praha, Academia, 2004.

Summary

Sepulchral monuments inside the church at Malý Bor in the area around Horažďovice

Keywords: Malý Bor — church of St Mary Magdalene — tombstones — Rumerskirch family's crypt — Benedykt family's tomb

The treatise deals with sepulchral monuments inside the church of St Mary Magdalene at Malý Bor (Klatovy district). To begin with, they include tombstones from the Renaissance and Baroque periods, preserved inside the church and

commemorating the landed gentry that used to reside within the parochial district of Malý Bor, as well as the local clergy. Moreover, the treatise mentions the crypt of Count Rumerskirch's family, established in the early 19th century, and their never implemented burial chapel that was scheduled to be built in the churchyard. The most recent monument of the surveyed category inside the church is the 1921 chapel-like tomb, related to the person and family of the local builder Václav Benedykt.

(Translated by Karel Matásek)

Bývalý hotel Waldek v Plzni

DANA LINHARTOVÁ

Dnešní historizující budova hotelu Slovan (původně Waldek) v Plzni je pokračovatelem tradice zájezdního hostince a později hotelu, které stávaly ve stejné lokalitě v bezprostřední blízkosti středověkého městského jádra. Autorka stavbu sleduje v kontextu urbanistického vývoje Plzně v 19. století. Hlavní pozornost věnuje tomu, že jde o dílo dvojice známých vídeňských architektů F. Fellnera a H. Helmera, jehož památková hodnota tkví ve vysoké míře zachování původního architektonického řešení včetně mnoha interiérových prvků.

Klíčová slova: Plzeň — hotel Waldek (Slovan) — architektura 19. století — Fellner & Helmer

Město Plzeň prošlo v době po polovině 19. století všeobecně bouřlivým vývojem, jenž počínaje osmdesátými lety ještě zesílil v souvislosti s mimořádným rozkvětem průmyslu, což se obrazilo i na nové vlně výstavby. Tehdy se začalo stavět také v oblasti jižního parkového prospektu ve Smetanových a Kopeckého sadech.¹ Velký význam měl z urbanistického hlediska první regulační plán města od stavitele V. Wiesnera pro oblast Říšského (Jižního) předměstí; v roce 1859 proběhla k regulačnímu plánu soutěž, ve které zvítězil právě Wiesnerův návrh. Podle tohoto plánu byla napříč zahradami vytvořena Jungmannova ulice jakožto přímé pokračování ulice Bedřicha Smetany, vedoucí z historického plzeňského náměstí podél kostela sv. Anny a tehdejšího lycea přes Litickou bránu.²

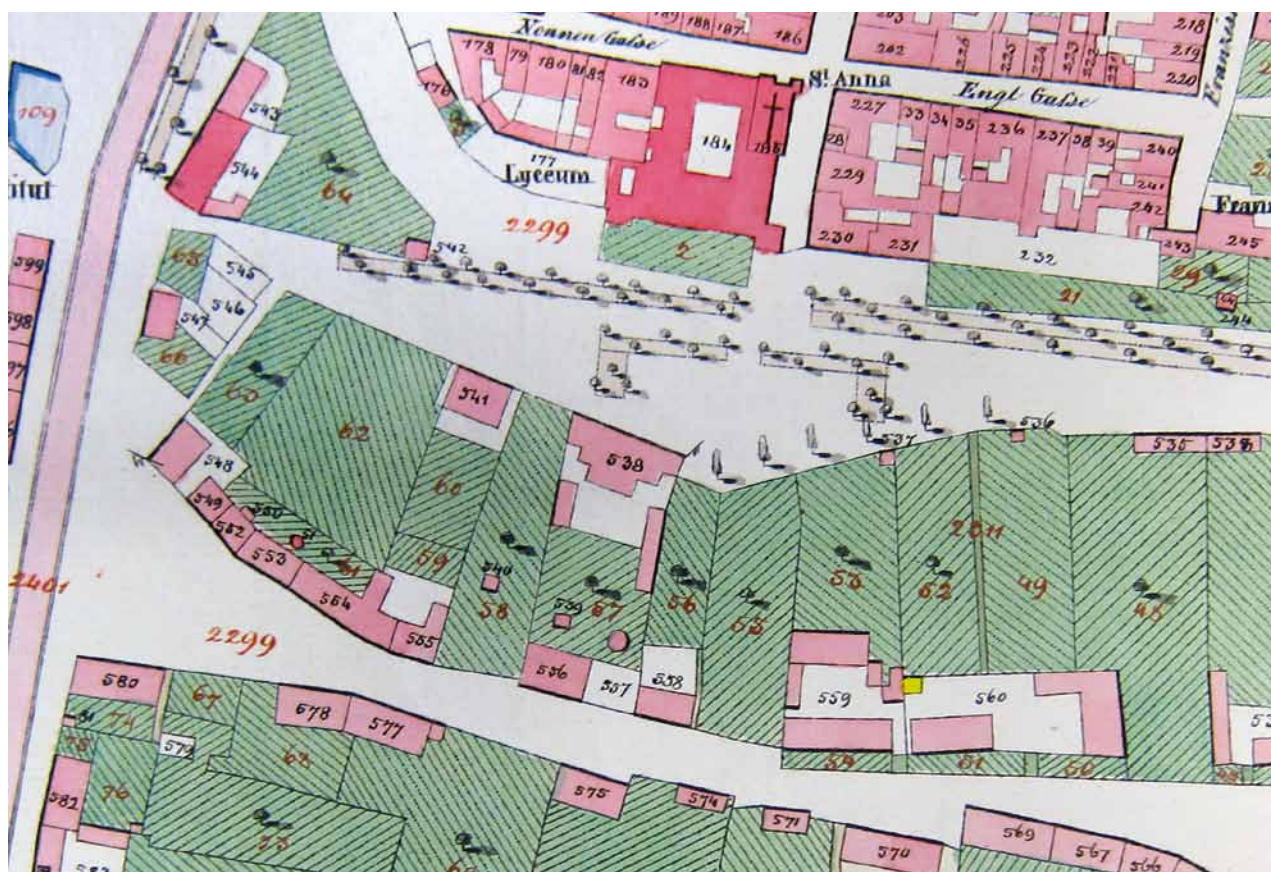
Jungmannovou ulicí vznikla uliční linie, na niž později navázala východní fasáda hotelu *Waldek*. Pokud jde o situaci před výstavbou poměrně rozsáhlé budovy hotelu *Waldek*, jehož architektonický výraz se skoro nezměnil od doby, kdy ho navrhla vídeňská projekční kancelář *Fellner & Helmer*, pak ze srovnání tzv. císařského otisku stabilního

1 Pojmenování Smetanovy sady a Kopeckého sady bylo schváleno na schůzi obecního zastupitelstva 26. 7. 1878. AMP, inv. č. 1663, sign. 2f7, *Protokol zasedání zastupitelstva obecního (1877–1879)*, s. 363.

2 *Historický atlas města Plzně*, mapový list č. 15, mapa č. 24; s. IX. KUČA, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 5. díl, s. 243.

Obr. 1. Plzeň, hotel Slovan. Pohled ze Smetanových sadů. (Foto J. Kaigl, 2017)

Obr. 2. Plzeň, prostor před Litickou bránou na tzv. císařském otisku stabilního katastru. Výřez. 1839. Hotel U korunního prince Ferdinanda (U císaře rakouského) je na stavební parcele č. 538. (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, reprofoto D. Linhartová, 2016)

katastru z roku 1839 a současného stavu vyplývá, že hostinec, jenž zde původně stál, byl rozlohou i měřítkem mnohem menší a obklopovaly ho na východní i západní straně zahrady. Navíc byl situován poněkud jižněji od dnešních Smetanových sadů. Sousední pozemek parc. č. 56 byl využit pro vznik výše zmíněné Jungmannovy ulice.³

Bývalý hotel *Waldek*, dnes *Slovan*, čp. 75, tvoří poměrně výraznou nárožní dominantu jižní strany Smetanových sadů a současně navazuje na uliční linii zástavby z konce 19. století vně historického jádra města. Původní zájezdní hostinec nechal v roce 1821 postavit hostinský Josef Hannes, a nazval ho *U města Prahy*. Tento název se však dlouho neudržel. Brzy po návštěvě korunního prince Ferdinanda v Plzni v roce 1827, jenž se v hostinci ubytoval, došlo k přejmenování na hotel *U korunního prince Ferdinanda*. Po korunovaci Ferdinanda na rakouského císaře byl hotel opět přejmenován a získal název *U císaře rakouského*.

V padesátých letech 19. století se vedení hotelu ujal Augustin Waldek, a právě po něm hotel dostal svůj další název. V sedmdesátých a osmdesátých letech došlo k provázání hotelové části pomocí nového spojovacího traktu s objektem společenského sálu, jehož hlavní fasáda dnes směřuje do Americké třídy.⁴ – Není bez zajímavosti, že v roce 1885 pobýval v hotelu *Waldek* několik dnů císař František Josef I.⁵

V období let 1891–1896, za majitele Richarda Waldeka, byl hotel radikálně přestavěn. Vše začalo 23. 4. 1891,

kdy R. Waldek podal na purkmistrovský úřad Královského města Plzně žádost o zbourání starého dvoupatrového hotelu čp. 75 a sousedního dvoupatrového obytného stavení čp. 154.⁶ Na místě těchto domů mu vyprojektovala slavná dvojice vídeňských architektů Ferdinand Fellner ml. (1847–1916) a Hermann Helmer (1849–1919) novou budovu hotelu se třemi patry, dispozičně řešenou do tvaru písmena *L*.⁷ V suterénu byly ale zčásti využity konstrukce starších budov; vznikla zde místnost pro agregát k osvětlování a vytápění objektu a zdviž. Kuchyně byla situována směrem do dvora.

V přízemí měla být restaurace a kavárna s příslušenstvím, v prvním, druhém a třetím patře hostinské pokoje, v podkroví směrem do ulic půda, zatímco na straně do dvora obytné místnosti pro služebnictvo. Hlavní vstup na

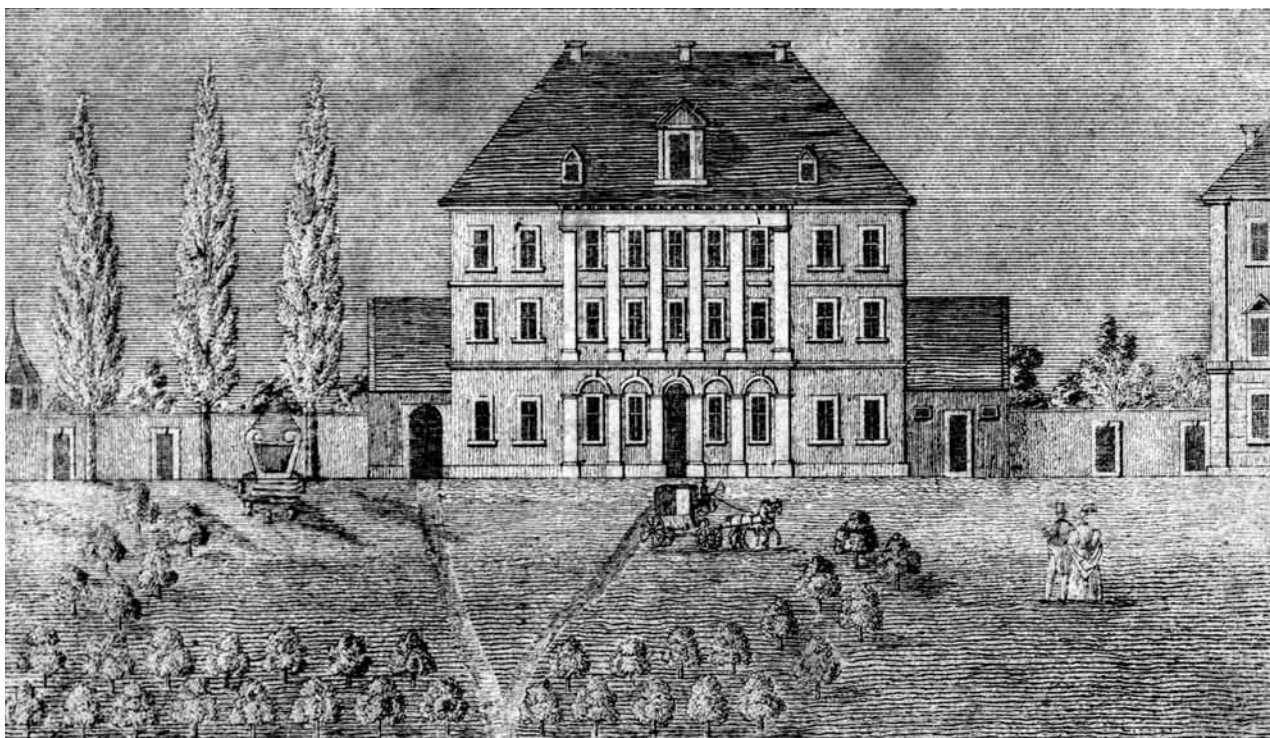
3 ÚAZK, Stabilní katastr, ev. č. 5849, list VII.

4 Původní zděnou galerii sálu nahradila nová konstrukce neorenesanční s litinovými sloupy. Dále zde vznikl velkorysý vestibul na půdorysu písmene *U*. V 2. polovině 20. století v tomto sále působilo divadlo *Alfa*. Dnes je zde restaurace. BERNHARDT, T. et al.: *Plzeň*, s. 105.

5 MAZNÝ, P.; KRÁTKÝ, V.: *100 zajímavostí ze staré Plzně*, s. 49.

6 MMP, Odbor stavebně správní, Stavební archiv, kart. čp. 75.

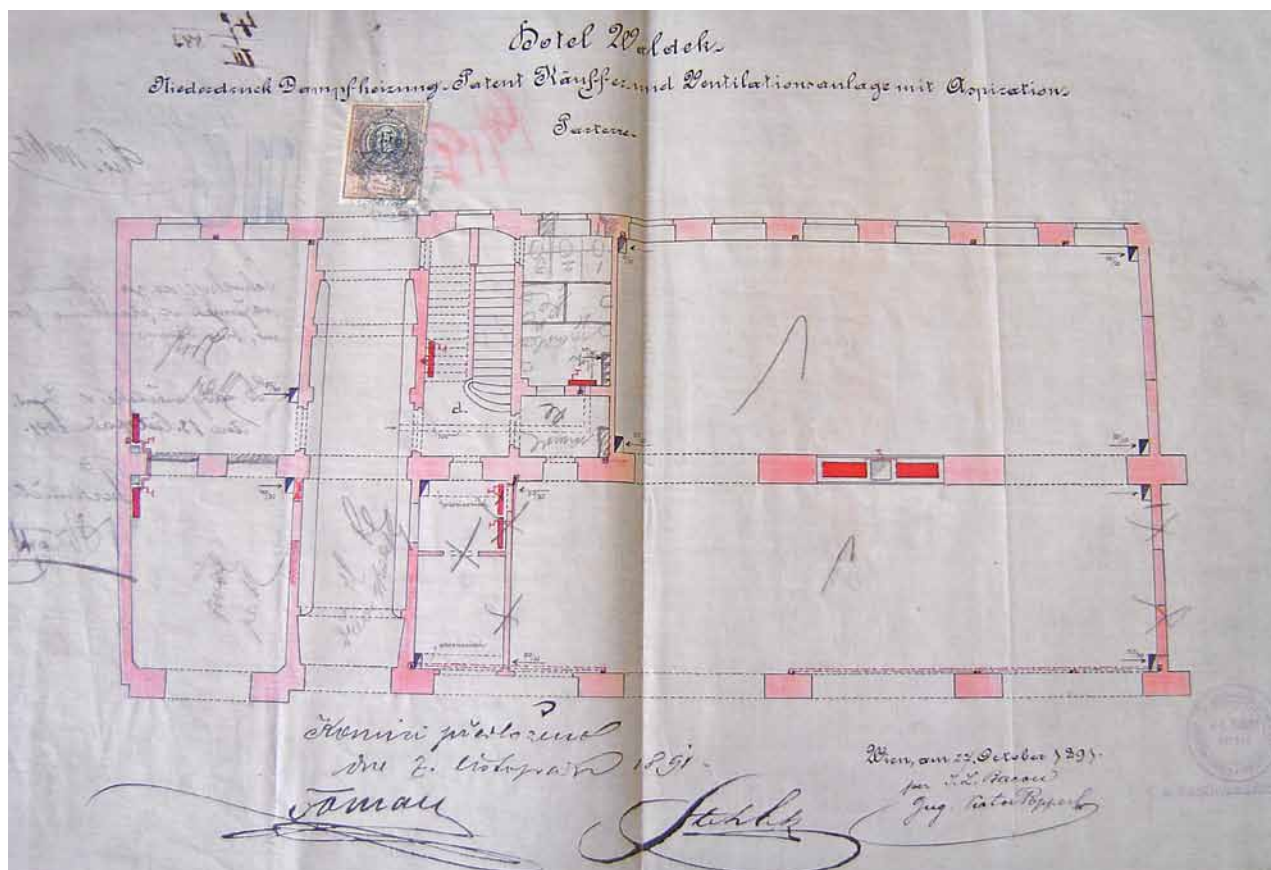
7 Původní stavební plány se nepodařilo dohledat. Dochoval se pouze protokol sepsaný 30. 4. 1891, jehož součástí je i popis – technická zpráva stavby nového hotelu. MMP, Odbor stavebně správní, Stavební archiv, kart. čp. 75.

Obr. 3. Anonym: Hannesův zájezdní hostinec v Plzni. Rytina. 1. čtvrtina 19. století. (Západočeské muzeum v Plzni, reprofoto F. Kraus, 1954)

Obr. 4. Plzeň, hotel U císaře rakouského. Předchůdce budovy hotelu Waldek (Slovan). (Západočeské muzeum v Plzni, foto asi Atelier Č. Hrbek, 80.-90. léta 19. století)

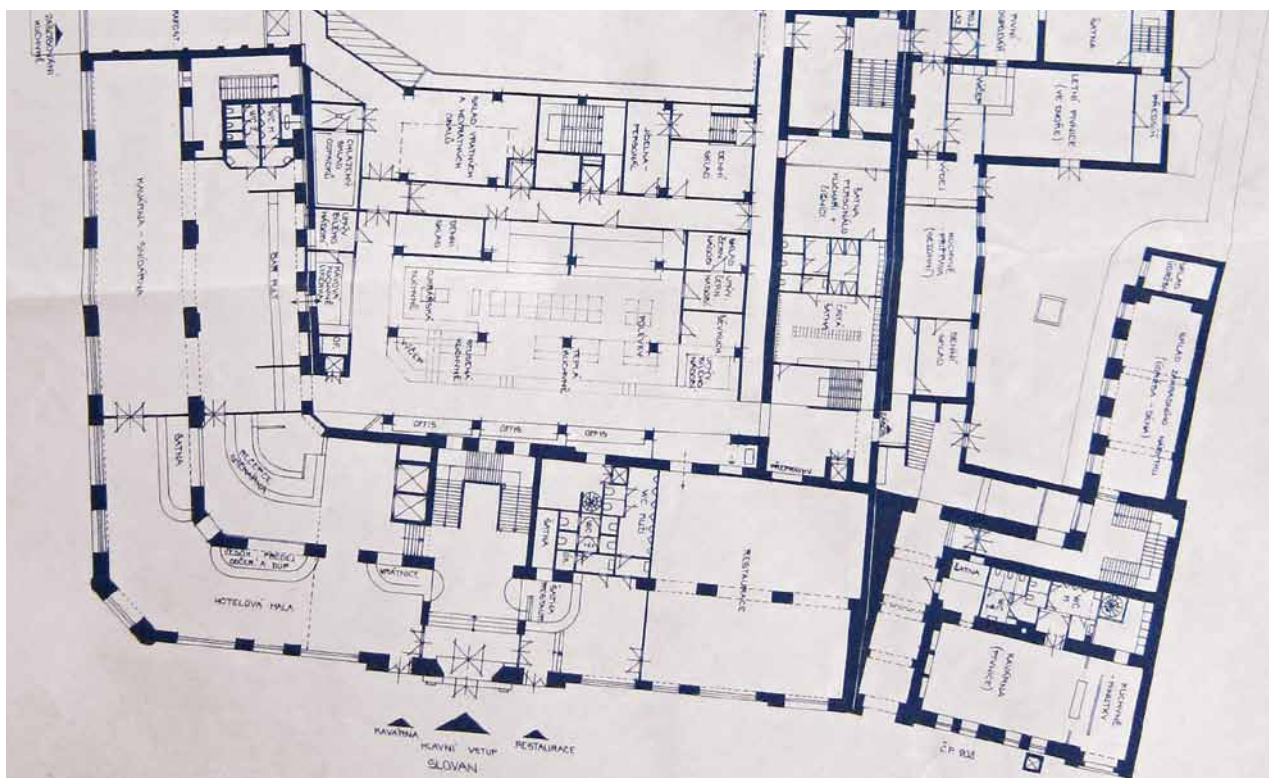

Obr. 5. Victor Popper: Hotel Waldek, návrh parního topení a přívodu ventilace. Přízemí. Vídeň, 27. 10. 1891. Kolorovaný rys tuší na papíře. Plán přízemí podle stavu ještě před přestavbou. (Magistrát města Plzně, reprofoto D. Linhartová, 2011)

Obr. 6. Plzeň, hotel Waldek. Stav po celkové přestavbě podle návrhu projekční kanceláře Fellner & Helmer. (Převzato z Budapesti Látogatók Lapja = Gazette des étrangers = Fremdenblatt, 1896, s. 85)

Obr. 7. Plzeň, hotel Slovan. Studie rekonstrukce hotelu. Přízemí. 1989. Nerealizováno. (Archiv vlastníka, reprofoto D. Linhartová, 2014)

straně severní, uprostřed průčelí do Smetanových sadů. Průjezd do dvora naopak na východní straně hotelu do Wankovy, původně Poštovní, dnešní Jungmannovy ulice. Mansardová střecha s břidlovou krytinou pouze na vnějších, pohledově více exponovaných stranách do ulice, na stranách směrem do dvora pultová střecha ze šablon z dřevitého cementu. Nad hlavním průčelím včetně obou jeho nároží měly siluetu zdůrazňovat věžovité střechy. V prvním a druhém patře na nároží i na koncích uličních fasád byly navrženy arkýře, mezi nimiž fasádu členilo několik balkonů. Hlavní vchod do Smetanových sadů zdoben prosklenou markýzou, vyčnívající před fasádu o 3 m, zatímco portál bez soklu měl předstupovat o 1 m, rizality o 40 cm. Proti hlavnímu vchodu s vestibulem bylo navrženo hlavní schodiště; v křídle do Wankovy ulice vedlejší schodiště a další pomocné dřevěné schodiště. Vlastník kromě toho uvažoval také o stavbě otevřené verandy se střechou z dřevitého cementu, a to v zahradě na parcele č. 57.

Přestavba, vlastně novostavba skončila roku 1896. Hotelu dala v podstatě dnešní podobu, i když od té doby ještě prošel několika různými modernizacemi, z nichž poslední výraznější pochází z třetí čtvrtiny 20. století.

Dílo podle architektonického návrhu firmy *Fellner & Helmer* provedl stavitel Eduard Kroh ve dvou etapách. Nejprve bylo zbouráno a znovu postaveno křídlo do Wankovy ulice. Poté bylo postaveno křídlo směrem do Smetanových sadů, přičemž došlo k výše uvedenému vykročení průčelí před stavební čáru. V době své největší slávy měl hotel celkem sto šedesát pokojů s teplou a studenou vodou, dále osobní výtah, ústřední topení, garáže s vlastním benzinovým čerpadlem a kavárnu, restauraci, velkou

koncertní a taneční dvoranu s malou dvoranou pro svatební hostiny. Mimo to zde bývala prostorná stinná zahrada s verandou a zimní kuželník.⁸ V dobovém tisku se dokonce píše, že kavárna umístěná v západním křídle se co do vzhledu vyrovnala světovým podnikům a celá stavba jinak vynikala elegantní jednoduchostí, která je sama o sobě nádhernou. Sklenářské práce a obložení stěn zrcadly prováděla místní firma Tomáš Hecht.⁹ – V roce 1906 nabývala Kateřina Waldeková hotel Měšťanskému pivovaru v Plzni, ale k prodeji nedošlo.

Ve dvacátých letech 20. století se majitelem hotelu stala rodina Smitkových. Podnik tehdy získal název *Grandhotel Smitka*. Na hotel *Slovan* byl přejmenován v době po roce 1948.¹⁰

Na hotel *Waldek* navazoval jižním směrem Waldekův sál, pozdější divadlo *Alfa* (budova čp. 663), s hlavním průčelím směrem do dnešní Americké třídy.

Pokusme se nyní souhrnně postihnout současný stav a hlavní umělecké, uměleckořemeslné a urbanistické hodnoty hotelu *Slovan* v Plzni. Blok čtyřpodlažní budovy tvoří jednu z dominant Smetanových sadů. Nárožní rizalit a oba koncové rizality jsou završeny střešními helmicemi s lucernou. Směrem do Smetanových sadů se nalézá hlavní vchod, umístěný uprostřed tříosého, mírně předstupujícího rizalitu, završeného v úrovni střechy zdobným segmentovým štítem a mohutnou helmicí. Střecha je složena ze dvou částí. Nad symetrickým hlavním průčelím a do

8 *Grand hotel Waldek*, s. 85.

9 Srov. *Nové skvostné místnosti veřejné*.

10 MAZNÝ, P.; KRÁTKÝ, V., c. d., s. 50.

Obr. 8. Plzeň, hotel Slovan. Vestibul. (Foto D. Linhartová, 2014)

Obr. 9. Plzeň, hotel Slovan. Chodba v 1. patře u hlavního schodiště. (Foto D. Linhartová, 2014)

Obr. 10. Plzeň, hotel Slovan. Průhled hlavním schodištěm z 3. patra dolů do přízemí. (Foto D. Linhartová, 2014)

Obr. 11. Plzeň, hotel Waldek. Pohled od severovýchodu. (Západočeské muzeum v Plzni, foto Atelier Ā. Hrbek, 1905)

Jungmannovy ulice se jeví jako střecha mansardová, směrem do dvora navazuje jednodušší pultová střecha.¹¹

Nárožní rizalit a oba koncové rizality jsou zvýrazněny arkýři v úrovni prvního a druhého patra. Střední rizalit hlavního průčelí je v úrovni druhého a třetího patra opatřen pilastry a polosloupy ve vysokém řádu, v úrovni jeho druhého patra se nalézá balkon s balustrádou, vynášený volutovými, štukatérsky bohatě zdobenými konzolami. Další balkony se uplatňují nejen v prvním a druhém patře po stranách středního rizalitu, ale i na koncovém rizalitu v Jungmannově ulici, a to zde v prvním, druhém i třetím patře. V přízemí a prvním patře včetně rizalitů jsou fasády zdobeny pásovou rustikou. Obě zbývající patra mají hladkou omítku, členěnou zejména okenními šambránami a suprafenestrami. Bohatou figurální štukovou výzdobou, zahrnující *putti*, se vyznačuje především hlavní portál (*putti* nad ním nesou kartuši s nápisem *HOTEL*), a dále štít středního rizalitu. Dalšími zdobnými prvky na fasádách jsou nejrůznější hermy a maskarony v suprafenestrách nebo na konzolách, girlandy, kartuše nebo jen prosté listoví a rozviliny. Výrazným architektonickým prvkem vnějších fasád je kovová prosklená konstrukce markýzy hlavního vstupu a velmi zdobné střešní vikýře.

Zádveřím hlavního portálu se vstupuje do vestibulu a dále buď přímo do schodišťové haly s monumentálním schodištěm, které propojuje všechna čtyři nadzemní podlaží, anebo vpravo do restaurace či kavárny. Vestibul má strop na způsob zrcadlové klenby s výsečemi a jemným štukovým dekorem.¹²

Tříramenné hlavní schodiště je opatřeno sloupy z umělého mramoru se štukovými, bohatě zlacenými korintskými hlavicemi, které jsou doplněny hlavičkami *putti*. Mezi sloupy se nalézají jednotlivá pole ornamentálně kovářsky zpracovaného zábradlí. Stylově výzdoba schodiště i vestibulu odpovídá neorokokovému pojetí: vyskytují se zde motivy váz, rozvilin, mřížky, rokaje, květinový dekor, dále stužky, roušky, ale jsou tu i reliéfy s bustami. Prostor hlavního schodiště osvětlují velkoformátová, půlkruhově zaklenutá okna s ornamentálně zdobeným leptaným sklem (signováno: F. Rehwald, Plzeň).

Pokud jde o chodby, míra náročnosti interiéru odpovídá jejich umístění; nejhonosnější výzdobu mají stěny a klenby v prvním patře. Vyskytuje se zde také táflování, řezbářsky zdobené zárubně a suprafenestry trojdílných dveří. V posledním patře jsou v chodbách už jen rovné stropy a novodobé ocelové zárubně dveří do jednotlivých pokojů.

Dvouramenné vedlejší schodiště umístěné v křídle podél Jungmannovy ulice je opatřeno ornamentálně

11 Střecha je fakticky sedlová, s mohutným přesahem směrem do dvora a naopak s kratší, ale příkřejší střešní rovinou směrem do veřejného prostoru, což z menšího odstupů a z pohledu vytváří dojem mansardové střechy.

12 S ohledem na hotelový provoz nebyl prováděn hloubkový průzkum stropu. Pouze bylo poklepem zjištěno, že konstrukčním materiálem klenutých částí je cihla, nikoli prkna s rákosem, jak by tomu bylo např. u stropu s fabionem. Obdobně je tomu u stropu nad hlavním schodištěm.

kovářsky zpracovaným zábradlím, připomínajícím standardní vybavení soudobých nájemních domů.

V suterénu lze rozpoznat dispozici budovy staršího hotelu, jak dokládají placové klenby se segmentovými čely. Pod nárožím se nalézají segmentové cihelné klenby, upevněné do traverz osazených radiálně ke středu stavby. Kromě betonové podlahy a několika ornamentálně zdobených keramických dlaždic při vstupu se zde zachovala zčásti i starší cihelná dlažba.

Bývalý hotel *Waldek* představuje svým pojetím typickou stavbu pozdní fáze historismu na konci 19. století s převažujícím neobarokním tvaroslovím.¹³ V rámci projekční kanceláře *Fellner & Helmer*, která působila prakticky od roku 1873 až do smrti F. Fellnera v roce 1916, časově spadá do období jejího největšího tvůrčího vzepětí. F. Fellner a H. Helmer v Plzni uplatnili svůj oblíbený motiv segmentového štítu, který používali ponejvíce v devadesátých letech 19. století zejména na hlavních průčelích novostaveb divadelních budov. Uvedme aspoň některé další příklady užití tohoto prvku v tvorbě firmy *Fellner & Helmer*: divadlo v Budapešti a Kecskemétu v Maďarsku, v Toruni na území dnešního Polska, v Kluži (Rumunsko), Fürthu (Německo) nebo v Černovicích na Bukovině (dnes součást Ukrajiny).

Helmicová střecha je dalším typickým prvkem architektury hotelu *Slovan* v Plzni. Typický je rovněž střední

rizalit s hlavním vstupem, orámovaný polosloupy a pilastry ve vysokém řádu, které nesou architráv se segmentovým štítem uprostřed, jenž je opatřen zdobně bohatou štukovou výzdobou.

Hotel *Slovan* tvoří pozoruhodnou dominantní stavbu v rámci jak Smetanových sadů, tak i v širším městském kontextu. Rovněž jeho interiéry, kde F. Fellner a H. Helmer aplikovali jak co do výzdoby, tak i dispozičního řešení motivy svých vídeňských palácových staveb, patří k vysoce reprezentativním dílům své doby, a to zejména díky hodnotnému uměleckému řemeslu z konce 19. století. Jejich hodnotu umocňuje skutečnost, že se dochovaly z velké části v autentickém stavu (okna a dveře včetně kování apod.).

Pokud jde o urbanistické souvislosti změn města Plzně v době na přelomu 19. a 20. století, lze konstatovat, že radikální přestavba hotelu *Waldek* neznamenala negativní zásah do tehdy nově se utvářejícího městského okruhu po vnějším obvodu středověkého jádra. Právě naopak, vznikla vhodná dominanta v nároží uličního bloku a na jižní straně Smetanových sadů, budova, která harmonicky souzní s další zástavbou jižního předměstí pocházející převážně z konce 19. století a počátku 20. století.

13 WAGNER-RIEGER, R.: *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert*, s. 149.

Prameny

Archiv města Plzně (AMP), inv. č. 1663, sign. 2f7, *Protokol zasedání zastupitelstva obecního* (1877–1879).

Magistrát města Plzně (MMP), Odbor stavebně správní, Stavební archiv, kart. čp. 75.

Ústřední archiv zeměměřičtí a katastru v Praze (ÚAZK), Stabilmí katastr, Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čechy, ev. č. 5849, list VII.

Západočeské muzeum, Národopisné oddělení, inv. č. NMP 13377 a d.

Literatura

BERNHARDT, Tomáš et al.: *Plzeň, Průvodce architekturou města od počátků 19. stol. do současnosti*. Plzeň, NAVA, 2013.

Grand Hotel Waldek. *Budapesti Látogatók Lapja = Gazette des étrangers = Fremdenblatt*. 1896, 9. évf., 7–8 sz., s. 85.

Historický atlas města Plzně. Plzeň/Praha, Statutární město Plzeň/Historický ústav Akademie věd ČR, 2009.

KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 5. díl. Praha, Libri, 2002.

MAZNÝ, Petr; KRÁTKÝ, Vladislav: *100 zajímavostí ze staré Plzně*. Plzeň, Starý most, 2003.

Nové skvostné místnosti veřejné. *Nové Plzeňské Noviny*, 12. 10. 1892, č. 82, nestránkováno.

WAGNER-RIEGER, Renate: *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert*. Wien, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1970.

Summary

The former Waldek Hotel in Pilsen

Keywords: Pilsen — Waldek (Slovan) Hotel — 19th-century architecture — Fellner & Helmer

Built between 1891 and 1896 as the Waldek Hotel, the current Slovan Hotel represents one of remarkable dominating features of the late 19th-century Revival style in the city of Pilsen. Situated in close proximity to the historic town centre, this structure is noteworthy not only with regard to the city planning, but also because of its architectural design, with the renowned Viennese architects F. Fellner and H. Helmer following here up with the well-proven

solutions to the facades and interiors of their palatial edifices in Vienna. Although this structure may not stand out by virtue of an inventive architectural solution (much like many other buildings completed by the above two associates), it is definitely possible to declare that it has marvellously met its function of a representative hotel enhanced with a restaurant and a café. Moreover, it has the makings of meeting its purpose at the present time, as well. In terms of preserving the authentic architectural features, this edifice also undoubtedly ranks among the structures with abundant original parts of both the interior and the exterior.

(Translated by Karel Matásek)

Recenze

Petr Domanický – *Hanuš Zápál* 1885–1964, *Architekt Plzeňska*

Chceme-li poznat dějinný vývoj architektonického myšlení první poloviny 20. století na Plzeňsku, ale i jinde ve střeoevropském prostoru mimo významná kulturní centra, je kniha o Hanušovi Zápálovi (Domanický, Petr: *Hanuš Zápál, 1885–1964, Architekt Plzeňska*, Plzeň, vydána Západočeskou galerií v Plzni v roce 2015 u příležitosti stejnojmenné výstavy, konané ve dnech 6. 10. 2015 – 7. 2. 2016) jedinečným materiálem nejen ke studiu, ale i jako poutavé čtení, jímž je toto období barvitě zachyceno.

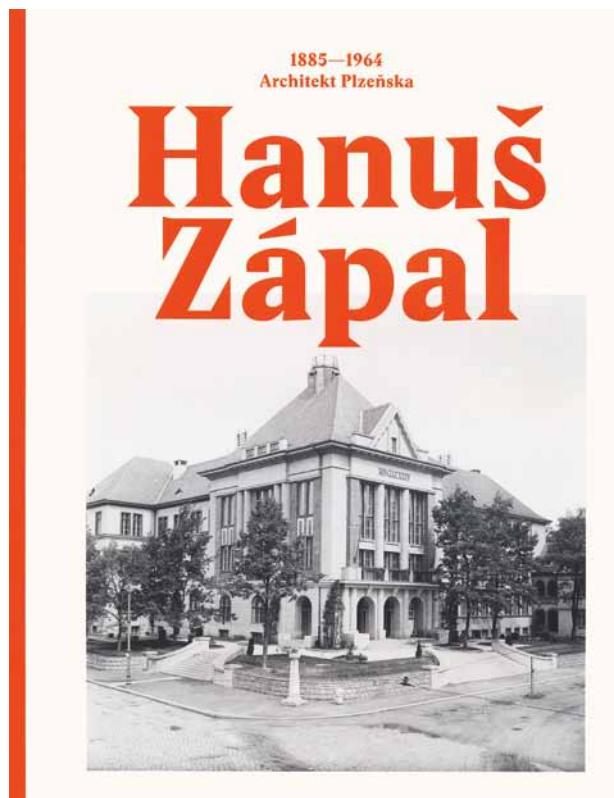
H. Zápál, jak sám autor knihy Petr Domanický uvádí hned na jejím začátku, je architektem spíše málo známým, respektive v celostátním měřítku je spíše neznámý. Jeho zařazení vedle velikánů české architektury 20. století je ale jistě oprávněné. O tom nakonec recenzovaná kniha dobře svědčí.

P. Domanický zvolil klasické schéma vykreslení ojedinelé postavy architektonické scény západních Čech ve 20. století, postavené na takřka osmdesátileté časové lince od architektova narození, přes jeho studia, životní dráhu a praxi v oboru až po jeho skon v roce 1964, tedy v době již značně rozdílné i z hlediska společenského, než tomu bylo v první polovině 20. století. Je až s podivem, o jaký soubor realizací se jedná; to by H. Zápálovi mohl závidět leckterý architekt zvučného jména.

Do jedné knihy se podařilo soustředit vpravdě souborné dílo, doprovázené ojedinelou a nenahraditelnou dobovou dokumentací, plánovou i fotografickou. Střet tří kultur v tehdejší plzeňské regionu (české, německé i rakouské) je patrný na autentických materiálech, převzatých z dobového tisku. Velké množství dalšího materiálu se podařilo získat trpělivou badatelskou prací v archivech nebo například z knižních pramenů.

Sledujeme-li životní pouť H. Zápála na průřezu architektury podle jeho návrhů, zjistíme, že bezpochyby jedním z významných článků, jež hrály v myšlení i díle H. Zápála velmi důležitou roli, byl vztah k památkám, zejména pak vazba na památkovou péči a uplatnění rodící se moderní metodiky ochrany památek v praxi; nakonec k té se H. Zápál uchýlil na sklonku svého života.

Vše začalo studiem H. Zápála na pražské polytechnice v době kolem roku 1900, jeho spojením se jmény Josefa Schulze, Rudolfa Kříženeckého a zejména pak Jana Kouly. Syntéza jejich vlivu doplněná pečlivě nastudovanou metodikou moderního vnímání památkové péče, odklon od hledání pouze ideálního stavu (jakési analogické podoby), to jsou poznatky, které formovaly mysl studenta H. Zápála a připravovaly ho pro dráhu úspěšného tvůrčího architekta. Není bez zajímavosti, že se H. Zápál stal v začátku svého profesionálního působení zaměstnancem plzeňského stavebního úřadu, kde se seznamoval nejen s podobou architektury staveb určených k realizaci od jiných autorů, ale také s procedurou jejich schvalování.

Obr. 1. Přední obálka knihy DOMANICKÝ, Petr: *Hanuš Zápál, 1885–1964, Architekt Plzeňska*. (Reprofoto Nakladatelství Jalna, 2017)

Dovolte malou, spíše obecnější úvahu, která mne při studiu knihy stále provázela. Zůstává pro mne otázkou, zdali sám architekt (a nejen Hanuš Zápál) při své profesionální dráze uvažuje v intencích přísného rozlišení stylivosti samotných děl, v tomto případě od secese a klasicismu na práh moderny či funkcionalismu. Mám za to, že nikoli. Myslím, že jedinou a hlavní tendencí tvůrčí práce architekta v první polovině 20. století, což je potvrzeno nakonec i dobovými texty, bylo být moderní či nový.¹ Teprve následně přisuzují historici a teoretici tomuto *modernímu slohu* další a další rozlišení a pojmenování (mistrem v tomto oboru byl bezpochyby Karel Teige), jež se však stávají spíše umělým konstruktem. Proto se domnívám, že i uvádění referenčních bodů některých veličin typu Jana Kotěry či Josefa Gočára (a nevyhýbá se tomu ani recenzovaná kniha) jsou spíše na závalu objektivního posuzování. Vždyť i samotná Praha ve stejné době podléhala jistě provinčnosti; o důležitých, zejména urbanistických zásadách rozhodovali geometři, tedy spíše úředníci, než

¹ Viz např. WAGNER, Otto: *Moderní architektura*. Praha, Jan Leichter, 1910. KOTĚRA, Jan: *O novém umění – několik tezí o architektuře a uměleckém průmyslu. Volné směry*. 1900, roč. 4, s. 189–195.

Obr. 2. Plzeň, budova čp. 1692 – Benešova škola, 1923–1925. Navrhl H. Zápál. Pohled na západní průčelí z Doudlevecké třídy. (Foto R. Kodera, 2012)

renomovaní architekti. Obdobně tomu bylo například ve Vídni. O to je vlastně záslužnější, že v Plzni na stavebním úřadě působil tak dobrý architekt, jakým H. Zápál bezpochyby byl.

Kniha je z hlediska formální a grafické úpravy na vysoké úrovni. Autor v sobě nezapře profesi architekta a jako takový velmi pěkně a názorně předvedl, jak má vypadat bohatý a podrobný průvodce životem, názory a dílem významné osobnosti architektonického světa. Abych však nebyl pouze nekriticky obdivný, mám i určité výhrady. Pro publikaci tohoto typu, zejména jedná-li se o katalog spojený s odbornou výstavou, chybí chronologický seznam všech dohledaných prací, patřičně a co možná nejpřesněji datovaných, se všemi potřebnými bibliografickými a archivními údaji. V textu, bezpochyby brilantním a plynulém, jsou stavby sice uváděny (viz i velmi důkladný obsah), ale dost často značně nepřehledně. Mapky s uvedením místa jednotlivých Zápálových děl jsou velmi schematické, neočíslované a bez bližšího vysvětlení, o jakou stavbu jde; jsou to jenom obrázky s oranžovými body, vlastně nic víc.

Je až s podivem snaha, hraničící s určitou urputností, za každou cenu zařadit každý architektonický počín do nějakého stylového období s náležitým pojmenováním. Tím, že autor uvádí jednotlivá díla v jasné časové posloupnosti, máme před sebou toto slohové rozlišení v časové lince, jež ale s pojmy jednotlivých směrů stylů či slohů nemusí úplně korelovat, neboť jsou známy časté překryvy mezi jednotlivými obdobími. Považuji to za zbytečné i ve vztahu k architektu H. Zápálovi. Je pravda, že

první polovina 20. století byla z tohoto hlediska velmi barvitá a složitá a nějaké rozlišení je jistě potřebné. Stylové označení může být ale často zavádějící, a tudíž nepřesné, neboť vyjadřuje spíše formální a subjektivní hledisko posuzování, odvolávající se zejména na vnější znaky architektury. Zkrátka, s pojmy slohového zařazení toho kterého díla bych byl opatrnější. Vždyť i pojem funkcionalistický – a P. Domanický to sám přiznává – lze na tvorbě H. Zápala jen dost obtížně hledat. Rovná střecha či fasáda bez ozdob ještě není určujícím znakem tohoto moderního slohu, který byl navíc ve srovnání s ostatní tehdejší tvorbou v menšině. O tom svědčí například samotná obálka recenzované knihy, na které je modernost architektury H. Zápala vyjádřena *klasickým* dílem Vyšší hospodářské školy v Plzni z roku 1924, tedy stavbou, pro niž je charakteristická bohatost vnější i vnitřní dekorace.

H. Zápál patří k významným představitelům moderní architektury první poloviny 20. století u nás. Je ztělesněním kultivovanosti architektonického projevu generace odchované naším kvalitním vysokým školstvím, v tomto případě pražskou polytechnikou. Splňuje tezi propagovanou Školou krásných umění (*École des Beaux-Arts*) v Paříži o výlučnosti architektonické profese na jedné straně a zároveň o dobré spolupráci architekta a stavebníka, kterému se vychází vstříc, aniž by se tvůrce zpronevěřil zásadám vštěpovaným mu v akademických kruzích, na straně druhé. Tak alespoň já vnímám dílo H. Zápala, touto knihou pečlivě a s jistou profesionální erudicí shromážděné.

Petr Z. Urlich

Addenda

Článek Dagmar Michoinové *Poruchy historických fasád při používání vnitřně hydrofobizovaných omítek – příklady z praxe*, publikovaný ve sborníku Památky západních Čech, V-2015, vznikl jako součást vědeckovýzkumné práce Národního památkového ústavu s finanční podporou Ministerstva kultury v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVIŠTĚ
V PLZNI

PAMÁTKY ZÁPADNÍCH ČECH VI/VII – 2016/2017

Vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, Prešovská 7, 306 37 Plzeň

Redaktor: Ing. arch. Jan Kaigl, Ph.D.

Tisková příprava: Nakladatelství Jalna, Mickiewiczova 17, 160 00 Praha 6; www.jalna.cz

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s., Husova ul. 1881, 580 01 Havlíčkův Brod

1. vydání

Plzeň 2017

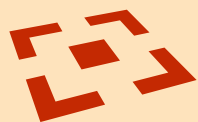
Náklad: 350 výtisků

Neprodejné

Tento svazek je volně dostupný na webových stránkách vydavatele.

ISBN 978-80-85035-50-6

ISSN 1805-8906

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V PLZNI

ISBN 978-80-85035-50-6
ISSN 1805-8906